

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav hospodářských a sociálních dějin

Damian Hlinský

**Právo lidu 1893 – 1920, problémy přelomu století v sociálně
demokratickém tisku.**

**Právo lidu 1893 – 1920, problems at the break of the century in social
democratic press**

Bakalářská práce

Praha 2011

Prof. PhDr. Jiří Štaif, CSc.

PODĚKOVÁNÍ

Rád bych poděkoval svému vedoucímu práce panu prof. PhDr. Jiřímu Štaifovi za cenné rady a pomoc při psaní mé práce.

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 27. května 2011

Damian Hilský

ABSTRAKT

Práce se zabývá náhledem deníku Právo lidu na sociální problémy konce 19. a začátku 20. století. V prvním oddíle nazvaném Antimilitarismus se čtenář dočítá o Španělsko – americké válce o Kubu, kde národně osvobozené hnutí bojovalo se španělskými utlačovateli, kapitola druhá je věnována reflexi Búrskou válku v Jižní Africe, kde docházelo k obrovským ztrátám na životech. Kapitola třetí pojednává o Válce Rusko – japonské, kde došlo poprvé v dějinách k masovému nasazení moderních zbraní, což mělo za následek vysoký počet obětí na obou stranách. Kapitola čtvrtá se zabývá mediální aférou okolo olomouckého arcibiskupa Kohna. Kapitola pátá popisuje velkou defraudaci ve Svatováclavské záložně, největším katolickém finančním ústavu v Čechách. Kapitola pátá líčí mediální spor prostějovského učitele Karla Judy s místním farářem Karlem Dostálem – Lutinovem, který se rozrostl v rozsáhlý střet o vliv církve na školství.

ABSTRACT

This thesis focuses on the perception by the newspaper Právo lidu on social issues in the end of 19. Century and the beginning of 20. Century. In the first part, called anti – militarism, the author describes the Spanish – American war for Cuba, where liberation groups fought against their

Spaniard colonial troops. The second chapter analyses the Boers war in South Africa, which brought about significant loss in human lives. The third chapter summarizes the Russian Japanese war 1905, which witnessed the first conflict where modern weaponnery was used on massive scale. Chapter four narrates of the scandal around the Olomouc archbishop. The charter five describes the bankruptcy of Svatovaclavska zalozna. In the last chapter, the reader will find a summary of the public conflict between a Prostějov teacher, Karel Juda and a local priest Karel Dostál – Lutinov, about the influence of the church on the education system.

KLÍČOVÁ SLOVA

Právo lidu – arcibiskup – Kohn – Svatováclavská záložna – Josef Drozd

KEY WORDS

Magazine Právo lidu – archbishop Kohn – Saint Wenceslav bank – Joseph Drozd

ABSTRAKT	3
ÚVOD	6
I.ANTIMILITARISMUS	9
1. Válka španělsko americká o Kubu	9
Začátek války	9
Boje o Manilu, námořní souboje okolo Kuby	11
Vylodění Američanů na Kubě.....	13
Konec války, mírová smlouva	15
2. Búrská válka v jižní Africe	17
Začátek konfliktu v roce 1899	17
Lord Kitchener	27
Spálená země a koncentrační tábory	28
Konec války a její zhodnocení	31
3. Válka Rusko - Japonská v letech 1904 – 1905	33
Japonská agrese a začátek války	33
Boje v Mandžusku, Japonci před Port Arthurem	35
Definitivní konec Port Arthuru	39
Začátek roku 1905 a bitva u Mukdenu.....	42
Bitva u Cušimy a konec války	44
Mírová smlouva a její následky	46
II. ANTIKLERIKALISMUS	47
4. Arcibiskup Kohn a Právo lidu	47
Kohnova hospodářská reforma	47
Aféra Josefa Hofera	50
Kohnova abdikace.....	55
5. Krach svatováclavské záložny	58
Vznik a vývoj do roku 1902.....	58
Na začátku byla smrt.....	59
Deficit narůstá	60
Soud s klerikálními zloději	62

Drozd a Kohout v jedné kleci	66
6. Judova aféra	67
Komentář v katalogu – jablko sváru	67
Veřejnost stojí za Judou	69
Závěr	73

ÚVOD

Na sklonku se 19. a na začátku 20. století, jako následek průmyslové revoluce a stěhování lidských mas do měst, se začíná emancipovat nová společenská vrstva, dělnictvo. Dělnické problémy měla za úkol řešit na politické scéně Československá sociální demokracie založená na ustavujícím stranickém sjezdu v červenci 1893, který proběhl na pražském Břevnově v hostinci U kaštanu. Brzy poté začal vycházet v Kuklenách u Hradce Králové čtrnáctideník Právo lidu, který se od roku 1897 stal ústředním deníkem strany.¹ Tento magazín pravidelně přinášel svým čtenářům nejnovější zprávy z domácího a světového dění.

V současné době chybí v české historiografii analytický rozbor zobrazení soudobých problémů v hlavním časopise ČSSD, autor této práce nechce, ale ani nemůže pro rozsáhlost tématu poskytnout komplexní náhled na všechna témata soudobého deníku, soustředí se proto pouze na dva okruhy a to sice na antimilitarismus zastoupený válkou Španělsko- Americkou o Kubu, Búrskou válkou v jižní Africe a válkou Rusko – japonskou na dálném východě a antiklerikalismus, popisující aféry krachu Svatováclavské záložny, kauzou arcibiskupa Kohna a aférou okolo prostějovského učitele Karla Judy.

Prvním soudobým dlouhodobě diskutovaným tématem se staly koloniální války a otázka národně osvobozenecských bojů.

Po potopení amerického křižníku Maine vypukla Španělsko – americká válka o Kubu, od níž si Spojené státy americké, vědomy si své ekonomické i vojenské převahy, slibovaly zisk nejen perly Antil, ale i jiných zámořských kolonií, které v tu dobu spadaly pod španělskou korunu.

Za další imperiální válku lze považovat Búrskou válku v Jižní Africe, kde se Britské koloniální síly střetly s vojsky dvou nezávislých oranžských republik Transvaalu a Oranžského svobodného státu. Vzhledem k tomu, že se původně lokálně vyhlížeající konflikt protáhl ve vyčerpávající válku, začali se Britové uchýlovat k používání nestandardních, někdy až nehumánních metod boje, jako vypalování nepřátelských farem, nebo zřizování prvních koncentračních táborů pro civilisty. Na Búrskou válku reagovala světová veřejnost protiválečnými protesty a organizováním protiválečných kampaní. Samozřejmě pozadu nemohla zůstat ani Sociální demokracie, která ve svém stranickém tisku informovala čtenáře o válečném běsnění na jižní polokouli.

Na jaře roku 1904 přepadli Japonci bez vyhlášení války ruské přístavy v Mandžusku a rozhodl se další konflikt, tentokrát Rusko – japonská válka o vliv Mandžusko a na korejském poloostrově. Na dálném východě se proti sobě vrhaly armády sestavené z příslušníků ruských a japonských nižších vrstev, čehož využilo Právo lidu a systematicky poukazovalo na negativní vliv války na nižší vrstvy obyvatelstva, které krvácely na válečném bojišti. V druhé kapitole se pokusím

¹ Dějiny českého novinářství a českých novinářských spolků, Státní ústřední archiv Praha, Praha 2002, s. 38.

konfrontovat názor redakce s myšlenkami Johna Hobsona, předního teoretika imperialismu na začátku 20. století.

V prvním desetiletí 20. století se v Předlitavsku rozhořel Kulturní boj, jenž si kladl za cíl omezit monopolní postavení církve v kulturním dění. Hlavním představitelem pokrokového tábora se stala Sociální demokracie, která se snažila při sebemenším pochybení klerikálních kruhů, pomocí stranického tisku, vyvolávat rozsáhlé mediální aféry, které měli co nejvíce zdiskreditovat katolickou církev v očích veřejnosti. Dalším případem, jenž na začátku 20. století vyvolal velkou vlnu útoků na katolickou církev, náboženství a kněžstvo se stalo působení olomouckého arcibiskupa Theodora Kohna, jehož ctižádostivost a tvrdý přístup k podřízeným vyvolal vydání série kritických článků na jeho adresu pod názvem „Naše diecéze“, autor se podepsal jako Rectus. Olomoucký metropolita dal ihned podnět k rozsáhlému vyšetřování, od něhož si sliboval najetí a řádné potrestání kritika své osoby. Vzhledem k tomu, že vyšetřování mělo zpočátku k dispozici jen chabé důkazní materiály, došlo při něm k řadě nepodložených obvinění, čehož si všimlo Právo lidu a rozpoutalo proti neoblíbenému arcibiskupovi mediální kampaň, která vedla po dvou letech k jeho nucené rezignaci.

V roce 1902 došlo k odhalení velikého finančního úniku ve Svatováclavské záložně, na čemž by v té době nebylo nic neobvyklého, kdyby se nejednalo o instituci, v jejímž představenstvu zasedali vysocí hodnostáři Římskokatolické církve. Po smrti účetního Orta cestou na letní byt do Dobřichovic, Právo lidu odhalilo velkou defraudaci v Svatováclavské záložně, již se začala objevovat na titulní stránce deníku déle než jeden rok. Cílem první kapitoly je přiblížit čtenáři tuto rozsáhlou mediální aféru reflexí jednotlivých událostí od začátku aféry až po soudní procesy s činovníky ústavu.

Na podzim roku 1905 proběhla v moravském Prostějově výstava malíře Františka Kupky, k níž byl vydán katalog, ve kterém Karel Juda zhodnotil obsah výstavy, přičemž se dotkl i ideologického vlivu katolické církve na školství. Proti tomuto článku ostře vystoupil místní duchovní správce Karel Dostál –Lutinov. Profesor prostějovské reálky se rozhodl prezentovat své postoje v Sdružení pokrokových lidí.² Vlastní obhajobou prostějovského profesora proti klerikálnímu útlaku se zabývá kapitola šestá.

Při psaní textu jsem vycházel především z knih od Pavla Marka³ a článkem Jiřího Novotného a Jiřího Šoušy⁴ zabývající českým katolicismem, v problému koloniálních válek jsem se inspiroval publikacemi Bohumila Baďury⁵, Filipa Nerada⁶, Richarda Connaughtona⁷ a Jiřího Vlčka⁸

3 MAREK, Pavel, SOLDÁN, Ladislav: *Karel Dostál – Lutinov bez mýtů, předsudků a iluzí*. Třebíč 1998., MAREK, Pavel: *Prof. ThDr. Theodor Kohn*. Kroměříž, Muzeum Kroměřížska 1994.,

4 NOVOTNÝ, Jiří, ŠOUŠA, Jiří. *Kde jsou mé peníze? Zpronevěry v českých záložnách na přelomu 19. a 20. století*. Historický obzor 14, 2003, č. 7/8, s. 146-165.

5 BAĐURA, Bohumil. *Španělsko – americká válka 1898: první mezinárodní válečný konflikt v epoše imperialismu*, Academia, Praha 1989.

popisujícími Španělsko – americkou válku o Kubu, Búrskou válku v jižní Africe a Rusko – japonskou válku na dálném východě.

⁶ NERAD, Filip. *Búrská válka*, Aleš Skřivan ml., Praha 2004.

NERAD, Filip. Lord Kitchener a britsko – búrská válka, *Historický obzor*, 2003, roč. 12, č. 3 – 4, s. 75.

CONNAUGHTON, Richard. Vycházející slunce a skolený medvěd, Rusko – japonská válka 1904 – 1905, Praha 2004.

⁸ VLČKO, Jiří. Vojenské umění v Rusko – japonské válce (léta 1904 – 1905), *Historie a Vojenství*, 1953, roč. 2, č.3, s. 79 – 106.

I. Antimilitarismus

1. Válka španělsko americká o Kubu

Začátek války

Dne 11. 4. 1898 bylo v Kongresu USA čteno poselství prezidenta McKinleyho, ve kterém prezident odmítl uznat kubánské povstalce za válčící stranu a rovněž legitimitu kubánské vlády. 4. dubna přineslo Právo lidu rezoluci, kterou přeložil za komisi pro zahraniční záležitosti senátor Dawis: „*V uvážení stavu na Kubě, jenž už po tři léta trvá a vedl ke zničení lodi Maine, a jenž nemůže být déle trpěn, nechť uznají Spojené státy za svou povinnost prohlásiti obyvatelstvo Kuby dle práva za svobodné a neodvislé a nechť vyzvou Španělsko, aby se vzdalo své autority a vlády na Kubě a aby neprodleně odvolalo odtud své branné síly pozemské i námořní. Prezident se zmocňuje, aby užil všech braných sil unie na souši i na moři ku provedení těchto usnesení.*“⁹ Tato resoluce byla včera po divokých scénách, jaké neviděl jiný parlament kromě rakouského, ohromnou většinou přijata.“¹⁰ Rezoluce byla schválena jen ve sněmovně poslanců, v případě že by rezoluce prošla senátem deník předpovídal situaci slovy: „*President pak zašle resoluci španělské vládě a válečné běsnění vypukne.*“ Tuto rezoluci doplnili senátoři o některé dílčí body a 19. dubna byla schválena celým kongresem. Nazítří ji americký prezident podepsal, čímž vyhlásil de facto válku Španělsku. Královský velvyslanec byl odvolán a záhy došlo k přerušení diplomatických styků mezi oběma zeměmi.¹¹

Španělské rozhodnutí přerušit diplomatické styky s USA ukončilo dobu vyjednávání a ke slovu měly přijít zbraně. Španělské šance na úspěch ve válce proti Spojeným státům byly mizivé. S ozbrojenou intervencí USA nastaly pro madridskou vládu i vrchní velení problémy, s nimiž se dosud nesetkaly, neboť v boji s povstalci hrálo námořnictvo jen nepatrnou roli. Hospodářské možnosti USA očividně mnohonásobně převyšovaly vnitřní ekonomický potenciál Španělska, rozdíl mezi protivníky se ve vojenské síle nezdál nikterak propastným. V obou zemích panovaly zkreslené představy o možnostech a síle nepřítele. Ve skutečnosti to vypadalo poněkud jinak. Královské loďstvo trpělo nedostatkem důstojníků, dokonce i map a jediným pozitivem se jevila vysoká morálka španělských námořníků. Ministerstvo

⁹ Válka španělsko – americká, *Právo lidu*, 14. dubna 1898, s. 3.

¹⁰ Válka španělsko – americká, *Právo lidu* 15. dubna 1898, s. 2.

¹¹ BAĎURA, Bohumil. Španělsko – americká válka 1898: první mezinárodní válečný konflikt v epoše imperialismu, Praha 1989.s.114.

námořnictví nemělo dostatek financí na jejich výplaty a už vůbec ne na zajištění jejich rodin. Objevily se navíc problémy s dokompletováním některých lodí, protože Španělsko bylo závislé na zahraničních dodavatelích, kteří ovšem uzavřené smlouvy neplnily.

Výše uvedená fakta znali pouze lidé na nejvyšších postech, království se na blížící se střetnutí začalo připravovat. Právo lidu to komentovalo takto: „*Zvláště Španělská vláda, která má z ohledu na finanční stav země až příliš mnoho příčin nepřáti si války, neklade si ohledy vůči Americe, mluví otevřeně o blízkosti války, dává vyzývati v kostelech k modlení*“¹².“ Reakce lidu na sebe nenechala dlouho čekat, v Madridu proběhla demonstrace před palácem premiéra za účasti 4000 lidí, vláda zvýšila výdaje na zbrojení, což sociální demokraty v Rakousku - Uhersku nemohlo nechat chladnými a jejich list psal: „*Doma lid zmírá hladu – vláda o ukojení jeho se nestará, naopak vyždímá z něho ještě poslední poslední groš na vojáky, jež posílá vraždit a dát se vraždit za oceán*“¹³.“ Komentátor se dále domnívá, že: *Dojde – li opravdu k válce s Amerikou, může snad dojít také ať mezi válkou nebo po ní - k revoluci*.“¹⁴ Situace na Perle Antil vypadala podle Práva lidu v tento okamžik takto: *Zatímco se oba státy chystají na sebe vrhnouti je situace na Kubě strašlivá. Tisíce, ba statisíce lidí nevinných nebojících hyne na Kubě hladu. Španělsko se tu podobá zchudlému šlechtici, který chodí už jen v hadrech, ale přece se šílenou zuřivostí sápe se na každého, kdo by se dotkl jeho kavalírské nedůtklivosti*.“¹⁵

Ze strany USA byla válka zahájena bloádou Kuby,¹⁶ k níž dal prezident rozkaz 21. dubna 1898 a zajímáním španělských obchodních lodí na širém moři. Americké plány počítaly nejen s obsazením Kuby, ale i s expanzí v Tichomoří. Tento plán zarputile prosazoval senátor Theodore Roosevelt, jenž se zasadil o jmenování comodora Deweye do funkce velitele tichooceánské eskadry. Dne 24. dubna obdržel Dewey příkaz, aby okamžitě vyplul k Filipínám a zahájil tam válečné operace, zejména proti španělské eskadře, jejíž loď měl zajmout nebo zničit. Američané vypluli z čínské základny Mirs Bay směrem k hlavnímu filipínskému ostrovu Luzonu. V noci z 30. dubna na 1. května vplula americká eskadra bez potíží do Manilské zátoky.¹⁷

¹² Válka Španělsko – americká, *Právo lidu*, 4. dubna 1898, s. 2.

¹³ Válka Španělsko – americká, *Právo lidu*, 5. dubna 1898, s.1.

¹⁴ Tamtéž.

¹⁵ Válka Španělsko – americká, *Právo lidu* 6.dubna 1898, s. 1 – 2.

¹⁶ BAĐURA ..., s. 126.

¹⁷ Tamtéž, s. 127.

Boje o Manilu, námořní souboje okolo Kuby

Španělé byli na americkou agresi připraveni. Provedli mobilizaci všech veřejných funkcionářů a Španělů ve věku od 20 do 50 let a zřídili dobrovolné oddíly. Manilský přístav byl též dobře opevněn, přesto „*Amerikáni vtrhli včera večer pod ochranou tmy až k Manile. Boj se započal při svítání a trval do 9. hod. Španělská loď don Juan d' Austria vybuchla. Loď Kristina hoří. Obě lodi lze považovat za ztracené.*“¹⁸ psalo Právo lidu a ještě upřesnilo: „*Španělský admirál potvrzuje zahynutí lodi Kristina a nastalý pak ústup na Baccoru, při čemž ještě několik lodí musilo být zničeno, aby nepadly do rukou nepřátel. Španělové utrpěli velké ztráty.*“¹⁹ Zhodnotili redaktoři Práva lidu bitvu v Manilské zátoce. Ústup nakonec zachránil Španěly před úplným zničením. Američané měli po střetnutí dvě lodě poškozené a žádného mrtvého. V druhé fázi bitvy americká lodní děla umlčela pobřežní baterie, což donutilo velitele města Cavite ke kapitulaci. Comodor Dewey poté telegrafoval do USA: „*Zničeno bylo jedenáct lodí španělských. Máme zátoku úplně ve své moci a posádky musely dát čestné slovo. McKinley děkoval ihned Deweyovi a jmenoval jej admirálem.*“²⁰ Novopečený admirál poté odplul k Manile a zahájil její blokádu z moře. Odmítl však bombardovat Manilu z obavy z mezinárodních nepříjemností, neboť se ve městě v tu dobu nacházela řada zahraničních státních příslušníků, z velké většiny šlo o diplomaty.²¹

Vraťme se však zpět do Atlantiku. Americká admirálie si uvědomovala nebezpečí ohrožení amerického východního pobřeží, na což vyčlenila část loďstva. Větší význam než námořníci tomuto nebezpečí přikládalo přímořské obyvatelstvo, takže když se roztržka se Španělskem změnila v regulérní válečný konflikt, přerostly obavy v hysterii a část obyvatel začala prchat do vnitrozemí. Výzbroj a počet nepřátelských lodí zůstával pro Američany tajemstvím. Z tohoto důvodu velitelství rozdělilo atlantickou flotilu na dvě části. Eskadra pod velením admirála Sampsona prováděla blokádu a tzv. Létaující eskadra, pod velením komodora Shelyee, měla čelit případným útokům na pobřeží.²² Prezident McKinley nařídil 27. května 1898 rozšířit blokádu ještě na jižní pobřeží Kuby.

Tolik obávaná španělská eskadra pomalu vplouvala do Karibského moře. Problémem byly pro ní torpédoborce, které byly taženy ve vleku. „*Pod dvou dnech dvě z jeho lodí zastavili u francouzského ostrova Martinique, což pohněvalo americké veřejné mínění vůči*

¹⁸ Válka Španělsko – americká, *Právo lidu*, 26. dubna 1898, s. 3.

¹⁹ Tamtéž.

²⁰ Válka Španělsko – americká, *Právo lidu*, 10. května 1898, s. 3.

²¹ BAĐURA ..., s. 130.

²² Tamtéž, s. 135

*Francouzům*²³.“ Tyto dva torpédoborce měly získat informace o amerických lodích a požádat o nákup uhlí. Guvernér ostrova o nákupu uhlí nechtěl ani slyšet, eskadra se proto vydala na další plavbu nedostatečně zásobena, 15. května dosáhla přístavu Santiago di Cuba, kde nezpozorována nepřítelem zakotvila.²⁴ Lodní důstojníci se ovšem přepočítali. Přístav byl nedostatečně technicky vybaven a město špatně zásobeno. Vzhledem k závislosti Santiaga na dovozu potravin, se ve městě rozmohl černý trh s vodou a potravinami. Kubánci odolávali pod domněnkou, že přijde pomoc z mateřské země, které se povede prolomit americkou blokádu.²⁵ Nadšení opadlo tehdy, když se zjistilo, že připlulo pouze šest lodí, které se navíc uchýlily do Santiaga de Cuba. Setrvání Cerverových lodí v druhém největším městě ostrova se jevilo nebezpečným, a jak z následujících událostí vyplývá, mělo přímý dopad na další průběh války. Přístav měl jeden vjezd o šířce 400 metrů chráněný dvěma dělostřeleckými postaveními na výšinách rozkládajících se po jeho stranách.

Háček byl v tom, že houfnice, které měly Španělé k dispozici, byly zastaralé, navíc obránci vystavěli opevnění ze starých sudů naplněných cementem, což zrovna není nejnovější fortifikace přístavu. Američané si původně mysleli, že v Santiagu kotví pouze část Cerverovy eskadry, zablokovali proto vjezd jen čtyřmi loďmi. Aby se za tmy Španělům nepodařilo uniknout, namířily hlídkující lodě na vjezd své silné reflektory.²⁶ Přestože generál Blanco nabádal Cerveru, aby se co nejrychleji stáhl z obklíčeného přístavu, admirál nedbal na jeho naléhání, což jak uvidíme dále bylo fatální chybou. Právo lidu komentovalo snahu Američanů o paralyzaci přístavu takto: „*Americký pomocný křižák Merrimack pokoušel se vynutiti si vjezd do přístavu. Španělé jej nechali minouti první čáru torpédovou, načež teprve poté způsobily výbuch torpéda. Torpédo roztříštilo předešlý Merremacku, který ihned se ponořil*“.²⁷ Potopením lodě se nepodařilo úplně zatarasit vjezd do přístavu, jak měli Američané v plánu. Během června Američané ovládli zátoku před Guantanámem, což díky účinné podpoře kubánských revolučních oddílů, umožnilo admirálu Sampsonovi, vysadit na podřeží 600 příslušníků námořní pěchoty.²⁸ Strategickým prostorem bylo ovšem Santiago de Cuba.

Španělé nepočítali s klíčovým postavením prostoru okolo Santiaga, město a okolí mělo bránit pouze 8000 vojáků, generální kapitán naléhal na zvýšení počtu vojáků, což by ovšem

²³ Válka Španělsko – americká, *Právo lidu* 17.května 1898, s. 3.

²⁴ BAĐURA ..., s. 137

²⁵ Tamtéž, s. 140.

²⁶ BAĐURA ..., s. 143.

²⁷ Válka Španělsko – americká, *Právo lidu*, 5.června. 1898. s. 3.

²⁸ BAĐURA ..., s. 146

znamenal také zásobení proviantem, neboť vysílení obránci by proti námořnímu výsadbku jen těžko obstáli.

Vylodění Američanů na Kubě

Aby se zvýšil počet amerických vojáků vydal prezident McKinley dvě výzvy k vytvoření dobrovolnických jednotek, čímž se armáda USA rozrostla z původních 28 000 vojáků po první výzvě o 125 000 a v květnu dosahoval počet vojska téměř 170 000 mužů.²⁹ Španělé měli již od začátku v pozemním vojsku jasnou převahu, dle odhadů měli k dispozici 260 000 mužů pravidelného vojska a 40 000 dobrovolníků ve městech a 30 000 mužů v partyzánských oddílech. Ve skutečnosti disponoval generál Blanco v roce 1898 jen 60 000 vojáky, kteří byli oslabeni prodělanými nemocemi. Je to také jeden z hlavních důvodů, proč se Američané rozhodli pro válku se Španělskem.³⁰ V Tampě, kde sídlil generál Shafter, jmenovaný velitelem expedičního sboru, se pomalu shromažďovalo vojsko. V předposlední květnový den obdržel velitel rozkaz, aby se připravil k vyplutí na Kubu, trvalo ovšem dalších 9 dní, než expediční sbor byl se vším všudy připraven k akci.³¹ Admirál Sampson se dočkal touženého vylodění až po třech týdnech.

21. června se americký expediční sbor začal vylodovat u Dauquirí a pokračoval dalších 5 dnů.³² Vylodění provázal obvyklý chaos, jak to už při velkých vojenských akcí bývá, naštěstí kubánští revolucionáři drželi španělské vojsko z dostřelu, tak že se Američané nemuseli obávat nepřátelského útoku.³³ S probíhajícím výsadbkem amerického expedičního sboru se Cerverova eskadra dostávala do stále složitějšího postavení. Španělská vláda podřídila admirála velení Generálního kapitána, jenž se domníval, že je z mezinárodněpolitického hlediska lepší, když španělští námořníci padnou v boji než kdyby se vzdali. Není proto divu, že 2. června v pět hodin ráno Cervera obdržel telegram, že se má co nejrychleji nalodit a ze Santiaga de Cuba odplout.³⁴ Odjezd se zdržel o dva dny, protože se museli vrátit všichni vojáci zapojení do obrany města. Američané měli jednoznačně navrch, navíc každá loď vyjíždějící z přístavu musela několik minut bojovat osamocena. O osudu bitvy bylo předem rozhodnuto. Do pražské redakce Práva lidu došla depeše: „*Z Bílého domu ve Washingtoně se oznamuje, že admirál Sampson vjel předevečírem do přístavu v Santiagu de Cuba a rozbil loďstvo Cerverovo. Válečný department oznamuje, že celé loďstvo španělské,*

²⁹ BAĐURA ..., s. 148.

³⁰ Tamtéž, s. 149.

³¹ Tamtéž, s. 151.

³² Tamtéž, s. 153.

³³ BAĐURA ..., 154.

³⁴ Tamtéž, s. 155

vyjma jedné lodi jest rozbito a na pobřeží spáleno.³⁵ Nazítří přinesl deník Právo lidu depeši, kterou zaslal admirál Sampson do bílého domu: „Zajali jsme asi 1300 námořníků španělských, mezi nimi také vrchního velitele eskadry, admirála Cerveru.“³⁶ Američané měli jednoho mrtvého a 2 – 3 raněné, Španělé utrpěli těžké ztráty zahynulo 264 osob. Španělští zajatci byli ošetřeni a přepraveni do USA, kde pobýli dva měsíce a poté se vydali na cestu zpět do vlasti. Další výsledky války se rozhodovaly na souši, královské loďstvo již nebylo schopno podpořit bojující vojáky.

Před vyloděním se síla revolučních i španělských vojsk zhruba rovnala – na každé straně bojovalo asi 30 000 vojáků. Americký expediční sbor čítal 16 000 vojáků navíc měl k dispozici množství moderních zbraní a značné zásoby munice³⁷ Hlavním cílem se stalo dobytí města Santiago de Cuba, již předcházela nesmyslná bitva u San Juan, kde houževně bránící se Španělé utrpěli ztráty neuvěřitelných 90%, padl zde i jejich velitel generál Vala del Rey. Tím se povedlo americko – povstaleckým vojskům uzavřít kruh okolo Santiagu. Město už nemělo ani přísun pitné vody, protože nížinu, odkud se voda přiváděla, už nepřítel obsadil.³⁸ Vlastní dobývání přístavu se neobešlo bez problémů. Díky nerozhodnosti vrchního velitele spojeneckých vojsk, jenž těžko snášel horké podnebí, se postup na tři dny zastavil. Obráncům mezitím přišlo na pomoc 3 000 vojáků, kteří se probili přes linie bráněné nespolehlivými povstaleckými jednotkami.³⁹ Obránci houževnatě drželi město ve svých rukou, Generální kapitán odmítl požadavek na kapitulaci vojsk v Santiagu. 10. července zahájila americká eskadra bombardování města, v čemž pokračovala i další den.⁴⁰ Velitel španělských vojsk zavolal Generálnímu kapitánovi z postele skutečný stav bránících se jednotek, stručně to lze nazvat katastrofou, vojáci jedli pouze rýži, mezi vojáky v zákopech leželi ranění, protože je nebylo kam odnést a mnoho mužů trpělo též tropickými nemocemi, navíc ještě do zákopů 24 hodin nepřetržitě pršelo. Generální kapitán přesto možnost kapitulace vyloučil. 18. července se v Právu lidu objevila dlouho očekávaná zpráva: *Santiago de Cuba se konečně vzdalo a s ním padá do rukou značný kus východního pobřeží Kubského*“⁴¹. Kubánští povstalci k jednání o kapitulaci Španělů pozváni nebyli, přestože jen díky nim se Američanům podařilo bez problému se na ostrově vylodit.⁴² McKinleyho vláda

³⁵ Telegramy, Právo lidu 5. července. 1898, s. 3.

³⁶ Válka Španělsko – americká, Právo lidu 6. července 1898, s. 3.

³⁷ BAĐURA ..., s.164.

³⁸ Tamtéž, s. 166

³⁹ Tamtéž, s. 167

⁴⁰ Tamtéž, s. 169.

⁴¹ Válka Španělsko – americká, Právo lidu, 18.července, 1898, s. 3.

⁴² BAĐURA ..., s. 171.

nebyla ochotna uznat kubánské národně osvobozené hnutí, takže ještě dlouho po pádu Santiaga se nevědělo, co s ostrovem bude dál.⁴³

Na Filipínách se v tuto dobu schylovalo ke krvavé bitvě o Manilu. Místní španělská vláda zprvu ještě věřila v dopravení posil z mateřské země, ale s ubíhajícím časem se šance na jejich příjezd zmenšovala. Vláda se tedy rozhodla rozšířit koloniální jednotky o podpůrné jednotky složené z domorodců. Bohužel Američané měli i zde několikanásobnou převahu. Klidně by si mohli dovolit obsadit Manilu útokem koordinovaným s místními povstanci, ale americký prezident opět, podobně jako na Kubě, projevil vůli, že s místním odbojem nehodlá mít nic společného, že ovládnutou zemi nebudou spravovat domorodci společně s Američany, ale pouze osvoboditelé sami.⁴⁴

Konec války, mírová smlouva

13. srpna byla Manila dobyta vojskem USA, Filipínští povstanci měli poté do města vstup zakázán.⁴⁵ Poté co nepřítel potopil obě flotily, Monjojovu v Manilské zátoce a Cerverovu u Santiaga de Cuba, kapitulace tohoto města a ozbrojených sil v provincii Oriente, blokáda a obklíčení Manily, rozhodla se španělská vláda o nesmyslnosti dalšího trvání války se Spojenými státy. Prodloužení konfliktu mohlo pouze zhoršit situaci Španělska v koloniích, navíc porážkou obou španělských flotil se uvolnila cesta k evropským břehům, což by znamenalo, že by Američané mohli operovat i u pobřeží Pyrenejského poloostrova, tj. vlastního centra monarchie. Vláda proto nemeškala se začátkem vyjednávání, jehož prostředníkem se stala Francie. 18. července požádala Francouzskou vládu, aby poskytla „dobré služby“ k vyjednávání s USA. Severní soused Španělska pověřil proto svého velvyslance Julese Cambona aby se ujal zprostředkování mezi oběma rivaly. Sociálně demokratický deník informoval: *„Úřední sdělení vlády oznamuje, že francouzský velvyslanec Cambon podal dnes odpůldne jménem španělské vlády prezidentovi v Bílém domě poselství španělské vlády, které má za účel ukončiti válku a stanoviti podmínky míru.“*⁴⁶ McKinley ihned na začátku vyjednávání dal najevo, že se nespokojí se zřeknutím se svrchovanosti nad Kubou. 2. srpna Právo lidu psalo: *„Ohledně Filipínských ostrovů usneseno, ostaviti věc nerozřešenou a upravit ji později španělsko – americkou komisí. Jinak ustanoveny tyto definitivní podmínky míru: 1) Úplné odstoupení všech ostrovů v Západní Indii vyjma ostrova Kuba. 2) Zřeknutí se svrchovanosti Španělska nad Kubou. Spojené státy budou míti dozor na ostrov, dokud tam*

⁴³ Tamtéž, s. 173.

⁴⁴ Tamtéž, s. 195.

⁴⁵ Tamtéž, s. 199.

⁴⁶ Válka Španělsko – americká, *Právo lidu*, 28. července. 1898, s. 3.

nebude zřízena trvalá vláda. 3) Postoupení jednoho z Ladrónských ostrovů jakožto úhelné stanice a snad také jedné nebo dvou úhelných stanic na ostrovech Karolínských. 4) Spojené Státy nepřevzou státní dluhy ostrovů Kuby a Portorika. 5) Spojené státy nežádají žádné válečné náhrady. 6) Španělsko – americké komisi budiž uloženo, aby podmínky míru plně sestavila avšak s podmínkou, že španělské vojsko neprodleně opustí ostrovy Kubu a Portoriko. Spojené Státy rozhodnou se teprv později, který z ostrovů Ladrónských si zaberou.“⁴⁷ Španělsko pokládalo podmínky za příliš tvrdé a požádalo Cambona, jestli by americký prezident nesouhlasil s jinou formou územního odškodnění než s Portorikem.⁴⁸

Španělská vláda nakonec před neústupností amerického prezidenta kapitulovala. Právo lidu psalo: „Španělsko, tedy, jak oznamují poslední zprávy, podmínky míru, stanovené Spojenými státy. Podmínky Američanů jsou tvrdé; ony znamenají pro Španěly ztrátu takřka vší koloniální moci.“ Dále redaktor usuzuje: „Američané počínají si ovšem stejně špinavě jako Španělé. Jaké budou nyní následky této války? Pro dohlednou dobu nelze říci nic jiného, než liže lupičské vykořisťování, jež na Kubě prováděli Španělé, nyní bude vystřídáno Američany. Také ostatní výboje Američanů nebudí většího zájmu. Jen v tom případě, že by Američané sáhli též po Filipínách, mohlo by dojít k zápletkám mezinárodním, neboť država skupiny filipínských ostrovů lákala by Američany do Číny, kde se dnes rozpoutává ohromný zápas o tržnici budoucího století.“⁴⁹

⁴⁷ Válka Španělsko – americká, *Právo lidu*, 2.srpna. 1898, s. 3.

⁴⁸ BAŽURA ..., s. 202.

⁴⁹ Válka Španělsko – americká, *Právo lidu* 9.srpna. 1898, s. 2.

2. Búrská válka v jižní Africe

Začátek konfliktu v roce 1899

12. října 1899 Právo lidu přineslo zprávu: „*Válka mezi Anglií a Transvaalem stala se už od včerejška skutkem. V pondělí večer byla anglickým zástupcům dodána depeše presidenta Krügera, jenž žádá výslovné ujištění, že během 48 hodin bude anglické vojsko od hranic odvoláno a veškeré vojsko v poslední době do Afriky dopravené, odvoláno. Anglie zodpověděla ihned Krügerovo ultimátum a sice v ten smysl, že vyslovuje politování nad jeho obsahem a že nemůže nic jiného odpovědět. Následkem toho nastal včera od 5. hodiny odpolední stav válečný.*“ Angličtí příslušníci se narychlo stěhují z Natalu, pozůstalí tam budou postaveni pod diplomatickou ochranu Ameriky.“ Redaktor neopomněl situaci okomentovat, „*Před tváří divokých Kaferských kmenů budou se vražditi Běloši, vyznávající ústy učení Kristovo, a to všecko pro laskominy anglických velkokapitalistů na zlaté doly transvaalské.*“⁵⁰ Nazítří list popsal nastalou situaci: „*Anglie bude potřebovati nejméně šest neděl k vyzbrojení a dopravení větších vojenských sborů do Afriky a byla by zatím diplomatickými tahanicemi vodila Transvaal za nos. Tomu Boeri však nyní předešli a válku, která jim byla vnucena, zahájili sami.*“ Vzhledem k válečnému nadšení panujícímu v Anglii přinesly noviny úvahu o stavu veřejného myšlení v Anglii: „*Imperialistickými jsou obě strany Toryové i Liberálové. Anglické střední vrstvy, university, vše věří v nutnost toho, aby všechny osady anglické byly sloučeny v pevný celek a moc jejich neustále rozšiřována. A co třída dělnická? Patriotická lůza je např. Stejnou jako v každém jiném velkoměstě. Není pochybnosti o tom, že většina dělníků si příliš z války nedělá. Válka zaměstnává některé průmysly a jejím následkem, jak smýšlí leckterý dělník – je rozšíření anglického vlivu a tím oživení průmyslu.*“

Na britské kolonie bylo připraveno zhruba 35 000 Búrů, což je asi 60% mobilizovaných oběma búrskými republikami, kteří podnikli invazi dvěma mohutnými proudy do severního Natalu a do oblasti diamantových nalezišť na severu Kapska a jihu Protektorátu Bečuánsko. Východní fronta měla za úkol ochromit armádní sbor velitele Natalu generála George Whita, západní pak přerušit železniční tah z Kapska do Rhodesie, rezervisté ležící u Oranžské řeky měli později zaútočit do nitra Kapska. Velitele Búrů charakterizovalo Právo lidu takto: „*Velitelem vojska Transvaalského je náměstek presidentův P. J. Joubert, potomek vyhnanců hugenotských. Prezident Krüger sám války se neúčastní (je 75 let star) ale*

⁵⁰ Před válkou v jižní Africe, *Právo lidu*, 12. října 1899, s. 2.

poslal do boje 7 synů a 15 vnuků.⁵¹ Transvaalská komanda, rozdělená do několika proudů, překonala natalskou hranici v oblasti Majuby a Laig'Necku, ze severu mířila k městu Ladysmith. Od západu se k nim přibližovali vojáci z Oranžského státu. 20. října došlo k prvnímu střetu transvaalských, pod vedením generálů Meijerema a Erasma, s vojáky generála Penn Symonse, jenž disponoval 4 000 muži.⁵² Britové zvítězili, ztratili 500 mužů a velícího generála. Búrům se podařilo, i přes porážku postupovat dále a otevřít si cestu na Ladysmith. U železniční stanice Alangslaathe se jim postavil do cesty generál French, jemuž se oddíl generála Kocka povedlo porazit. Nerozvážným stažením svých jednotek k Ladysmithu předchozí úspěch doslova zahodil. Znovu obsazením stanice získala búrská vojska kontrolu nad celým severozápadem Natalu.

Právo lidu přineslo zprávy o vývoji ve Velké Británii: „*Anglie ocitá se v situaci co den nepříjemnější. Má proti sobě veřejné mínění nejen celé snad Evropy, ale i doma má co činiti se vzrůstající nespokojeností s válečnou svou politikou. Jsou to jmenovitě krajní irští opozičníci, kteří užívají této příležitosti k pomstě na nenáviděné londýnské vládě. Dávají zjevně na obdiv své sympatie k Boerům, a organisují jim k pomoci dobrovolnické sbory. Patrným důsledkem této nemilé situace je, že anglická vláda odhodlala ke svolání 40 000 mužů milice. K menším válkám stačí Anglii dobrovolníci a indiští a jiní domorodci. Systém milice zakládá se naproti tomu na nuceném odvodu a svolání ji do zbraně vzbudí proto rozechvění v širokých vrstvách obyvatelstva anglického, jmenovitě dělnictva, které jinak daní z krve tolik v Anglii netrpí, jako lid na pevnině.*“⁵³

Zatímco koloniální vojsko prohrávalo jedno střetnutí za druhým, na Britských ostrovech panovalo válečné nadšení o němž Právo lidu napsalo: „*O smýšlení v Anglii svědčí velký meeting pořádaný v neděli v londýnském Guildhalu za předsednictví lordmayora. Členové bursy tam táhly s prapory a za zpěvu písní „Rule Britania“ a „God save the King“⁵⁴, ovšem bursa má nejvíc příčin radovat se z války!*“⁵⁵ John Hobson vysvětluje: „*Tito lidé jsou jediní, kteří mají z války jistý prospěch a většina jejich zisků vzniká z veřejných ztrát nebo ze soukromých ztrát jejich spoluobčanů.*“⁵⁶

30. října Právo lidu přineslo zprávu o bojích u Ladysmithu: „*K velkému a očekávanému boji u Ladysmithu, kamž se v posledních dnech soustředila hlavní válečná moc anglická i boerská v Natalu konečně došlo a to sice v noci na sobotu. Zprávy tyto budou*

⁵¹ Válka v jižní Africe, *Právo lidu*, 13. října. 1899, s. 2.

⁵² NERAD, Filip. *Búrská válka*, Praha 2004 s. 89.

⁵³ Válka v jižní Africe, *Právo lidu*, 15. října. 1899, s. 2.

⁵⁴ „God save the king“ – Britská státní hymna, v současné době „God save the Queen“

⁵⁵ Válka v jižní Africe *Právo lidu* 17. října. 1899 s. 2.

⁵⁶ HOBSON, John, Atkinson. *Imperialismus*, Praha 1963, s. 86.

působit jako studená sprcha na rozpálené hlavy anglických šovinistů.“ A následující den sociálně demokratický deník přináší bližší zprávy o ztrátách na bojišti: „*Angličané utrpěli u Ladysmithu těžkou porážku. Z 8 000 mužů, kteří v noci vytáhli proti Boerům vrátilo se jich prý jen něco přes 5 000. 2000 se jich octlo v zajetí a téměř 1000 jich je mrtvých nebo raněných. Vrchní velitel anglický generál Buller, jenž předešle přistál v Kapském městě, má před sebou situaci nijak záviděníhodnou.*“ A úsudek redakce o situaci vysvětluje: „*Banditská politika anglických kapitalistů a jejich nástroje Chamberlaina, nese pro Anglii ovoce, jehož se nenadáli a na jejich hlavy a na jejich hlavy padá zodpovědnost za množství lidské krve, která pro jejich zájmy zbytečně byla u Ladysmithu prolita!*“⁵⁷ V první, u Lombards kopu se Búrové střetli s jednotkami generála Whita. V této bitvě poprvé slyšíme o Luisi Bothovi.⁵⁸ Ve druhém střetu u Nicholson's necku Búrové obklíčili a zajali pomocný sbor plukovníka Carletona. Po těchto vítězstvích již nic nebránilo interventům v postupu na Ladysmith.⁵⁹ Generál White byl donucen se svým 12 000 sborem stáhnout se k tomuto městu. Na počátku listopadu Právo lidu psalo: „*Anglický guvernér oznámil, že jest telegrafické spojení Ladysmithu s ostatním světem přerušeno. Tím se vysvětluje, že o stavu věcí v tomto městě, v němž anglická vojenská moc generála Whitea je obklíčena boerskými sbory gen. Jouberta, nedochází nyní zpráv, anebo zprávy vzájemně si odporují. Búrové Ladysmith obklíčili a začalo dlouhé obléhání. Joubert ovládající severní Natal chtěl proniknout hlouběji do kolonie až k městu Durban.*“⁶⁰ V polovině listopadu proniklo 2000 mužů včele s nově jmenovaným generálem Luisem Bothou za britské pozice do jižního Natalu. Během tohoto útoku se Búřům podařilo přepadnout obrněný vlak, ve kterém mimo jiné cestoval dopisovatel listu Morning Post, mladý Winston Churchill. Vrchní velitel, generál Joubert, spadl z koně, proto velení převzal mladý Luis Botha, jenž ihned začal s budováním obrany na řece Tugele.⁶¹

Na západě generál Piet Cronjé oblehl Mafeking bráněný 500 protektorátními vojáky plukovníka Baden- Powella, o den později napsalo Právo lidu: „*Kimberley, veliké a důležité středisko polí diamantových (čítající na 50 000 obyvatelů) je jimi sevřeno. Ve městě nalézají se nejnebezpečnější odpůrci Boerů, známý anglický státník jihoafrický Cecil Rhodes, odhodlaný je hájiti. Vláda transvaalská vypsalá na jeho vydání, ať živého či mrtvého, cenu 5 000 liber šterlinků (60 000 zl.) Kimberley je od ostatního světa úplně osamoceno.*“

⁵⁷ Válka v jižní Africe, *Právo lidu*, 19. října 1899, s. 2

⁵⁸ Právo lidu jej nazývá Ludvíkem Bothou.

⁵⁹ NERAD..., s.90.

⁶⁰ Válka v jižní Africe, *Právo lidu*, 19. října 1899, s. 3

⁶¹ NERAD..., s.91.

Obě města neležela jen na důležité trati spojující Kapsko s Rhodesií. Pro Búry měla prestižní význam proto, že se nacházela v centru regionu, kde se těžily diamanty. Toto území v první búrské válce Britové anektovali a připojili ke Kapsku, což Oranžský svobodný stát bral jako velkou křivdu.

Obležená města a hrozba povstání Afrikánců v Kapsku jej přinutily plán změnit a na prvním místě se především osvobození obležených měst a zastavení dalšího pronikání Búrů do centrálního Kapska. Ke Kimberley mířil osmitisícový sbor generála Methuena a osvobodit Ladysmith se Buller vydal, s 12 000 vojáky, sám. Generál Methuen znal velmi dobře prostředí, do kterého mířil. V roce 1885 se zúčastnil obsazování Bečuánska. Jeho postup na Kimberley začal dvěma vítězstvími nad Búry u Belmontu a Graspanu, v nichž Britové utrpěli větší ztráty než Búrové. 28. listopadu Methuen utrpěl veliké stráty v bitvě u řeky Moderr, kde koloniální vojsko ztratilo 1 000 mužů. 15. prosince v bitvě u Colensa, v níž nedokázal sbor generála Bullera prorazit búrskou obranu na řece Tugele, Britové ztratili 1 200 mužů a 10 děl, zatímco protivník, bránící se v zákopech vybudovaných na rozkaz generála Bothy ztratil pouze 38 mužů⁶². Není se co divit, že tento týden porážek dostal přívlastek černý. Zisk z Búrské války neplynul pouze do Británie, nýbrž i do Čech, Právo lidu psalo: „*Mezi prostředky, jimiž si pomáhá anglické vojsko proti útrapám horského a suchého podnebí, hraje také velkou úlohu voda z Čech.*“⁶³ *U teplického městského zřídla byla objednáno kabelovým telegrafem pro anglické vojsko v Natalu 200 000 lahví teplické vody, kteráž prý zvláště dlouho dovede tam zachovati vzdor parnům svou svěžest.*“⁶⁴

Ani po novém roce se Britům nedařilo o moc lépe. Generál Buller se znovu pokusil přiblížit k Ladysmithu, jeho vojáci překročili Tugelu a během noční akce obsadili vyvýšeninu Sniop Kop, z níž se dala kontrolovat přístupová cesta k Ladysmithu. Bohužel po rozednění shledali, že se nachází v absolutně nekrytém postavení přímo proti útočícím Búřům. 24. ledna se strhla bitva u Skion Kopu, kde Britové utrpěli katastrofální porážku. Ztráty činily 1500 mužů na Britské straně, Búrové ztratili asi jen 300 vojáků. Bullerovi vojáci se museli stáhnout za řeku Tugelu, další okus o proražení obklíčení byl u Vaan Kransu ve dnech 5. - 7. února generálem Bothou odražen. Na začátku roku 1900 kontrolovali Búrové celé severní Kapsko a část Natalu.

⁶² NERAD ..., s. 95.

⁶³ Jde o zajímavost, pravost zprávy nelze nikde ověřit.

⁶⁴ O búrských opevněních na řece Tugele, *Právo lidu*, 7. ledna 1900, s. 3.

Na Britských ostrovech se začal hledat viník katastrofálního vývoje. Politici svedli vinu za neúspěchy na generála Bulera, jenž velel celému koloniálnímu vojsku.⁶⁵ Poslední kapkou byla prohra v bitvě u Colensa a generálův telegram, nařizující obléhaným v Ladysmithu kapitulovat před búrskou přesilou. Naštěstí velící důstojník rozkaz neuposlechl. 16. prosince převzal velení lord Frederick Robert's z Kandaháru, jenž proslul při druhé afgánsko – britské válce.⁶⁶ Lord Salisbury podmínil jmenování lorda Robertse vysláním lorda Horatia Herberta Kitchenera z Chartúmu, jenž byl oslavován britským lidem jako hrdinu z bitvy u Ummurdánu a dobyvatele Súdánu. Ten měl zaujmout post náčelníka štábu hlavního velitele, tzn. stát se jeho zástupcem. Obranný výbor britského kabinetu dále rozhodl o náboru 7 000 dobrovolníků z řad důstojníků a vojáků v záloze.⁶⁷ Další dobrovolníci putovali na jih Afriky z Kanady, Nového Zélandu a z australských kolonií, celkem tedy dalších 45 000 mužů. Potíže nastaly také při zásobování, neboť koloniální velení původně počítalo s válkou na pár týdnů, takže začaly docházet uniformy, proviantní správa se potýkala též s nedostatek pušek pro dobrovolníky, protože Královská armáda se právě přezbrojovala na nový typ, takže posily na jih Afriky odplouvaly ještě se starým typem pušek. Britská vláda věděla o dovozu zbraní a munice pro Búry pomocí lodí, plavících se pod neutrální vlajkou. Právo lidu informovalo své čtenáře: „*Do vojska búrského přicházejí prý neustále celé zástupy dobrovolníků z celého světa, ponejvíce přes záliv Delagojský.*“⁶⁸ Aby Búrové mohli být poraženi, museli Britové tomuto dovozu učinit přítrž. Válečný výbor nakonec schválil verzi kontroly lodí na volném moři.⁶⁹ V Právu lidu se objevili zvěsti: „*Parník Bundesrath byl u Delagojského zálivu zajat a dopraven do Durbanu a tamější velitel zdráhá se podat vysvětlení o příčinách toho.*“⁷⁰ . Následně byly zadrženy další dva parníky, potíž spočívala v tom, že koloniální správa odmítla prohledané lodě propustit, což vedlo k mezinárodní tahanici s Německem, kde dokonce hrozilo zastavení dodávek granátů Kruppovými závody. 16. ledna Britové Bundesrath propustili, načež lord Sallisbury přistoupil ke zrušení projektu prohledávání lodí v mezinárodních vodách.⁷¹

13. ledna Právo lidu psalo: „*Noví velitelé anglické armády v Jižní Africe generál Roberts a Kitchener vystoupili už v Kapském Městě na půdu jihoafrickou a tím vstupuje válka*

⁶⁵ NERAD ..., s.98.

⁶⁶ NERAD ..., s.99

⁶⁷ NERAD ..., s.100

⁶⁸ Telegramy, *Právo lidu*, 10. prosince 1899, s.4.

⁶⁹ NERAD ..., s. 101.

⁷⁰ Válka v Jižní Africe, *Právo lidu*, 18.prosinec 1899, s. 3.

⁷¹ NERAD ..., s. 103.

do nové fáze.⁷² Druhý jmenovaný před tím zastával funkci guvernéra Súdánu a vrchního velitele egyptské armády.⁷³ Maršál Roberts vypracoval novou taktiku proti Búrům, na jejíž realizaci měl k dispozici přes 100 000 mužů a další desetitisíce byly na cestě. Jedna část vojsk měla odpochodovat ke Kimberley a po jeho osvobození měla směřovat na Bloenfontein, pacifikovat Oranžský svobodný stát a vytlačit nepřítele ze severu Kapska. Potom postupovat do Transvaalu, obsadit Johannesburg, Pretorii a zajistit Delagojskou železnici. V čele tohoto čtyřicetitisícového sboru stál maršál Roberts. Generál Buller dostal k dispozici 30 000 vojáků, s nimiž měl osvobodit Ladysmith a vytlačit Búry z oblasti.

I přes výraznou početní převahu však na začátku roku 1900 nic nenasvědčovalo tomu, že by docházelo ke změně ve válce. Právo lidu okomentovalo situaci takto: „*Dosavadní průběh jihoafrické války ukazuje, jak špatné a neurčité představy měla Evropa o zvláštním tomto útvaru ethnografickém, politickém a ekonomickém, jímž jsou búrské republiky.*“⁷⁴ Protože Luis Botha neměl k dispozici neomezené zálohy jako generál Buller,⁷⁵ začalo koloniální vojsko na východní frontě přebírat strategickou iniciativu. Mobilizace stále většího počtu Britských vojáků se nemohla zamlouvat Sociální demokracii, která komentovala snahy britských politiků takto: „*Trestuhodně jeví se jejich nesvědomitost a zločinnost, s níž štvou stále nové a nové tisíce mužů, aby prolévali krev pro pouhé zálusky hrabivých spekulantů na bohatství půdy transvaalské.*“⁷⁶ Ač búrské ztráty byli v bojích vždy několikrát nižší než britské, čelili Búrové stále s většími obtížemi tlaku koloniálního vojska, jemuž se v druhé polovině února podařilo prorazit obranu na řece Tugele, Búrové se též začali stahovat od Ladysmithu a k Dundee.

28. února vstoupili první Bullerovi vojáci do Ladysmithu. Město se po 118 dnech obležení nacházelo v dosti zbědovaném stavu. Právo lidu informovalo: „*V Ladysmithu je pořád huře, deset lidí tam průměrně umírá denně tyfem anebo jako oběti búrských střel.*“⁷⁷ Řadu domů zasáhlo též búrské bombardování. Do konce května se území Natalu dostalo zpět do rukou Britů.⁷⁸

Robertsovo tažení na západě probíhalo od počátku úspěšně. Generál Piet Cronjé, jenž velel obléhání Kimberley, přesunul obranu proti postupujícímu koloniálnímu vojsku k Magersfontheimu, kde se jeho 5000 vojáků zakopalo. Velitel britské jízdy generál French se

⁷² Telegramy, *Právo lidu*, 13. ledna 1900, s. 2.

⁷³ NERAD ..., s.127.

⁷⁴ Válka v jižní Africe, *Právo lidu*, 9. ledna 1900, s. 2.

⁷⁵ NERAD ..., s. 129.

⁷⁶ Válka v jižní Africe, *Právo lidu*, 13. ledna 1900, s. 2.

⁷⁷ Válka v jižní Africe, *Právo lidu*, 2. února 1900, s. 2.

⁷⁸ NERAD ..., s.129.

búrským postavením vyhnul a vysvobodil Kimberley ze 124 denního obklíčení. Přišel právě včas, neboť obleženým začínaly docházet potraviny. Búrové mezitím začali ustupovat podél řeky Modder směrem na Bloenfontein. Po dvoudenním pochodu se utábořili u Paardebergu, kde je 18. února napadly Kitchenerovi jednotky. Cronjé zastavil britský postup a uštědřil Britům porážku, při níž padlo 1200 mužů.⁷⁹ Britové nepříteli ani pohřbít padlé. Po devíti dnech obklíčení generál Cronjé kapituloval.⁸⁰ Vzdalo se celkem 4 000 Búrů, což se později ukázalo jako zlomový okamžik celého konfliktu. Právo lidu psalo: „*Tragický osud vojska Cronjeova budí na celém světě účast. V Anglii panuje ovšem obrovský jásot. Tak zkrotila velká světová říše, že zajetí 3 000 Búrů zapisuje si jako den sváteční do svých dějin.*“⁸¹ Vítězové poté odtáhli na Bloenfontein. Roberts klidně mohl táhnout na oranžské hlavní město. Koloniální vojska začala vytlačovat búrska komanda ze severního Kapska. Búři se stáhli do Bečuánska,⁸² takže koncem května celý sever byl pod kontrolou Britů. 5. března zaslali oba búrstí prezidenti premiéru Sallisburymu společně nótu, v níž nabídli uzavření mírové dohody, za podmínky nezávislosti obou republik a beztrestnosti afrikánců bojujících na búrské straně.

Premiér Sallisbury samo sebou odpověděl, že Britové nejsou ochotni akceptovat nezávislost obou států. 13. března vstoupili Britové do Bloenfonteinu, odkud předtím uprchl prezident Stejn i jeho vláda.⁸³ Maršál Roberts nechal dopřál svým vojákům odpočinek, takže jeho sbor pokračoval v pochodu na sever až na počátku května.⁸⁴ Protivník rezignoval na obranu velkých měst, proto 31. května padl bez boje Johannesburg. Velitelé Búrů ustoupili též od myšlenky vyhodit do povětří diamantové doly na Randu, protože by tím ztratili simpatie zemí z nichž pocházeli akcionáři 5. června padla Pretórie. V součinnosti s tažením do Transvaalu vyrvalo koloniální vojsko Búřům poslední obležené město, Mafeking. Jen díky schopnému veliteli Baden – Powelovi se město ubránilo. Organizoval zde pro udržení morálky obležených kriketové zápasy. Kořeny skautingu, jehož je zakladatelem, sahají právě do tohoto obleženého města.⁸⁵ Mahonovi jezdci vstoupili do města 17. května bez boje. Střet proběhl o několik dní dříve, kdy se Krügeruv vnuk Sarel Eloff město pokusil dobýt. Posádka nejen útok odrazila, ale zajala i velkou část útočníků včetně velitele.⁸⁶ Plukovník Boden – Powell se dočkal na rozdíl od jeho obležených kolegů uznání a byl povýšen na generála.

⁷⁹ NERAD ..., s.131.

⁸⁰ NERAD ..., s.132.

⁸¹ Válka v jižní Africe, *Právo lidu*, 16. února 1900, s. 2.

⁸² Dnes Zimbabwe.

⁸³ NERAD ..., s.133.

⁸⁴ NERAD ..., s. 134.

⁸⁵ NERAD ..., s.135.

⁸⁶ NERAD ..., s.136.

Britský lid ho začal vnímat jako jednoho z hrdinů probíhajícího konfliktu. 20. května Právo lidu informovalo: „*Kolona anglická vyslaná od Kymberlaye na počátku tohoto měsíce k osvobození Mafekingu rychlým pochodem spěla k severu a rychlým pochodem podařilo se jí přes velikou vzdálenost (asi z Prahy do Krakova) dospět k obleženému městu právě včas. Kdy Kaférská jeho čtvrť byla v rukou Búrů.*“ Komentuje dále situaci na Britských ostrovech: „*V Londýně způsobila zpráva ovšem obrovský jásot. Anglický šovinism bude slavit nejstřeštěnější orgie a povýší jistě obránce Mefekingu plukovníka Boden – Powella, jemuž ovšem nelze upřít velkou vojenskou zdatnost, na národního heroa.*“⁸⁷ Není proto divu že pro Britskou veřejnost mělo osvobození tohoto města velký význam. Lidé měli za to, že protivníkovi dochází dech. Právo lidu upřesnilo situaci v na bojišti: „*Armáda lorda Robertsa postoupila na svém pochodu z Blonfonteinu až tak daleko, že celý svobodný oranžský stát, až na nejsevernější a severovýchodní pás je celý jí obsazen. Nelze upřít, že věc Búrů stojí nyní dosti povážlivě, třeba nebyli ani na jednom místě zjevně poraženi. Ale všechna statečnost jim není nic platná, neboť Angličané je prostě z několika stran umačkávají svou obrovskou přesilou. Pokročilejší a modernější formy života a výroby drtí tam slabší a opozdilejší; kapitalistická světová velmoc pomocí své militaristické přesily zašlapává tam malé republiky opírající se o patriarchální formy života a prodchnuté duchem starých protestantských emigrantů. Je to boj dvacátého století se stoletím sedmnáctým, jehož jsou Búrové přežitkem a kdo v tomto boji zvítězí o tom nemůže být pochyby.*“ Sociálně demokratický deník další den přinesl zprávy o situaci na Londýnských ulicích: „*Včera v noci o 12. hodině zde bylo vysvobození Mafekingu, což způsobilo ohromný jásot. My, cizinci, jsme nuceni přes odpor nositi royalistickou trikoloru, chceme – li vytáhnout paty z domu. Hostince jsou přeplněny počínaje od 6letých dětí do stříbrnovlasých starců a žen, kdež se vítězství oslavuje – alkoholem*“.⁸⁸ Anglický sociální demokrat při té příležitosti ve své řeči zdůraznil: „*Imperialisté by chtěli natřít mapu světa anglickými barvami. Co Anglie má, to si chce zachovati, co nemá, to chce k tomu přikrásti. Tato brutální sprostá búrská válka stála Anglii již 100 mil. Liber šterlinků (1200 mil. zl. r. m.) a přitom je to válka již vyvolalo organisované padoušství.*“⁸⁹

Maršál Roberts opustil Bloenfontein a vydal se se svými vojáky do Transvaalu, 28. května zveřejnil prohlášení o anexi Oranžského svobodného státu jako kolonie Oranžské

⁸⁷ Válka v jižní Africe, *Právo lidu*, 20. května 1900, s. 2.

⁸⁸ Válka v jižní Africe, *Právo lidu*, 23.května 1900, s. 2.

⁸⁹ Viz tamtéž

řeky, všichni obyvatelé se automaticky stali britskými poddanými.⁹⁰ V transvaalském případě se maršál rozhodl, nevyhlášovat anexi, dokud nebude obsazen také Machadadorp, nové hlavní sídlo búrské vlády. Jihoafrickou republiku proto Británie anektovala až 7. září 1900. Právo lidu psalo: „*Búrské republiky neexistují více. O tom rozhodl polní maršálek lord Roberts. Když před nedávnem škrtnutím pera svobodný Oranžský stát zničil. Anekoval nyní v plné formě nyní Transvaalsko. Anglický oficír ví moc dobře co činí. Jeho prohlášení je daleko více než papírová demonstrace. Má mu býti zbraní a pákou ku skutečnému podmanění Transvaalu. Anexe Transvaalu je zase jedním černým činem násilnické anglické politiky, činem brutálním, všem zásadám mezinárodního práva odporujícím. Zase nový pomník hanby postaven loupeživému kapitalismu a hrabivé světové politice!*“⁹¹ J. A. Hobson imperialistickou politiku Británie vysvětluje: „*Imperiální federace pro britské účely není novou myšlenkou. Tentokráte podjal se úkolu pan Joseph Chamberlain a násilnou anexí dvou holandských republik a donucením Kapské kolonie přivedl svou politiku k úspěchu.*“⁹²

25. září obsadily britské jednotky železniční stanici Komati Poort, poslední stanici na Delagojské železnici před hranicemi s Portugalskou východní Afrikou. Britům se tím podařilo odříznout Búry od světa. Prezident Krüger zde ovšem již nepobýval. Právo lidu přineslo zprávu: „*President Krüger odplul na palubě Gerdelandu.*“⁹³ Tím de facto přestaly obě republiky existovat. Začalo střídání kontingentů v zemi. Samozřejmě, že navrátilci se chtěli podělit o své zážitky s ostatními.

Po obsazení Bloenfonteinu se 17. března 1900 konala v Kroondstadtu vojenská porada, jejíž hlavním tématem se stala další rezistence proti Britské armádě. Sešli se na ní nejvýznamnější političtí reprezentanti obou republik: Steijn, Kruger, Joubert, de la Rey nebo Christian de Wet. Přišel též s návrhem přejít na partyzánský⁹⁴ způsob boje. Búrové nebyli totiž sto čelit několikanásobné převaze Britů. Při partyzánské válce, kdy bojovaly malé oddíly, které se rychle přesouvaly z místa na místo a působily záškodnické akce⁹⁵ proti silnějšímu nepříteli.⁹⁶ V následujících měsících po schválení tohoto plánu rozpoutali Búrové partyzánskou válku. Britské vojsko nebylo s touto taktikou obeznámeno, protože se s ní při svých koloniálních výbojích ještě nesetkalo. Búrové při nové taktice poněkud zapomněli na Fair play. Jejich vojáci totiž nenosili vojenské uniformy, nýbrž civilní šaty, búrské farmy

⁹⁰ NERAD ..., s. 137.

⁹¹ Válka v jižní Africe, *Právo lidu*, 8. září. 1900, s. 2.

⁹² HOBSON ..., s. 290.

⁹³ Telegramy, *Právo lidu*, 22. října. 1900, s. 3.

⁹⁴ Sin. Gerilový, používám název používaný běžně v české vojenské terminologii.

⁹⁵ Záškodnická akce(búrská strana) teroristický útok (britská strana).

⁹⁶ NERAD ..., s. 159.

používali jako zásobovací stanice a jako úkryt raněných. 16.prosince 1900 pronikla komanda generálů Kritzingera a Herzoga do Kapska. Premiér Sprigg nechal proto zřídit domobranu z loajálních obyvatel kolonie. Po dvou měsících, kdy se Herzog pohyboval po kolonii a dosáhl dokonce Atlantského oceánu, bylo zřejmé, že se povstání domorodého obyvatelstva podnítit nepodaří. Nejhorlivější rebelové seděli ve vězení, navíc mnoho Afrikánců muselo odevzdat zbraně Britům, takže se nakonec k Búrům přidalo jen 3000 domorodců.⁹⁷

Britská armáda nejprve pokračovala v tradičních taženích proti Búrům. Proti Christianu de Wetovi bylo podniknuto několik akcí, polapit se jej ovšem nepodařilo. Počet dobrovolně kapitulujících nepřátel nedosahoval čísla, které by si Britové představovali. Mnoho mužů odevzdalo dobrovolně zbraň a po návratu na svou farmu se opět přidalo k operujícím komandům. Maršál Roberts byl nucen zavádět nová opatření proti bojujícím Búrům. Prvopočáteční agitace se samozřejmě u paličatých Búrů míjela účinkem. S množícími se diverzemi na železnicích a telegrafních spojích přistoupila koloniální správa k uplatňování principu kolektivní viny. Tento styl se projevoval vypalováním Búrských farem o čemž Právo lidu napsalo: *není se proto co divit, že Britská armáda přistoupila k tvrdým metodám, jak eliminovat partyzánské oblasti*. Právo lidu psalo: *„Už v červnu byly přechetné domy, stodoly a stáje Búrů spáleny. Jediná kolona anglického vojska spálila na pochodu 40 farem. Od té doby dosáhlo ničivé řádění Angličanů strašlivého stupně. Jeden důstojník doznal, že polovice farem v obou republikách leží popelem. Celkem bylo no sta, ale tisíce farem srovnáno se zemí, ženy a děti byly z nich vyhnány a za hranici vypuzeny do sousední země Kafrů*.”⁹⁸ Domy Búrů lehly mnohdy popelem také za to, že nenahlásili pohyb partyzánských oddílů v okolí. Lord Kitchener si poznamenal, že mezi červnem 1900 a lednem 1901 vojáci vypálili 552 obydlí.⁹⁹ Taktika spálené země přinesla časem nový problém: velké množství žen a dětí bez domova pohybujících se na územích pod britskou správou. Maršál Roberts rozhodl proto o jejich předávání ke komandům, kde by se o ně postarali jejich muži.¹⁰⁰ Tempo odvozu rodinných příslušníků ke komandům bylo pomalé. Lord Kitchener se nechal proto inspirovat kubánským řešením, co s lidmi bez přístřeší: nechal zřizovat koncentrační tábory pro rodiny, jejichž mužský příslušník bojoval u komanda. Časem Britové přešli k násilnému vyhánění lidí z farem, ti byli pak sváženi vlaky do těchto táborů.

⁹⁷ NERAD ..., s. 164.

⁹⁸ Válka v jižní Africe, *Právo lidu*, 18.prosince 1900, s. 2

⁹⁹ NERAD ..., s. 170.

¹⁰⁰ NERAD ..., s. 171.

Lord Kitchener

Nový vrchní velitel lord Kitchener byl postaven před obtížný úkol pacifikovat Búry a ukončit válku v co nejbližší době. Vedle z vnějšku (Salisburyho vláda využila předpokládané porážky Búrů a pomocí toho si zajistila další mandát v tzv. Khaki volbách v říjnu 1900) to byla především jeho ctižádost, již jej nutila dosáhnout úspěchu za každou cenu a dokázat tak britskému kabinetu, že jeho místo není na War Office, ale ve funkci vrchního velitele ozbrojených sil v Indii.

Prvním opatřením, které nový vrchní velitel musel provést, chtěl – li úspěšně bojovat s búrskými partyzány bylo zajistit bezpečnost přepravy vojáků a proviantu po železnici. Jen v období mezi prosincem 1900 a zářím 1901 bylo zničeno 135 vlaků. Aby ochránil železnici, nechal po celé její délce vybudovat systém strážních pevnůstek, původně vzdálených 1,5 míle, později však jen 400 yardů.¹⁰¹ Posádka byla tvořena desátníkem a nejméně šesti vojíny. Jednotlivé palposty se dorozumívaly telefonem.¹⁰²

I Přes tato důmyslná opatření se búrským komandům dařilo pronikat mezi pevnůstkami. Prostor mezi nimi časem přehradily překážky z ostatného drátu. Výsledkem těchto opatření se stalo omezení útoků na železnice na územích okupovaných britskou armádou.

Kitchener si uvědomoval, že největším nedostatkem pro Brity v boji s Búry je otevřená krajina, v níž jejich oddíly, i přes početní převahu si nemohou zadat s rychlými búrskými komandy. Musel proto zvýšit pohyblivost svých jednotek a omezit mobilitu nepřítele, aby se síly vyrovnaly.

Nejprve se soustředil na posílení jízdy. V době, kdy přebíral velení, sloužilo v jižní Africe okolo 80 000 mužů. Měli k dispozici dostatek zbraní, problémem se staly koně. Jejich úhyn dosahoval, i v důsledku chaosu v zásobování pící, značných rozměrů.¹⁰³ Jízda se stala Kitchenerovou prioritou. Na realizaci svých plánů potřeboval více vojáků pro jezdeckvo, vysílal proto do Londýna vytrvale žádosti o další posily. Za přispění lorda Robertse se do konce března 1901 podařilo rekrutovat do jezdeckva na 17 000 dobrovolníků a do konce roku 1901 je poslat do jižní Afriky.¹⁰⁴ K omezení pohyblivosti búrských oddílů využil Kitchener systém strážních pevnůstek podél železnic a rozšířil ho i na veld. Bývalé republiky byly nyní rozděleny na menší plochy, ve kterých se již snadněji dala praktikovat nová taktika, nazývaná

¹⁰¹ 1 yard = 0.9144 m. tedy zhruba 365 metrů.

¹⁰² NERAD, Filip. Lord Kitchener ..., s. 75.

¹⁰³ Viz. Tamtéž.

¹⁰⁴ Viz. Tamtéž.

vyčišťovací jízdy. První jízda se uskutečnila pod velením generála Frenche v únoru roku 1901 v Transvaalu a i přes malou úspěšnost se stala vzorem pro další akce tohoto typu.¹⁰⁵

Tato taktika se ukázala jako nepřilíš produktivní. Počet zadržených Búrů u zátarasů během jedné akce se pohyboval kolem několika set. Navíc se nikdy nepodařilo polapit ty, o které šlo Kitchenerovi nejvíce – búrské generály. Do roku konce války se Britové chytili pouze jednoho búrského generála, navíc se jednalo o příznivce búrské frakce, jež chtěla s Kitchenerem vyjednávat.¹⁰⁶ Sám vrchní velitel připustil, že vyčišťovací jízdy nepřinášejí to, co očekával. I přes to koloniální vojska v akcích jízdy pokračovaly do konce války. Díky nim se dařilo snižovat počty Búrů v poli.

Zajatí búrští partyzáni byli umisťováni do zámořských zajateckých táborů, které Britové zřídili na Svaté Heleně, Bermudách, Cejlonu a v Indii. První transport sestával z vojáků, kteří se vzdali u Paardebergu lordu Robertsovi, a mířil na ostrov Svatá Helena.

Další výhodou Búrů byla znalost terénu. Pro výzvědnou a průvodcovskou činnost využívalo koloniální vojsko oddílů složených z Afričanů nebo místné búrské skupiny, již podléhaly britskému velení ve veldu. V říjnu 1901 lord Kitchener povolil organizování těchto skupin a zahájil nábor do oddílů hlavně mezi zajatci v britských táborech.

Z búrských skupin vznikly tzv. National Scouts, do níž se přihlásilo do konce války 1359 mužů, jimž veleli generálové Cronjé a Celliers. Skupiny působící v Kolonii Oranžské řeky se spojily v tzv. Orange River Colony Volunteers, sloužilo v ní 448 Búrů, velitelem se stal generál Piet de Wet a komandant Vilonel.

Části těchto jednotek byly přiděleny jednotlivým britským útvarům a působily jako stopaři a průvodci v terénu. Boje v terénu se neúčastnily. Bránit se měly pouze v případě akutního napadení.

Spálená země a koncentrační tábory

Búrská komanda neměla výhodu jen v rychlosti, ale i v podpoře domácího obyvatelstva. Partyzáni využívali farmy jako zásobovací stanice, nebo jako přechodný úkryt. Protože nenosili regulérní vojenskou uniformu, považovali je koloniální vojáci často za nebojující farmáře a často se stávalo, že toho Búři využili a zákeřně odjíždějící oddíl napadli palbou do zad. Jejich ženy se bojové činnosti nezúčastnily, své muže podporovaly morálně či prakticky, ošetřováním raněných vojáků. Na farmách se také búrští bojovníci dozvídali o pohybech koloniálního vojska v okolí.

¹⁰⁵ Viz. Tamtéž.

¹⁰⁶ NERAD, Filip. Lord Kitchener ..., s. 76.

Z těchto důvodů se lord Roberts rozhodl přikročit k taktice spálené země a v březnu 1900 nařídil pálení farem a nesklizené úrody těch rodin, kterýž muži bojovali u komand.¹⁰⁷ Dobytek a zásoby uhlí měly být zrekvírovány. Organizaci těchto opatření dostal na starosti lord Kitchener. V Kolonii Oranžské řeky mezi červnem a listopadem 1900 lehlo popelem přes 600 farem. Odhaduje se, že bylo takto zničeno na 30 000 selských usedlostí. Na likvidaci jedné farmy v Právu lidu vzpomíná přímý účastník: „*Vrazili jsme do světnice, zapálili jsme záclony a postele a vyrazili okna, aby oheň mocněji vzplanul. Starého muže a ženu vyhodili jsme ze stavení. Zatím všechna obytná i hospodářská stavení mocně planula. Žár ohně oslňovala nám zrak. Pak jsem se vydal ještě s několika druhy pochytat co možno drůbeže, nebo vepřového dobytka, abychom nevrátili se do tábora tak úplně s prázdnou.*“¹⁰⁸ Tato opatření měla na Búry přesně opačný účinek, než koloniální správa očekávala. Partyzáni pokračovali zarputile v odporu dál.

Nastal problém, co s ženami a dětmi, které Britové připravily o střechu nad hlavou. Lord Roberts totiž nevydal žádné nařízení, již by na tuto situaci pamatovalo. Tito lidé většinou byli ponecháni na pospas osudu. Právo lidu přineslo vzpomínky irského vojína: „*Celý kraj je zpustošen. V pustých skaliskách našli jsme hladem zmírající ženy a děti.*“¹⁰⁹ Většinou se přesunuli na sousední farmu, pokud ještě stála, nebo odcházeli do Kapska nebo do Natalu. S narůstajícím počtem zničených farem se problém kam s nimi stával čím dál tím naléhavějším.

Na popud lorda Robertse začaly vznikat tzv. „Uprchlíkové tábory“, kam byli lidé bez přístřeší sváženi. Do jeho odjezdu z Afriky vzniklo těchto zařízení nejméně devět. Pro tento druh táborů se vžil název koncentrační, protože do nich byli soustřeďováni nejen rodiny bojujících Búrů, ale i ty, které se dobrovolně uchýlily pod britskou ochranu. Masově se koncentrační tábory začaly využívat s nástupem Lorda Kitchenera po 21. prosinci 1900, kdy vyšlo nařízení, v němž nařizoval vysídlit všechno civilní obyvatelstvo z oblastí okupovaných búrskými partyzány.¹¹⁰

Po vydání Kitchenerova nařízení začali být civilisté násilně vyháněni ze svých domovů a transportováni do nově zřizovaných koncentračních táborů. Nejmhutnější vlna vystěhovávání přišla na začátku roku 1901 v souvislosti se začátkem vyčišťovacích jízd. Tábory se zakládaly nedaleko od železničních tratí v Transvaalu, Oranžsku, Kapsku a Natalu. Do konce konfliktu jich vzniklo 46 a bylo v nich umístěno přes 116 000 lidí, v naprosté

¹⁰⁷ Viz Tamtéž.

¹⁰⁸ Válka v jižní Africe, *Právo lidu*, 18. prosince. 1900, s. 2

¹⁰⁹ Válka v jižní Africe, *Právo lidu*, 1. září. 1901, s. 3.

¹¹⁰ NERAD, Filip. Lord Kitchener a britsko – búrská válka, *Historický obzor*, 2003, roč. 12, č. 3 – 4, s. 76.

většině se jednalo o ženy a děti. Kitchener rozdělil tyto lidi do dvou skupin. Do první byli zahrnuti uprchlíci a rodiny neutrálních Búrů, nebo těch, kteří dobrovolně složili zbraně. Do druhé skupiny spadali ti, jejichž rodinný příslušník bojoval u komanda. Měli oproti první skupině řadu výhod, například při přidělech jídla nebo při ubytování. Lorda Kitchenera tábory nezajímaly. Nechal je zřídit kvůli tomu, že nemohl nechat ženy a děti uprostřed veldu, ale tím jeho zájem končil. Pravomoci nad tábory převedl na jejich vrchní dozorce a správu sítě koncentračních táborů měla na starosti londýnské Ministerstvo kolonií.

Vznikající tábory nebyly připraveny na masový příliv obyvatel. Lidé zde přebývali v chatrných přístřešcích, mnohdy jen z drnů a rákosu. V jedné takové chýši se někdy tísnilo až deset lidí. Zpočátku se kriticky nedostávalo pitné vody a potravin, panovaly zde otřesné hygienické podmínky. Právo lidu psalo: „*Průměrná úmrtnost v těchto táborech, kam sehnány jsou ženy a děti búrské 264 z 1000. Ba dětí (jichž je tam na 30 000) umřelo jich z 1000 za měsíc 456!* Sociální demokraté odůvodňují tento stav: „*Útrapy v táborech jsou způsobeny nedostatkem a špatnou jakostí potravy, nedostatkem oděvů a ochrany před nočním chladem, špatnou obsluhou a nedostatkem lékařů a léků.*“¹¹¹

V britských koncentračních táborech v jižní Africe zemřelo podle britských údajů celkem 27 927 búrských obyvatel.¹¹² Během bojů zahynulo necelých 14 000 búrských mužů, koncentrační tábory si tedy vyžádali dvojnásobný počet obětí, než samotné válečné akce.¹¹³

Koncentrační tábory vyvolaly na celém světě včetně britských ostrovů bouři odporu. Britská opozice rozpoutala rozsáhlou kampaň proti lordu Kitchenerovi. Ten, ač se nechtěl původně s nimi zabývat, musel postupem času začít obhajovat své rozhodnutí. Byl donucen umožnit přístup do táborů ženské komisi pod vedením Emily Hobhousenové, jejíž připomínky vedly v posledních měsících války k relativnímu zlepšení podmínek a snížení úmrtnosti v táborech. Od konce roku 1901 nebyla již žádná búrská rodina umístěna do koncentračního tábora.

Trvalý odpor búrských komand i přes represivní opatření britské vlády lorda Kitchenera velmi znepokojoval.¹¹⁴ Konflikt se stále nechýlil ke konci. Vrchní velitel chtěl vyhlásit stanné právo na území bývalých búrských republik, narazil ovšem na odpor Salisburyho kabinetu, jenž se obával pohoršení ze strany veřejnosti. Právo lidu informovalo své čtenáře o náladách na britských ostrovech: „*Ačkoliv masy obyvatelstva teprv počínají cítit následky války přece se už změnilo veřejné mínění tak, že trvale jsou pryč ty doby, kdy bylo*

¹¹¹ Válka v jižní Africe, *Právo lidu*, 16. května, 1901, s. 3.

¹¹² NERAD, Filip. Lord Kitchener ..., s. 77.

¹¹³ NERAD, Filip. Lord Kitchener ..., s. 78.

¹¹⁴ NERAD, Filip. Lord Kitchener ..., s. 77.

nebezpečno konat veřejné protestní schůze proti válce.“ V anglickém parlamentu obrovské náklady na válku vášnivou diskusi: „*Lord Robsbery, odvážil se konečně stěžovati si na ohromné sumy (nejméně 5 000 000 až 6 000 000 liber šterlinků každého měsíce), která válka v Jižní Africe pohlcuje.*“¹¹⁵ Množící se nepřístojnosti ze strany britských vojáků nenechali chladným ani Právo lidu: „*Ne dost tomu, že sta a sta búrských žen a dětí umírá v koncentračních táborech strádáním, hladem a zimou. Doposud 35 procent všech búrských žen a dětí na území obou republik je anglickými důstojníky znásilněno mezi nimi i 10 leté děti. Nejen Angličané, ale i Kafrí znásilňují prý búrské ženy. Téměř polovice britských žoldáků je syfilitická a šíří hnusnou nákazu i po svých obětech.*“¹¹⁶ Kaferští dobrovolníci byli draftováni do britské armády, dále opět irský vojín: „*Do našich pluků jest zařazeno mnoho kaferských dobrovolníků. Tito banditi dostávají stejný žold jako evropští vojáci a kromě toho ještě zvláštní prémie: za zajatého Búra 3 libry šterlinků, za zabitého 5 lib. Šterlinků. Za takových okolností jest pochopitelné, že ti lotři nikoho nezajímají.*“ Redaktor Práva lidu hodnotí britské snahy: „*Angličanům nestačí sveřepé ukrutenství, jež sami mohou páchat. 120 K za hlavu, to už jest cena, za kterou jest černý Kafr ochoten vraždit do nekonečna!*“¹¹⁷ Přední teoretik imperialismu John Hobson vysvětluje vyplácení premií Kafrům následovně: „*Jeho úkolem je zabíjet a jako voják dosáhne dokonalosti, když se z něho stane dokonalý zabíječ. Tento cíl, vraždění svých bližních, vytváří profesionální charakter cizí v rozporu s povahou normálního člověka.*“¹¹⁸

Konec války a její zhodnocení

Dlouho trvající bezvýsledná partyzánská válka a stupňující se britský tlak donutily Búry kapitulovat. Právo lidu psalo: „*31. května byl v Pretórii podepsán mír, válka v jižní Africe jest skončena, samostatných búrských republik není více.*“ Redaktor dále upřesňuje: „*Drtivá moc kapitalistického velkostatku zvítězila a pouze obdiv, účast a živý soucit vzdělaného světa zbývá přemoženým, které jen zoufalé uznání anglických podmínek zachránilo před úplným vyhlazením. Srážka zájmů Anglie a samostatných búrských republik byla dějinnou nutností.*“¹¹⁹ Velká Británie vstoupila úspěšně do 20. století, za cenu nasazení obrovského lidského a finančního potenciálu.¹²⁰ Búrové ztratili nezávislost, jejich země byly zničeny válečnými operacemi a taktikou spálené země, desetitisíce lidí zahynuly při bojích

¹¹⁵ Válka v jižní Africe a anglická veřejnost, *Právo lidu*, 16. Října 1901.

¹¹⁶ Nové zprávy o anglických bestialitách v Jižní Africe, *Právo lidu*, 8. prosince 1901.

¹¹⁷ Válka v jižní Africe a anglická veřejnost, *Právo lidu*, 16. října 1901, s. 2.

¹¹⁸ HOBSON ..., s. 143.

¹¹⁹ Beseda, *Právo lidu*, 10. června, 1902, s. 1.

¹²⁰ NERAD, Filip. Lord Kitchener ..., s. 79.

nebo zahynulo v koncentračních táborech na následky katastrofálních hygienických podmínek. Přeživší Búrové se ocitli bez majetku a bez příbuzných. Právo lidu psalo: „*Prezident Krüger cítí se všecek zlomen zprávou, že Búrové vzdali se požadavku neodvislosti.*“¹²¹ J. A. Hobson dodává: „*Hrozné utrpení Anglie a Jižní afriky ve válce, bylo pramenem nesmírných zisků pro velké finančníky, kteří nejdéle vydrželi ono nezměrné pustošení a odškodnili se výhodnými smlouvami na válečné dodávky a pohlcením menších interesů v Transvaalu.*“¹²² Vítězem se stal lord Horatio Herbert Kitchener z Chartúmu a Aspallu. Vítězství chtěl dosáhnout za každou cenu, neštítel se proto použití nehumánních metod, které právem vyvolaly celosvětovou vlnu odporu. Není možné jej¹²³. Zřizování koncentračních táborů a taktika spálené země sice přinesly obrat a vítězství ve válce, způsobily však nezměrné strádání civilního obyvatelstva a nelze je proto ničím morálně ospravedlnit.

¹²¹ Mír v Jižní Africe, *Právo lidu*, 4. června 1902, s. 2.

¹²² HOBSON .., s. 143.

¹²³ NERAD, Filip. Lord Kitchener ..., s. 79.

3. Válka Rusko - Japonská v letech 1904 – 1905

Japonská agrese a začátek války

Večer 8. února 1904 napadla japonská eskadra ruské lodě kotvící v přístavech Port Arthur a Čelump.¹²⁴ Japonská vláda tímto aktem porušila všechny zásady mezinárodního práva a válečné zvyklosti. Ruské lodě stály v Port Arthuru na vnějším kotvišti, námořníci vykonávali strážní službu podle mírových směrnic. Lodě byly osvětleny, takže je oddíl japonských minonosek měl jako na dlani. Po vystřelení 16 torpéd bez dalšího boje odpluly z bojiště. Cíl zasáhla pouze tři torpéda. Následkem japonského útoku byly poškozeny lodě Retvizan, Cesarevič, a křižník Pallada.

V korejském přístavu Čelump kotvil křižník „Varjag“ a dělový člun „Korejec“. Při napadení druhou částí japonské eskadry se ani jedna z napadených lodí nevzala a rozhořel se úporný boj. Varjagu ani Korejci se však nepodařilo prolomit kruh obléhatelů. Aby se křižník nedostal do rukou nepřitele, posádka raději sama loď potopila. K prvnímu dnu války vůbec nemuselo dojít, kdyby Ruská vláda brala v potaz hrozící nebezpečí. Právo lidu psalo: *„Diplomatické styky mezi Ruskem a Japonskem jsou přerušeny. Japonský velvyslanec v Petrohradě se vším velvyslaneckým personálem opouští město, také ruský velvyslanec v Tokiu dostal rozkaz, aby se vším úřednictvem okamžitě opustil hlavní město Japonska.“*¹²⁵

Konflikt na dálném východě začal tedy pro Rusy krajně nepříznivě. Ruská tichooceánská eskadra byla po prvním japonském útoku značně oslabena. Přesto představovala pro Japonce stále velké nebezpečí. Jejich loďstvo proto nadále pokračovalo v útocích na Port Arthur, hlavní ruský tichooceánský přístav. Námořní útoky pokračovaly až do konečného dobytí pevnosti Japonci. Díky přesné střelbě ruského pobřežního dělostřelectva se Japoncům nikdy nepodařilo k přístavu přiblížit. Právo lidu přineslo zprávy o vojenské pohotovosti v pevnosti: *„Vojáci a důstojníci musejí překonávat ohromné potíže. Jeden osobní můj známý, kapitán torpédového člunu, spal sotva dvě hodiny po sobě. Při tom má zde ženu s třemi malými dětmi.“* Zpravodaj své vyprávění emocionálně umocňuje: *„Představme si tu úzkost, jakou tato žena cítí, když z moře zazní hřmění kanónů.“* Na závěr konstatuje: *„Chmurná a nevlídná jest nálada mezi zdejším obcenstvem. Každý jest přenechán sám sobě.“*¹²⁶ Portarthurská eskadra se dostala do tíživé situace, neboť díky poškození tří lodí nemohla vzdorovat nepřátelské převaze. Do jejího čela byl jmenován generál

¹²⁴ VLČKO, Jiří. Vojenské umění v Rusko – japonské válce (léta 1904 – 1905), Historie a Vojenství, 1953, roč. 2, č.3, s. 79.

¹²⁵ Telegramy, Právo lidu, 5. února 1904, s. 4.

¹²⁶ Válka Rusko - japonská, Právo lidu, 15. března 1904, s. 2.

S. O. Makarov,¹²⁷ odborník přes lodní konstrukce, navíc schopný velitel. Díky dobré organizaci práce a obětavého nasazení jak velícího důstojníka, tak i personálu se Rusům podařilo poškozené lodě za nezvykle krátkou dobu opravit. Bojeschopné ruské lodě se úspěšně pouštěly do soubojů s nepřátelskou převahou. Aby se japonské velení zbavilo hrozby v podobě lodí kotvících v Port Arthuru, chtělo pomocí starých lodí naložených kamením a hořlavinami zatarasit vjezd do přístavu. Tam měly být podle plánu potopeny, čímž by zablokovaly vjezd do přístavu. Ruské pobřežní dělostřelectvo v součinnosti s námořnictvem nepřátelské pokusy opětovně mařilo.¹²⁸

Mezitím se válka rozhořela i na pevnině, v Mandžusku. Již v únoru a březnu 1904 se vylodila 1. japonská armáda generála Kurokiho na Korejském poloostrově, postupovala dále severovýchodním směrem a přibližovala se k Mandžusku. Koncem dubna roku 1904 došlo k prvním střetům s carskou armádou, již měla několikanásobně větší početní převahu. Vezmeme – li v úvahu, že 1. japonská armáda mohla mít 40 – 50 tisíc mužů ve zbrani, měla ruská pozemní vojska na souši jednoznačnou převahu. Generál Kuropatkin mohl, místo pasivního vyčkávání, udeřit na 1. japonskou armádu a její zbytky zahnat do moře. Neschopná carská generalita se nezmohla na sebemenší akci. Rusové se rozhodli přehradit Japoncům cestu na řece Ja – lu oddílem o síle 18 000 mužů, jenž měl k dispozici pouhých 26 děl. Vlastní bitva proběhla na začátku května 1904 a carští generálové, díky své nerozhodnosti, ji prohráli předem. Generál Kuroki zamýšlel obklíčit ruské východní křídlo a poté jej zničit. Plán mu nevyšel, protože ruská vojska ustoupila dříve, než Japonci mohli uzavřít obkličovací kruh. Právo lidu píše: „*Generál Kuropatkin sděluje, že pod jedním kopcem, z něhož pálili Rusové do Japonců, přecházejících řeku Ja – lu, leželo dle výpovědi účastníků boje ne méně než 3000 až 4000 mrtvol.*“¹²⁹

Zatímco japonské síly postupovaly v Mandžusku, Port Arthur se začal připravovat na obranu. Opevňovací práce byly zahájeny až po vypuknutí vlastního konfliktu, tedy dost pozdě. Vojáci se při budování opevnění museli potýkat se zarputilostí svých velitelů, kteří lpěli na starých opevňovacích technikách, navíc ještě rozkrádali prostředky, které byly na stavbu opevnění vyčleněny. Pouze několik velitelů podporovalo iniciativu svých podřízených. Patřili mezi ně admirál Makarov a generál Kondratěnko.¹³⁰ Admirál Makarov přikládal velký význam činnosti portarthurského loďstva. Při jednom výpadu proti Japoncům však padl. Právo lidu psalo: „*Jeden z největších ruských korábů „Petropavlovsk“ narazil při svém*

¹²⁷ Celým jménem Stěpan Osipovič Makarov.

¹²⁸ VLČKO ..., s. 80.

¹²⁹ Telegramy, *Právo lidu*, 12. května 1904, s. 4.

¹³⁰ VLČKO ..., s. 80.

návratu do přístavu na podmořskou minu a ponořil se, chef ruského loďstva místoadmirál Makarov, který byl na něm se svým štábem, nalezl při této katastrofě ve vlnách smrt.“ Dále redaktor dodává: „Ze 700 osob, které se na válečné lodi nacházely, zachránilo se jich sotva něco přes 40 a to ještě jsou všechny raněny.“¹³¹ Aby zpravodajství Práva lidu oslovilo také intelektuální veřejnost, zařadil redaktor do rubriky Telegramy toto: „*Při zániku „Petropavlovská“ přišel o život také malíř Vasilij Verščagin.*“¹³² Na Makarovovo místo nastoupil admirál Witthoft, naprostý opak svého předchůdce. Rozhodl se omezit činnost loďstva pouze na defenzivní akce.

Boje v Mandžusku, Japonci před Port Arthurem

Po vyhrané bitvě na řece Ja – lu vpochoďovala 1. japonská armáda do Mandžuska, čímž zabezpečila vylodění 2. japonské armády na Liao – tuniském poloostrově ve dnech 5. – 8. května 1904. Japonci rozvinuli pozemní útok dvěma směry: 1. japonská armáda postupovala proti ruské Mandžuské armádě, která se zakopala v prostoru Liao – jang a 2. japonská armáda dostala za úkol dobýt Port Arthur.

Styk mezi hlavními ruskými silami v Mandžusku a Port Arturem byl přerušen. Generál Kuropatkin se rozhodl jednat, vyslal proto 1. sibiřský armádní sbor generála Stakelberga ve směrem na Port Artur.¹³³ Sibiřský sbor narazil u Va – Fan – Gou na 2. japonskou armádu.¹³⁴ Tím skončilo první období Rusko – Japonské války. Na začátku května 1904 vypadala situace následovně: Port Artur byl naprosto odříznut od ruských sil a týlu. Díky tomu, že se Japoncům podařilo zablokovat přístup do přístavu z moře, ztratil Port Artur jakýkoliv přísun záloh a zásob. Jediná výhoda, která zbyla na straně bránících se Rusů byla výhodná geografická pozice města. Port Artur je ze souše velice těžko přístupný, tím pádem nepřítel mohl být zastaven již na vzdálených přístupech k městu, na úzké Kin – rejské šíji. Opevnění umožňovalo dlouhodobou obranu města jak proti námořním, tak i proti pozemním nepřátelským útokům. Zásoby proviantu posádce postačovaly, aby mohla dlouhodobě odolávat nepřátelskému obležení. Japonské loďstvo bylo po srážkách s portarthurskou flotilou značně vyčerpáno. Rusové se proto mohli aktivně nepřátelskému sevření bránit. Málopočetné loďstvo kotvící v Port Arturu, způsobovalo svými náhlými přepady nepříteli značné těžkosti. Mandžuská armáda díky neustávajícímu přísunu nových sil, početně sílila.

¹³¹ Zkáza „Petropavlovská“, *Právo lidu*, 15. dubna 1904, s. 1.

¹³² Telegramy, *Právo lidu*, 15. dubna 1904, s. 4.

¹³³ VLČKO ..., s. 82.

¹³⁴ VLČKO ..., s. 83.

Díky neschopnému velitelskému sboru zůstaly ruské šance na úspěšné vedení války nevyužity. Armáda byla prorostlá korupcí na všech stupních velení. Typickým příkladem se stalo zásobování vojsk zbraněmi a proviantem. Právo lidu přineslo svým čtenářům informace o probíhající mobilizaci carské armády: „*Po mobilizaci jeví se na všech stranách citelné nedostatky. Už proti ohromné zimě (až 30 °C) nejsou vojáci nijak chráněni. Vojsko dostává naprosto nedostatečné množství potravin a trpí hlad. Ve stanicích, kde se vlak déle zdržel, vojáci vnikli do města, vrazili do krámů obchodníků s potravinami a vyloupili je.*“¹³⁵ Důstojníci doporučili prodávacům, aby své obchody po příjezdu vojenských vlaků zavírali. Nepomohlo to, takže Právo lidu pokračuje: „*Tak např. do obce Sasovo v gubernii Tambovské, vnikl oddíl 2200 vojáků, když se tam právě konal výroční trh a vyloupil všechny boudy prodavačů.* Podle zpravodaje byla situace v armádě tak špatná napsal: „*Vojáci chodí před odjezdem žebrat. A to se vše neděje na válečném poli, nýbrž gubernie Tambovská leží na jih od Moskvy.*“ Dodávky se totiž neřídili potřebami jednotlivých vojsk, nýbrž obchodními styky a zájmy carských důstojníků. Armáda proto dostávala ne to co potřebovala, ale to, čeho se její dodavatelé chtěli zbavit. Vojáci dostávali střelivo jiné ráže než zbraně, místo vojenského materiálu obdržely bojující útvary ikony apod. Zásobování ruských vojsk vážlo hlavně díky špatnému dopravnímu spojení s vlastním Ruskem. Probíhalo po jediné, jednokolejné železnici, přerušené Bajkalským jezerem.¹³⁶ Válka na dálném východě se stávala stále méně populární mezi ruským obyvatelstvem. Právo lidu přineslo zprávy o špatných hygienických podmínkách na dálném východě: „*V Mandžusku se zánikem zimních mrazů v děsivých poměrech šíří se nakažlivé nemoci. V Charbině, kde ruští vojáci vystupují ze sibiřské dráhy, jest nebezpečí nákazy zvyšováno nedostatkem pitné vody.*“ Redaktor dodává emotivní informace: „*Studně v Charbinu jsou mělké a leží těsně při stokách, které nejsou cementovány,*¹³⁷ *takže nečistý jejich obsah do studní prosakuje. Podobně řádí nakažlivé nemoci i v Sibiři.*“¹³⁸ Není divu, že se v Rusku objevily první protiválečné demonstrace a stávký. Dá se tedy konstatovat, že bojující armáda měla velmi nestabilní týl.

Od okamžiku, kdy byl Port Artur odříznut od hlavních ruských sil, probíhaly boje na dálném východě ve dvou prostorech: na Mandžuském bojišti a na přístupech k Port Arturu. Druhá japonská armáda se dala na pochod směrem na Port Arthur.¹³⁹ Ve štábu pevnosti panovaly rozpory mezi velitelem Kvantunského opevněného prostoru, generálem Stesselem

¹³⁵ Válka Rusko – japonská, *Právo lidu*, 14. března 1904, s. 2.

¹³⁶ VLČKO ..., s. 84.

¹³⁷ Tj. vybetonovány.

¹³⁸ Válka Rusko – japonská, *Právo lidu*, 13. dubna 1904, s. 2.

¹³⁹ VLČKO ..., s. 84.

a poctivými veliteli, z nichž byl nejvýznamnější osobností byl generál Kondratěnko, jestli mají Rusové bránit pevnost na vzdálených přístupech nebo ne. I přes rozkaz velitele vojsk dálného východu generála Kuropatkina, vyklidit vzdálené přístupy k Port Arturu bez boje, dosáhl generál Kondratěnko dílčích úspěchů.¹⁴⁰ Kin – rejnská šíje byla bráněna 4. východosibiřskou divizí pod velením generála Foka, jenž jak se později ukázalo, byl placeným agentem Japonska.¹⁴¹ Ten světil obranou šíje jedinému střeleckému pluku o síle 4 000 mužů. I přes tyto nedostatky v obraně se Japonci na vzdálených přístupech k pevnosti dlouho zdrželi a utrpěli citelné ztráty. Až 30. července 1904 se Japoncům podařilo dosáhnout blízkého přístupu k Port Arturu – Vlčích hor.¹⁴² Nepřítel přešel k dobývání pevnosti. 2. japonská armáda byla vystřídána 3. armádou pod velením generála Nogiho.¹⁴³ Japonci převedli svou 2. armádu do Mandžuska, kde měla společně s 1. armádou bojovat proti hlavním ruským silám ve směru na Liao – jang. Generál Nogi se rozhodl dobýt Port Artur jedním úderem. Útok začal dne 16. srpna 1904. Japonci zaútočili rovnoměrně rozloženými silami po celé linii fronty. Po šestnáctidenních bojích, ve kterých japonská armáda ztratila asi 15 000 mužů. Právo lidu poznamenává: „*Mezi mrtvolami Japonců nacházejí se také chlapi i šedovlasí starci.*“¹⁴⁴ musel generál Nogi útok zastavit. Rusové ztratili 3500 vojáků. Právo lidu informovalo své čtenáře: „*Ve tvrzi č. 1 byli při této příležitosti Rusové a Japonci mezi zděmi smíseni v jednu zápasící masu. V chumáči tom bodali se navzájem bajonety*¹⁴⁵ *do obličejů, šíjí byla to jediná velká vražda.*“ Palba neustala ani na jediný den. Na portarthurské frontě se dále vedla poziční válka.

Japonští, velitelé se poučili z prvního útoku na pevnost, začali proto k ní přisouvat těžké dělostřelectvo. Po měsíčních přípravách zaveleli Japonci opět k útoku. Druhý útok na pevnost začal 19. září. Tentokrát soustředili Japonci hlavní síly k útoku na Redut Vodoprovodnyj a Kumirjevskij. Útok ovšem probíhal v hustých bojových formacích střeleckých řetězů, které se staly dobrým terčem pro palbu z pěchotních i těžkých zbraní obránců pevnosti. Hlavní boje byly svedeny o ruské postavení na hoře Vysokaja. Zde se vyznamenali především ruští dělostřelci, kteří mistrně provedli přepad japonských kolon. Nepřítel díky tomu utrpěl obrovské ztráty. 22. září Japonci útok odvolali. Nejdůležitější bod obrany, hora Vysokaja, zůstal v rukou obránců.

¹⁴⁰ VLČKO ..., s. 85.

¹⁴¹ Tamtéž.

¹⁴² Tamtéž.

¹⁴³ Tamtéž.

¹⁴⁴ Válka Rusko – japonská, *Právo lidu*, 31. srpna 1904, s. 2.

¹⁴⁵ Bajonet = starší název pro bodák.

V době, kdy probíhaly boje o horu Vysokaja, se dalo do pohybu také mandžuské bojiště. 1. a 2. japonská armáda byla posílena ještě 4. armádou (16 000 mužů, 36 děl) pod velením generála Nozua. V této sestavě se Japonci dali na pochod proti carské Mandžuské armádě, ležící na řece Liao – jang, kde došlo k vzájemnému střetnutí.

Vlastní bitva na řece Liao – jang trvala od 20. srpna do 14. září 1904. Japonský vrchní velitel, generál Ojama, zamýšlel obklíčit o něco větší ruskou armádu a zničit jí. Počínal si však neobratně. Carské velení mělo několikrát možnost roztržít japonské šiky a porazit je. Bázlivý generál Kuropatkin se zalekl pouhého obkličovacího manévru Japonců a dal povel k ústupu. Tato bitva nemohla ujít pozornosti zahraničních dopisovatelů a Právo lidu psalo: *„Přes půl miliónu lidí se zde navzájem vraždí. Hrozná kanonáda šíří smrt a zhoubu do řad ruských i japonských vojáků, bijících se ne za vlastní zájmy, nýbrž za zájmy mocných bažících po cizích zemích, po cizím majetku, po rozmnožování svého panství.“*¹⁴⁶ Rusové ustoupili na řeku Še – he, kde se opevnili. Jejich vojenská síla vzrostla na 210 000 mužů, 758 děl a 32 kulometů.¹⁴⁷ Generál Kuropatkin se na základě tlaku z Petrohradu rozhodl zahájit útočné akce. Japonci u řeky Še – he disponovali 170 000 vojáky a 648 děly. Podle plánů ruského velení měla Mandžuská armáda nepřítele ne porazit, nýbrž jej pouze vytlačit z bojiště. Terén bitvy byl pro Rusy též nepříznivý, neboť dovoľoval bránícím se Japoncům využít k obraně přírodních terénních vln.

Ruská vojska zaútočila dne 5. října 1904.¹⁴⁸ Úder mandžuské armády nebyl z hloubky živý, protože generál Kuropatkin neuměl manévrovat se zálohami, které vytvořil neadekvátně veliké.¹⁴⁹ Úder byl pomalý a nerozhodný. Útočící ruské jednotky narážely na bránící se Japonce, čímž došlo k jejich rychlému opotřebení. Japonští velitelé se obávali ztráty iniciativy a proto 10. října přešli do protiofenzivy. Plán útoku byl vypracován podle staré šablony – šablony obklíčení. Japonci chtěli obchvátit pravé křídlo Rusů, ale málem dosáhli toho, že by celá 2. japonská armáda byla odříznuta od hlavních sil a obklíčena Rusy. Nedošlo k tomu jen proto, že neschopné carské velení nebylo sto využít vzniklé situace. Právo lidu psalo: *„Ztráty jsou na obou stranách veliké, tak kupř: se oznamuje, že z jednoho ruského pluku a několika setnin¹⁵⁰ zbylo pouze několik málo mužů, vesměs ještě raněných. Válka tato jest tou nejhorší, jaká se kdy v novější době odehrála.“*¹⁵¹ Redaktor dále uvažuje: „Bude – li

¹⁴⁶ Válka Rusko – japonská, *Právo lidu*, 31. srpna 1904, s. 2.

¹⁴⁷ VLČKO ..., s. 91.

¹⁴⁸ VLČKO ..., s. 90.

¹⁴⁹ Tamtéž.

¹⁵⁰ Setnina = dnes rota.

¹⁵¹ Válka Rusko – japonská, *Právo lidu*, 19. října 1904, s. 2.

*toto neústupné vraždění trvati ještě týden, tak se obě armády téměř navzájem vyvraždí.*¹⁵² Zakončuje zvoláním: „*A něco tak d'ábelského může se díti ještě ve 20. století.*“¹⁵³ Intenzivní boje zde probíhaly do 17. října, kdy se obě strany vyčerpaly a na dosažené čáře se zakopaly. Do února 1905 zde probíhala poziciční válka.

Definitivní konec Port Arthuru

Portarthurská posádka výsledek střetnutí v Mandžusku netrpělivě očekávala, neboť na jejím výsledku záležel osud obležené pevnosti. Zprávy o výsledcích bojů se samozřejmě do Port Arturu nedostaly. Japonci se na další útok na Port Artur pečlivě připravili. Prořídila 3. japonská armáda byla doplněna zálohami, došlo k posílení dělostřelectva. Japonské velení se nespokojilo pouze s dělostřeleckým ostřelováním nepřátelských pozic, zahájilo také podkopový boj. Třetí útok na Port Artur začal po dělostřelecké přípravě 26. října 1904.¹⁵⁴ Nejurputnější boje byly svedeny o horu Vysokaja. Útočníci však ani tentokrát nedokázali zvolit moderní formy boje. V dané situaci nebyli sto soustředit rozhodující převahu sil a prostředků ve směru hlavního úderu. Po těžkých ztrátách se japonská zteč 30. října zhroutila. Na posílení 3. japonské armády byly z mateřské země vypraveny další zálohy a válečný materiál. Není proto divu, že Právo lidu přineslo následující zprávy o situaci obyvatelstva v Japonsku: „*Počet žebráků neveřejných cestách stále vzrůstá. To je známkou, že následkem války vzrůstá se v nižších vrstvách Tokya bída. V nejchudších ulicích Tokya byly dříve zastavárny přeplněny, nyní jsou prázdné. Lidé buď už nic nemají, nebo raději prodávají, mají – li něco, poněvadž nespátřují možnost, že to opět vyplatí. Válka činí dosud nepoznané nároky na obětavost lidí. Je jasno, že jí cítí nejvíc chudí lidé, kterým nezbyvá nic na obětování.*“¹⁵⁵ Podle sociálnědemokratických redaktorů výdaje na zbrojení nepostihly pouze nejnižší vrstvy obyvatelstva, nýbrž i podnikatelskou sféru: „*Evropané nemají ani ponětí o bídě, jež zavládla v Japonsku. Mnohé zahraniční obchodní domy jsou na mizině, nejchudší obyvatelstvo nalézá se na pokraji hladu. Japonci vidí v každém cizinci vyzvědače.*“¹⁵⁶

Válečné zpravodajství plnilo přední stránky českých deníků necelý půlrok. Není se proto co divit, když v rubrice Beseda se dočítáme o čtenářských náladách: „*Válečné nadšení čtoucího a senzací chtivého obecnstva pomalu ochabuje. Opravdový zájem pro válku udržuje se ještě na venkově. Rozumy venkovských stratégů šlapou na paty jednou Kuropatkinovi, jindy*

¹⁵² Tamtéž.

¹⁵³ Válka Rusko – japonská, *Právo lidu*, 19. října 1904, s. 2.

¹⁵⁴ VLČKO ..., s. 91.

¹⁵⁵ Bída a obětavost v Japonsku, *Právo lidu*, 21. září 1904, s. 1.

¹⁵⁶ Válka Rusko – japonská, *Právo lidu*, 30. září 1904, s. 2.

*Kurokimu a vůbec každý ze známých generálů dostane dnes nebo zítra svůj díl.*¹⁵⁷ Autor se dále zamýšlí nad zprávami o obětech jednotlivých bitev: „*a zase pět tisíc ubili.*“ *Tak se to lehce řekne, až se nad tím vždycky srdce sevře. Tisíce let vychovávala kultura ze člověka zvířete člověka k obrazu božímu. A vychovala – bestii.*¹⁵⁸

Japonskému válečnému velení totiž velmi záleželo na tom, aby Port Artur padl co nejdříve. Potřebovalo uvolnit síly z Kvantunského poloostrova a posílit jimi svůj kontingent v Mandžusku. Kromě toho, japonští velitelé, stejně jako redaktoři Práva lidu zaslechli následující zvěsti o tom, že *ruská vojenská správa vyčkání baltického loďstva zamýšlí, dokazuje okolnost, že všem majetníkům obchodních lodí platí ohromné honoráře za to, jestliže podaří se jim dovést do Port Arturu potraviny, oděvy, zbraně a střelivo.*¹⁵⁹ Kdyby totiž Baltská flotila doplula do Port Arturu, Rusko by tím získalo námořní převahu a všechny čtyři japonské armády bojující na asijské pevnině by byly odříznuty od mateřské země.

Japonci dosáhli u Port Arturu rozhodující převahy sil. Proti bránící se posádce, jejíž počty se vlivem dlouhého obléhání a s tím spojených těžkostí snížil na 18 000 mužů, mohlo japonské velení postavit 50 000 mužů. Velitel 3. armády se rozhodl vrhnout hlavní síly čtvrtého útoku na horu Vysokaja a na ztráty nehledět. Japonci zahájili útok na portarthurskou pevnost dne 26. listopadu 1904. Následující den se rozhořely prudké boje o horu Vysokaja. Teprve po devíti dnech bojů, kdy padl téměř celý 5. východosibiřský pluk, se Japonci hory Vysokaja zmocnili. Právo lidu psalo: „*O pověstném již 203 metrů vysokém pahorku koluje celá řada zpráv. Dle soukromé zprávy Daily Telegraphu z Čifu podařilo se prý Japoncům dopravit na 203metrový pahorek děla.*“¹⁶⁰ Port Artur, i celé ruské loďstvo v něm kotvící, se ocitlo pod přímou nepřátelskou palbou. Znamenalo to zkázu pro lodě v něm kotvící. Právo lidu informovalo: „*Soukromé zprávy sdělují, že Japonci střílí z děl umístěných na 203 m pahorku na ruské lodě v přístavu, z nichž Poltava byla potopena a Rattvisan těžce poškozen.*“¹⁶¹ V tomto čísle se autor článku zamýšlí nad situací v anglickém tisku: „*V anglickém časopisectvu to zase bouří*“ Důvodem měly být spory okolo stavby torpédozorů Karolína, čímž anglická firma porušila anglickou neutralitu. Jiná firma zase dodávala uhlí pro Baltskou flotilu, plující kolem světa na dálný východ, tisk to opět nenechalo chladným. Redaktoři Práva lidu zhodnotili tyto aféry takto: „*Nám se zdá, že bouře tato jest buď pokrytectvím, nebo naivností. Jest přece známo, že kapitalisté všech národů a hlavně*

¹⁵⁷ Beseda, *Právo lidu*, 1. října 1904, s. 1.

¹⁵⁸ Beseda, *Právo lidu*, 1. října 1904, s. 2.

¹⁵⁹ Válka Rusko – japonská, *Právo lidu*, 27. října 1904, s. 1.

¹⁶⁰ Válka Rusko – japonská, *Právo lidu*, 6. prosince 1904, s. 2.

¹⁶¹ Tamtéž.

*angličtí prodávají veškeré potřeby přáteli i nepříteli, vždyť je válka jejich zlatým dolem. V dnešní kapitalistické společnosti jest všechno téměř kšeftem a hlavně válka. Z této příčiny jsou největšími horliteli pro militarism a obhajují války jako nutné zlo kapitalisté.*¹⁶²

Carská generalita začala uvažovat o kapitulaci. Smrt generála Kondratěnka, jediného schopného vyššího velitele, jim usnadnila rozhodování.¹⁶³ Útočící strana utrpěla ve vleklých bojích také citelné ztráty. Port Artur měl možnost se nadále bránit. Posádka se skládala z 33 500 vojáků, z nichž bylo plně bojeschopných 15 000, disponovala 610 děly a devíti kulomety.¹⁶⁴ V pevnostních skladech se nacházelo 41 tun mouky a mnoho jiného proviantu. Na cestě byla Baltská válečná flotila, již spoléhala na Port Artur jako na svůj domovský přístav.¹⁶⁵ Právě ona mohla zamíchat kartami probíhajícího konfliktu.

Carští generálové Stessel a Fok prodali však pevnost nepříteli. 2. ledna 1905 se Port Artur vzdal Japoncům. Právo lidu psalo: *„Kapitulace Port Arturu je již hotovou událostí. Osádka byla zdecimována nejen každodenními boji, nýbrž také inemocemi, vojákům scházelo již střelivo a veškeré potřeby.*“¹⁶⁶ Redaktor dále poukazuje na šlendrián prorůstající ruskou armádou: *„Pevnost tato ještě padnout nemusela, kdyby byla bývala zásobena tak, jak bylo potřebno. Nyní se dokazuje, že zásoby potravin, topiva a střeliva byly naprosto nedostatečné. Patrně miliony, které byly určené pro Port Arthur uvízly v kapsách okolí Alexejevova.*“ Autor na závěr poznamenává: *„To vše podává opět nový důkaz, že nynější ruský vládní systém jest neudržitelný, jelikož nedovede obhájit ani zájem ruských uchvatitelů moci.*“¹⁶⁷ Jeho kapitulace měla veliký vliv na další dění v Rusko – japonské válce. Byla to první, z řady porážek ruské armády, které měli přijít. Pád mandžuské pevnosti se stal učebnicovým příkladem prohnulosti a neschopnosti velitelského sboru carských armád na počátku 20. století. I po pádu Port Arturu mohlo Rusko zvítězit. U Mukdenu byla soustředěna vojska, početně převyšující vojska nepřítele. Jejich účinnému využití bránila nerozhodnost a zkorumpovanost carských generálů.

V ruské společnosti to po pádu Port Arturu začalo vřít. Zdvihla se vlna demonstrací a stávek. Car chtěl lid skvělým vítězstvím na dálném východě. Naléhal proto na velitele vojsk na dálném východě, generála Kuropatkina, aby podnikl rozsáhlý útok proti Japoncům. Ten se, přes vlastní nevoli, pustil do plánování mohutné ofenzivy.¹⁶⁸

¹⁶² Válka Rusko – japonská, *Právo lidu*, 6. prosince 1904, s. 2.

¹⁶³ VLČKO, Jiří ..., s. 93.

¹⁶⁴ V *Právu lidu* se vyskytuje synonymum *strojní puška*

¹⁶⁵ VLČKO, Jiří ..., s. 94.

¹⁶⁶ Válka Rusko – japonská, *Právo lidu*, 4. ledna 1905, s. 2.

¹⁶⁷ VLČKO, Jiří ..., s. 95.

Začátek roku 1905 a bitva u Mukdenu

Ruská armáda byla v tu dobu již nově organizována. Došlo k částečnému odstranění těžkopádnosti jejího velení. Rozkazem vrchního velitele na dálném východě se ruské síly rozdělili do armád, které na dálném východě působili před bitvou u Mukdenu celkem tři. Proti nim stály početně slabší čtyři japonské armády. Ruský plán lze zhodnotit jako nerozvážený a polovičatý. Japonci chystali šablonovitý a dobrodružný útok.¹⁶⁹

Rusové, disponující převahou sil, se rozhodli vytlačit nepřítele za řeky Taj – ce – ho a II. Mandžuskou armádu použít k obchvatu 2. japonské armády (generál Oku). Kdyby tato armáda dosáhla úspěchu, měly se do bojů zapojit také III. a I. mandžuská armáda proti postavením 4. a 1. japonské armády. Hlavní ruský útok měl směřovat na vesnici Sandep, nacházející se 40 km na jihozápad od Mukdenu. Generál Kuropatkin přikládal jejímu ovládnutí veliký význam. Tento plán, jenž ruské velení schválilo v prosinci 1904, Japonci zřejmě znali, přesně podle něj zahájili Rusové v lednu 1905 útok, který ovšem ztroskotal, takže Sandep zůstal v japonských rukou.¹⁷⁰ Jednou z hlavních příčin ruského neúspěchu lze přičíst chybnému rozhodnutí vrchního velitele, podle něhož měly $\frac{3}{4}$ ruských sil zůstat v pasivitě. Nepřítel také nespál. Maršál Ojama chtěl obchvátit, obklíčit a zničit ruské síly v Mandžusku. Hlavní japonský útok měl probíhat na levém křídle. Pravé křídlo mělo útok zahájit, demonstrovat hlavní úder a připoutat tak na sebe hlavní zálohy protivníka. Po úspěchu levého křídla mělo pravé křídlo rozvinout akce severně od Mukdenu,¹⁷¹ kde se měla obě křídla střetnout a uzavřít tím obkličovací kruh. Na první pohled se japonský plán jevil velice perspektivně, ve skutečnosti se však jednalo pouze o kopii německého bojového plánu bitvy u Cann. Japoncům na jeho splnění nestačily síly. Hlavním nedostatkem byla skutečnost, že Japonci nemohli vytvořit dostatečně velikou převahu sil na křídlech a že velení roztáhlo své síly na široké frontě. Kdyby ruské armády vedly boj správně, museli by Japonci rozčlenit své síly na malé a po těch by je nepřítel zničil. Boční armády nemohly splnit zadané úkoly také kvůli tomu, že maršál Ojama nevytvořil dostatečné zálohy pro živění úderu z hloubky.

23. února 1905 přešla japonská vojska na pravém křídle do útoku.¹⁷² Po těžkých bojích ovládla vesnici Chinchečen a postoupila za Sal – luň – juj, kam Rusové ustoupili. K útoku se přidala také 1. japonská armáda. Generál Kuropatkin, přesně, jak Japonci předpokládali, považoval úder na levé křídlo ruské bojové sestavy za hlavní úder a přesunul tam část

¹⁶⁹ VLČKO, ..., s. 95.

¹⁷⁰ Tamtéž.

¹⁷¹ Tamtéž.

¹⁷² VLČKO, ..., s. 96.

všeobecné zálohy a nově přicházející posily. Japonské velení nasadilo do bojů velké množství sil, které se ovšem v prudkých bojích vyčerpaly. Frontová čára se začala povážlivě natahovat.

Po demonstrativním útoku 5. a 1. japonské armády přešly do útoku také 2. a 3. japonská armáda.¹⁷³ Díky chybnému rozhodnutí generála Kuropatkina se Japoncům podařilo na levém křídle vytvořit jistou převahu sil. Právo lidu psalo: „*Dle včera odpoledne a večer došlých zpráv zuří v Mandžusku veliká bitva na celé čáře. Japonský maršál Ojama podnikl generální útok nejen na východní ruské křídlo, nýbrž i na střed a křídlo západní.*“¹⁷⁴ Krajní jednotky japonského levého křídla začaly postupovat vpřed. Ruské velení teprve teď poznali, jaký manévr Japonci provádí. Začali proto urychleně přesouvat své síly zpět na pravé křídlo. Jakoby chyb carského velení nebylo dost, začali Rusové organizovat smíšenou skupinu složenou z nejrozličnějších jednotek pod velením generála Kaulbarse. Tato jednotka při pokusu o protizteč samozřejmě selhala. I přes množství chyb, kterých se ruští velitelé dopustili, se na pravém křídle bojujícím útvarům podařilo zastavit japonský útok. Nepřátelský plán oboustranného obchvatu zkrachoval. Japonci využili situace – nesprávného oslabení ruského středu, k němuž došlo odvelením části sil na křídla.

Japonci ve dnech 7. – 9. března 1905 prolomili frontu 4. sibiřského sboru,¹⁷⁵ čímž se nepřítel vklínil mezi ruské jednotky do hloubky sedmi kilometrů. Úder však uvíznul. Japonci roztáhli své síly na dlouhou frontu, kterou by Rusové snadno mohli na několika místech přerušit a menší nepřátelské jednotky snadno zničit. Další příležitost, jak odvrátit porážku zůstala nevyužita. Od začátku pasivní Kuropatkin nevěřil v možnost odražení dalších japonských ztečí, neboť se obával naprostého obklíčení a 10. března nařídil všeobecný ústup. I přes to, že se ruský ústup proměnil v naprostý zmatek, vyčerpaný nepřítel již neměl dostatek sil na to, aby Rusy pronásledoval. Podle Práva lidu bylo japonské císařství už válkou vyčerpáno: „*Dnes každý Japonec ví, co chce Japonsko válkou dosáhnouti: „Korea, ať v jakékoliv formě musí náležeti nám. Mandžusko má zase náležeti Číně, my tam musíme ale mít přednost.*“ Sociální situace vypadala hroživě: „*Na japonském venkově však jest neslýchaná bída. Ženy musí za své muže, kteří jsou vesměs na bojišti, vykonávat těžké polní práce. Potrava jejich jest stále nedostatečnější a vysílené děti zmírají v pravém slova smyslu na prsou matek.*“¹⁷⁶ Carská vojska ustoupila na sipignajská postavení, kde se zakopala. Poziční válka zde trvala až do uzavření míru s Japonskem.¹⁷⁷

¹⁷³ VLČKO ..., s. 98.

¹⁷⁴ Válka Rusko – japonská, *Právo lidu*, 4. března 1905, s. 2.

¹⁷⁵ VLČKO ..., s. 98.

¹⁷⁶ Následky války Rusko – japonské jsou hroživé, *Právo lidu*, 7. března 1905, s. 1.

¹⁷⁷ VLČKO ..., s. 99.

Bitva u Cušimy a konec války

V květnu 1905 se ruské Baltské loďstvo, přejmenované na 2. tichooceánskou eskadru začalo přibližovat ke Korejskému poloostrovu. Právo lidu psalo: „*Ruské válečné loďstvo nalézá se v Japonském moři. Dostihlo prý již ostrova Cušimy v úžině Korejské, kteréžto místo jest velice opevněno a základnou japonského loďstva.*“¹⁷⁸ 27. května dorazilo ruské loďstvo do Cušimského průlivu, kde bylo očekáváno nepřítelem.

Tabulkově se zdálo, že ruské loďstvo má v těžkých jednotkách poměrně výraznou převahu. Rožestvenskij měl k dispozici osm bitevních lodí, tři obrněnce pobřežní obrany a jeden křižník. Nové byly pouze bitevní lodě třídy *Borodino* a ani to nezaručovalo jejich kvalitu. Při plavbě na dálný východ se na nejnovějších lodích projevila řada poruch, které se nezkušeným posádkám podařilo odstranit jen s velkými obtížemi. U křižníků a torpédových člunů vyzníval poměr sil jednoznačně ve prospěch Japonců.

Japonci měli k dispozici pouze čtyři bitevní lodě a šest pancéřových křižníků, šlo vesměs o lodi nově postavené, rychlé a snadno ovladatelné. Patrně největší výhodou Japonců byla vzdálenost od vlastních břehů a v neposlední řadě vysoká bojová morálka po několika úspěšných bitvách.¹⁷⁹ Ráno 27. května 1905 objevily ruskou eskadru japonské průzkumné lodě. Admirál Rožestvenskij se před vlastním střetnutím s nepřítelem pokusil své čtyři moderní lodě rozvinout, manévr však selhal kvůli špatné komunikaci mezi jednotlivými veliteli. Carské eskadra se tak rozpadla na dvě paralelně plující kolony.

Od počátku bitvy bylo vidět, že tvrdá příprava japonských posádek nese své ovoce. Na ruské obrněnce dopadalo množství nepřátelských granátů a půl hodiny po zahájení bitvy byla bitevní loď *Osljabja* na tom tak špatně, že musela vybočit z útvaru a zanedlouho se potopila. Také vlajková loď *Suvorov*, s admirálem Rožestvenským na palubě, začala hořet. Nedlouho poté řadu opustil i *Suvorov*.¹⁸⁰

Japoncům se podařilo zničit bitevní lodě *Alexandr III.* a *Borodino*, které se za soumraku potopily včetně svých posádek (přežil jen jeden muž z *Borodina*).¹⁸¹ Ani vlajková loď *Suvorov* svému osudu neunikla, třebaže se Rusům podařilo zachránit alespoň zraněného admirála s jeho štábem. Co se týče o křižníků a torpédových člunů, tam ruské ztráty byly nevýrazné – potopil se jen jeden pomocný křižník. Japonci nepostrádali žádné plavidlo, vlajková loď *Mikasa* však ustála řadu ruských zásahů.

¹⁷⁸ Válka Rusko – japonská, *Právo lidu*, 20. května 1904, s. 2.

¹⁷⁹ CONNAUGHTON, Richard: Vycházející slunce a skolený medvěd, Rusko – japonská válka 1904 – 1905, Praha 2004, s. 342.

¹⁸⁰ CONNAUGHTON ..., s. 347.

¹⁸¹ CONNAUGHTON ..., s. 351.

V noci nasadil Tógó proti zbytku eskadry, nyní pod velením Něbogatova, několik divizí torpédových člunů.¹⁸² Během své činnosti se jim podařilo potopit křižník *Navarin* a poškodit lodě *Sisoj Velikij*, *Vladimir Monomach* a *Admiral Nachimov*. Ty se potopily druhý den nedaleko ostrova Cušimy. Během nočních manévru se od jádra ruské eskadry oddělila většina křižníků. Právo lidu psalo: „*Jak zprávy oznamují, zachránily se z ruského loďstva vedle křižáku „Almaz“ ještě kryté křižáky „Aurora“, „Žemčug“ a „Oleg“, které pod vedením viceadmirála Enquista uchýlily do amerického přístavu manilského na ostrovech Filipínských*“¹⁸³ Ráno měl ruský admirál k dispozici jen dvě bitevní lodě, dva obrněnce pobřežní obrany a jeden křižník. Bitevní loď *Orel* byla těžce poškozená. Podle Práva lidu: „*Utrpělo ruské loďstvo škodu 130 miliónů rublů.*“¹⁸⁴

Admirál Něbogatov neviděl jiné východisko, než se vzdát. Jeho lodě nebyly sto vážně ohrožit protivníka, a další boj by znamenal zbytečnou smrt dalších dvou tisíc lidí. Japoncům se vzdaly lodě *Orel*, *Nikolaj I.*, *Admiral Seňavin* a *General-admiral Apraksin*.

Řada ruských velitelů se snažila probít se do Vladivostoku a při střetu s nepřítelem se bránila. V té době padl do zajetí i admirál Rožestvenskij, který po opuštění Suvorova přebýval postupně na lodích *Bujnyj* a *Bědovyj*. Z celé eskadry dosáhl Vladivostoku jen křižník *Almaz* a dva torpédové čluny. Právo lidu psalo: „*Z Tokya se oznamuje, že potopeno bylo z ruských lodí 10 a čtyř poškozených se Japonci zmocnili. Rusové ztratili celkem 14 lodí. Uvážíme –li že ruské loďstvo čítalo bitevních lodí, křižáků obrněných i krytých dohromady celkem dvacet, jest loďstvo ruské z veliké části zničeno.*“¹⁸⁵

Zprávy o jednoznačné porážce Rusů dorazily do Petrohradu. Ruská společnost zprvu reagovala ohromením, které ustoupilo hněvu a zármutku.¹⁸⁶ Sociální demokraté informovali své příznivce o dění v Petrohradě: „*Před námořním ministerstvem shromáždilo se velké množství lidí, kteří bez dechu očekávali zprávy z bojiště. Velká část obecnstva nabyla radostné nálady. Jeden ruský lodník provolal „Sláva Japoncům a okolo stojící lid s ním.*“¹⁸⁷ Policie poté zatkla několik lidí.

¹⁸² CONNAUGHTON ..., s. 353.

¹⁸³ Válka Rusko – japonská, Právo lidu, 31. května, 1905, s. 2.

¹⁸⁴ Tamtéž.

¹⁸⁵ Válka Rusko – japonská, Právo lidu, 30. května 1905, s. 2.

¹⁸⁶ CONNAUGHTON ..., s. 354.

¹⁸⁷ Události v Rusku, Právo lidu, 29. května 1905, s. 3.

Mírová smlouva a její následky

Nedlouho po katastrofální porážce Baltské flotily u Cušimy byla zahájena mírová jednání. 31. srpna 1905 vyšla v *Právu lidu* úvaha o konci války: „*V úterý dne 29. srpna byl učiněn konec hroznému vraždění na nejzazším východě asijském a sice vraždění, jemuž není v dějinách skoro rovno. Poprvé zkoušeny zde byly na tělech ruských a japonských proletářů vražedné nástroje, jako maloliberní opakovačky, strojní pušky, a Kruppova a jiná děla. Statisíce mrtvých a raněných vojáků jsou toho dokladem.*“¹⁸⁸ Redaktor vidí hlavní příčinu celého konfliktu v rozpínavosti Ruské říše: „*Rusko posunuje stále své hranice na východ, došlo Sibiří až ke břehům oceánu Tichého.*“¹⁸⁹ Protože přístavy, které se nalézaly na tichooceánském břehu v zimě zamrzaly, „*zmocnilo se Rusko kusu čínské říše - Mandžuska s přístavy v Port Arthuru a Talienvanu, které nezamrzají, skýtajíce ruskému obchodu volného rozmachu ve všech ročních dobách.*“¹⁹⁰ Další odstavec shrnuje vlastní průběh války: „*Válka tato překvapila celý svět. Průběhem jejím vyšlo na jevo, že Japonsko má znamenité válečné loďstvo a znamenitou armádu.*“¹⁹¹ Pisatel článku dále hodnotí výsledky válečného střetnutí: „*Dnes má Japonsko v moci Port Arthur, jest svrchovaným pánem nad Koreou, ruské vojsko vytlačilo z Mandžuska a nad to obdrželo ještě polovici ostrova Sachalinu.*“ Článek poukazuje také na ruské územní ztráty: „*Rusko jest vytlačeno z nezamrzajícího moře, čímž jeho asijský obchod utrpěl, ztratilo Port Arthur a Dálný.*“ Autor na závěr odhaduje: „*Rusko v obavě o své území na Sachalině a o zmíněnou dráhu, bude ve východní Asii vydržovat značnou moc válečnou.*“¹⁹²

¹⁸⁸ Po válce východo – asijské, *Právo lidu*, 31. srpna 1905, s. 2.

¹⁸⁹ Tamtéž.

¹⁹⁰ Tamtéž.

¹⁹¹ Tamtéž.

¹⁹² Po válce východo – asijské, *Právo lidu*, 31. srpna 1905, s. 3.

II. Antiklerikalismus

4. Arcibiskup Kohn a Právo lidu

Dne 20.srpna 1892 zemřel na Hukvaldech olomoucký arcibiskup, kardinál, kníže Bedřich Fürstenberg,¹⁹³ moravský metropolita od roku 1853. 7. listopadu téhož roku se konala v kapli sv. Anny volba nového olomouckého arcibiskupa. Místo favorita kanovníka, za něhož se přimlouval i ministr školství, volitelé vybrali Theodora Kohna. Vítěz se zpočátku jevil spíše jako outsider, neboť nepocházel ze šlechtického prostředí a ještě byl moc mladý, v jeho prospěch hovořily jeho ambiciózní povaha a dlouholetá praxe ve správě diecéze, kterouž vykonával v době nemoci kardinála Fürstenberka. „*Kohn byl uvítán s jásotem na stolci Cyrillo – Methodějském jako muž původu občanského a rodem Čech, muž který bude mít porozumění pro znárodnění Římského rytu, pro které část moravského duchovenstva připravovala půdu.*“¹⁹⁴ Přelom let 1892 a 93 přinesl arcibiskupovi velikou radost, přesto se pustil s vervou sobě vlastní do realizace svého volebního programu. Jak napsal Čeněk Lánský: „*skvostného, opravdu rozkošného dědictví dostalo se vyvolenci páně v nádherných panstvích, jichž výtěžky plynou do kapes skromného arcipastýře.*“¹⁹⁵ Jeho hlavním cílem se stalo pozdvihnutí diecéze na základě reforem duchovní správy a spravování statků.“

Kohnova hospodářská reforma

Podívejme se napřed však na stav, ve kterém se arcibiskupská panství nacházela před těsně před smrtí kardinála Fürstenberka. Hospodařilo se zde nedbale. Bylo nutné provést údržbu budov, v zemědělství se nedostávalo nových strojů, některé statky pronajaté pachtýřům pustly, rozloha neobdělávané půdy se zvětšovala a ekonomické výnosy se tenčily. Na arcibiskupský stolec musel být zvolen energický arcibiskup, jenž by se nebál provést razantní hospodářské zásahy do chodu jednotlivých panství.¹⁹⁶ Dr. Kohn se jevil jako ideální řešení. Měl rozsáhlé zkušenosti s řízením arcidiecéze, neboť dlouhodobě působil jako ředitel kanceláře kardinála Fürstenberka. „*Ve věcech duchovních byl advokátem, byrokratem, který luštil sporné otázky nejkratším řetězem a v záležitostech svých statků byl vypočítavým a obratným ekonomem.*“

¹⁹³ MAREK ..., s.23.

¹⁹⁴ LÁNSKÝ, Čeněk. Hrůzovláda arcibiskupa Kohna a povaha klerikalismu, Praha 1903, s. 9.

¹⁹⁵ LÁNSKÝ ..., s. 10.

¹⁹⁶ LÁNSKÝ ..., s. 11.

Nový arcipastýř se chtěl podrobně seznámit s celou arcidiecézí, která patřila svou rozlohou k největším v Rakousku – Uhersku.¹⁹⁷ K tomuto účelu používal především biskupských vizitací, jež mu ukládalo konat církevní právo. Nejednalo se pouze o zdvořilostní návštěvy, kde se udílejí svátosti biřmování, sloužili především jako prostředek hloubkových kontrol všech, co měli určitý vliv na působení církve. Kohn kladl svým podřízeným na srdce péči o kostel a hřbitov, správné vyučování náboženství a doporučoval jim mimo každý třetí rok navštěvovat náboženská cvičení.¹⁹⁸

Vedle duchovní reformy, probíhala též reforma správy arcibiskupského majetku. Biskupství patřilo totiž k největším podnikům v zemědělství a také v průmyslu. Kohn chtěl hospodářství modernizovat a přizpůsobit je soudobým trendům. Na Hané se velkostatky zabývaly živočišnou a rostlinnou výrobou, na Hukvaldech vedle zemědělství fungoval průmysl: několik skláren, papírny, pily, pivovary, palírny, doly, z hamrů ve Frýdlantu nad Ostravicí a Čeladné vznikly frýdlantské železárny. Velký rozsah mělo i lesní hospodářství. Na kelčském panství se jeho podřízení zabývali salašnictvím a pastvinářstvím, arcibiskup se staral o rozvoj mlýnů, v Olomouci nechal založit tiskárnu. Dr. Kohn chtěl, aby tento hospodářský kolos prosperoval a přinášel zisk do diecézní pokladny, vedoucí místa proto obsadil renomovanými odborníky, současně provedl úpravu platů všech zaměstnanců tak, aby se sami snažili odvádět kvalitní práci a neuchylovali se k sebe obohacování se a rozkrádání svěceného majetku. Kohnova opatření v chodu hospodářství lze shrnout do několika bodů: V zemědělské výrobě byl kladen důraz na hnojení.¹⁹⁹ Zlepšilo se tak používání hnoje a byly zaváděny dokonce i umělá hnojiva. Za pomoci přizvaných zahraničních odborníků začaly stavby meliorací řek, arcibiskupské statky nakoupily řadu nových zemědělských strojů na obdělávání půdy např. brány, plečky, parní mlátičky a řezačky. Živočišná výroba prošla také řadou změn. Arcibiskup nechal dovézt švýcarský černý skot, došlo k rozšíření stájí a zavádění vzduchotechniky v nich. „K zúžitkování lesního materiálu byly postaveny nové pily , v Rajnochovicích nad Ostravicí a Čeladné s nejnovějšími stroji, vodní pohon zde vystřídal parní stroj.

V roce 1894 vznikla v Olomouci lesní technická kancelář, k níž o tři roky později přibyla katastrální kancelář. Pracovníci těchto dvou úřadů pečlivě sledovali situaci v arcibiskupských lesích. Čeněk Lánský komentuje jejich činnost takto: „*Blahodárnou činnost těchto dvou institucí pocítila ihned chudina celých krajů. Lesy ohraničovány, pastva dobytka*

¹⁹⁷ MAREK, Pavel. *Prof. ThDr. Theodor Kohn, život a dílo olomouckého arcibiskupa*, Kroměříž 1994, s.27.

¹⁹⁸ Lat. exercicie

¹⁹⁹ MAREK ..., s.30.

*v nich vybaveva, sbírání klestí, hub a jahod zapovězeno a trestáno, parcely zcelovány, stezky přes 30 let staré zaorávány.*²⁰⁰

Velice důležitou reformou, kterou ambiciózní metropolita prosadil, se stalo zavedení telefonního spojení mezi jednotlivými panstvími, velké finanční prostředky též uvolnil na budování silnic a cest. *Hutě frýdlantské byly rozšířeny a přestavěny nákladem 100 000 K, Vznikla zde moderní ocelárna a došlo k obnově slévárny.*²⁰¹

*Budovy opravovány, rozšiřovány. Na Hukvaldech byl zaveden vzorný chov skotu, zřízen rozsáhlý chov prasat a výstavě velikým nákladem „moderní“ hřebčinec.*²⁰²

Zmíněné reformy přispěly k rozvoji pastorační činnosti nejen v církevní oblasti ale i ve veřejném životě.²⁰³ Tato pozitivní stránka věci byla provázena okolnostmi méně sympatickými, tím více, že se jednalo o kněze a církevního hodnostáře. Arcibiskup se nechával oslavovat v církevním tisku (Mír, Našinec). Správě hospodářských statků věnoval daleko více času než duchovní péči o věřící, např. prohlídka lesů mu trvala hodiny a mši svatou odsloužil za patnáct minut. Trval na striktním dodržování předpisů i v těch případech, kdy měl postupovat s pochopením a nadhledem. Lpěním na malichernostech vyvolával řadu sporných situací, které končily před soudem a očerňoval tím svou osobu na veřejnosti. Čeněk Lánský píše: „*Sotva se hrabivý a vychytralý mamonář Kohn uvelebil ve hnízdě, bylo chudřasům otevírati oči, co tento arcibiskup dokazoval. Zakrátko se stal metlou celých krajů.*“²⁰⁴ Hned v prvním roce jeho vladařství bylo na štědrý den odsouzeno sedm chudých žen pro krádež. Čeněk Lánský upřesňuje: „*Sbírali suché klestí v arcibiskupském lese.*“²⁰⁵ Kritik přirovnává Kohna k farizeům: „*Jednání arcibiskupa Kohna vůči chudině nesnese žádného porovnání. V písmě čteme, jak zákoníci vytýkali Ježíšovi, že dovoluje učedníkům trhati a vymístiti klásky obilné v den sobotní. Kohn velezákoník by takového Krista dal bez okolků zavřít, neboť na statku jeho by to bylo krádeží.*“²⁰⁶ Napomínal věřící, kteří si zkracovali cestu do kostela přes arcibiskupské pole, s rolníkem Josefem Dubjákem se šest let²⁰⁷ soudil o kus úhoru.²⁰⁸ Neustálé soudy a tahanice o malichernosti vedly k poškození obrazu nejen jeho samotného, ale i církve jako celku i samotné víry.

²⁰⁰ LÁNSKÝ, ..., s. 12.

²⁰¹ MAREK ..., s.31.

²⁰² LÁNSKÝ, ..., s. 12.

²⁰³ MAREK ..., s.33.

²⁰⁴ LÁNSKÝ ..., s. 18.

²⁰⁵ Tamtéž.

²⁰⁶ LÁNSKÝ ..., s. 20.

²⁰⁷ LÁNSKÝ ..., s. 24.

²⁰⁸ MAREK ..., s. 34.

Aby zintenzivnil pastorační činnost církve, prosazoval na jednotlivé fary bojovné kaplany. Dá se říci, že Dr. Kohn svým enormním pracovním nasazením, někdy hraničícím až s fanatismem, udělal pro svou diecézi opravdu veliký kus práce. Mnohaleté vypětí a pracovní stres vyústilo v roce 1899 ve zdravotní krizi. Arcibiskupa zmohla těžká nemoc a řadu týdnů se pohyboval na rozmezí života a smrti. Ani setkání se smrtí moravského metropolitu nezměnilo. Po roce 1899 se jeho zarputilost ještě mnohokrát zvýšila.²⁰⁹

Hospodářská prosperita panství umožnila arcibiskupovi, aby se stal také štědrým podporovatelem vědy a umění.

Je všeobecně známo, že umožnil Aloisi Musilovi badatelské cesty po Palestině a Sýrii, které přinesly světové objevy. Jan Nevěřil mohl zase provést archeologické výzkumy na Velehradě.²¹⁰ Na jeho popud byly provedeny četné restaurátorské práce v rezidencích v Olomouci a hlavně na zámku v Kroměříži. O tom Čeněk Lánský napsal: *Pohodlné velkolepé vjezdy (Kroměříž), nová dlažba v průjezdech a nádvořích, vkusně upravené místnosti obývací a reprezentační, topení parou i horkým vzduchem, osvětlování elektrinou, palmové domy, ananasové skleníky, bezpečnostní a telefonická vedení a jiná podobná zařízení až zrak a sluch přecházejí.*²¹¹

Za Kohnovy správy prošel úpravami veškerý arcibiskupský majetek, Podzámecká a Květná zahrada a zejména zámek, v jehož jižním křídle si nechal vybudovat zimní byt. Na přelomu století proběhla rozsáhlá oprava velkého sálu, v němž probíhala zasedání kroměřížského říšského sněmu v letech 1848 – 1849. Byla obnovena velká jídelna, do jejíhož průčelí byl umístěn velký portrét arcibiskupa od malíře Laszlyho. Do zámecké kaple přibyl mramorový oltář. Velké zásluhy měl arcibiskup o zámeckou obrazárnu, kde se opět začala restaurovat umělecká díla. V letech 1895 – 1903 zde restaurátoři obnovili 287 obrazů. Kohn nechal celou zámeckou obrazárnu zkatalogizovat.²¹² Častými kontrolami, vytýkáním i maličkostí, moravský metropolita nevědomky způsobil, že si proti sobě vytvořil opozici, která později proti němu rozeštvala rozsáhlou mediální aféru, která se řešila dokonce i před papežským stolicí, a zapříčinila jeho nucenou abdikaci a odchod do vyhnanství.

Aféra Josefa Hofera

Rok 1901 je možné považovat za kulminační bod kariéry arcibiskupa ThDr. Theodora Kohna. Rektor České římské koleje Benetto Lorenzelli jej navrhl na jmenování kardinálem.

²⁰⁹ MAREK ..., s.34.

²¹⁰ MAREK ..., s. 35.

²¹¹ LÁNSKÝ ..., s. 13.

²¹² MAREK ..., s. 36.

²¹³ Skutečnost, že návrh neuspěl, naznačuje první problémy a zákulisní boj. Proti kandidatuře se postavila Vídeň a tak byl arcibiskup za své dosavadní zásluhy oceněn titulem asistenta papežského trůnu a jeho otec obdržel v roce 1901 komturský řád sv. Řehoře. Z Říma se metropolita vrátil do prostředí, jež začalo podrážděn reagovat na jeho pánovitost, neústupnost, přehmaty a chyby. O tom se přesvědčily nejen církevní kruhy, ale i laická veřejnost. Začaly se množit stížnosti, od začátku roku 1902 se přidaly i soudní žaloby. Stranou nemohl zůstat všemocný tisk, který problémy vířil od konce 90. let.

Jeden z největších útoků na arcibiskupovu osobnost se odehrál v létě roku 1902. „Vznikly články proti Arcibiskupovi. Tu objevili se v olomouckém časopise „Pozor“ články, podepsané jménem „Rectus“ - přímé a plné prudkých útoků na nejchoulostivější místa velepastýřovi osoby, patrně od kněze jemu velice blízkého. Vyšla na jevo záležitost P. Kračmara, který mstivostí a pronásledováním Kohnovým vehnán byl až k šílenství a to jedině proto, že jako redaktor arcibiskupova „Olmützer zeitung“ uveřejnil v brněnském (klerikálním) „Hlasu“ článek o obsazování olomouckých míst šlechtici.“ Rectus dále poukázal, že veškeré slavnosti na počest metropolitova příjezdu jsou vynucené, neboť se místní faráři obávali aby „nahore neměli mrzutosti a oplétání.“ Kohn dále striktně zakázal kněžím členství ve spolku Česká beseda v Olomouci. Kritik dále odhalil příběh mladého pátera Černoška, kterého chtěl arcibiskup připravit na kariéru správce jeho církevních statků. Po dvouletých studiích ve Vídni se mladý kněz vrátil s podlomeným zdravím. „Ubožák pak žil v největší nouzi, do které jej připravila arcibiskupská choutka, zmíraje přímo hladem, až jej smrt vysvobodila.“ Tyto informace ze zákulisí, vyvolaly mezi lidem velkou senzaci. Arcibiskup reagoval horečně: „Kohn jat byl zimničnou touhou zvědět, kdo psal články pod jménem „Rectus.“ Aby vypátral jeho rukopis, dal vykonati v redakci „Pozora“, v soukromém bytě redaktora i v tiskárně soudní prohlídky, ale nadarmo“²¹⁴ Spokojil se zatím s obranou v tisku. Na Rectovy výtky reagoval v Moravanu a v Olmützerer zeitung pod jmény Mořice Kračmara a Jana Blokšy.²¹⁵ Rectova kritika signalizovala nejen názor jedné osoby, nýbrž výraz většího okruhu lidí.

Nejedná se o nic nového, Rectus de facto shrnul předchozí kritiku protiklerikálně zaměřeného tisku. Forma veřejné kritiky se jeví poněkud diskutabilní. Jako duchovní mohl zvolit jinou cestu, jak nadřazeného kritizovat. Senzaci vyvolalo to, že arcibiskupa kritizoval kněz, a aféru vyvolala až následná arcibiskupova prudká reakce. Rectus v každém článku

²¹³ MAREK ..., s. 39.

²¹⁴ LÁNSKÝ..., s. 40.

²¹⁵ MAREK ..., s. 39.

Kohna vyzýval, aby přiznal své chyby a dal se na pokání, jinak bude pokračovat v uveřejňování dalších jeho přehmatů. 10. srpna Kohn obdržel telegram, v němž Rectus požadoval, aby byla stažena žaloba na časopis Pozor. Kohn toho ihned využil a poslal svého tajemníka na poštu s cílem získat popis osoby, jež telegram podávala. Současně se mu povedlo získat i originál podání, které psal ovšem poštovní úředník.

Čeněk Lánský jeho snahu zhodnotil takto: „*Arcibiskup nerozpakoval se zneužití svého vlivu a docílil svého cíle porušením listovního tajemství.*“ Arcibiskup nechal zřídit fotokopii a poslal ji s ostatními vzorky na grafologický rozbor do Vídně. Měl podezření, že autor pochází z kruhů okolo kostela sv. Michala v Olomouci. Čeněk Lánský píše: „*Dle Kirschnerových doznání byl za pachatele Rectových článků označen kunčický farář P. Ocásek.* Lánský dále kritizuje: „*Veliký inkvizitor Kohn zajásal! Ted' ho dopadl a pomstí se, jak to jen mstivý Jezuita dovede.*“²¹⁶ Vídeňský grafolog ztotožnil rukopis telegramu s rukopisem P. Františka Ocáska, jenž působil jako kooperátor v Kunčicích pod Ondřejníkem na Valašsku, před svým přeložením ovšem sloužil jako kaplan v Olomouci. Jednalo se o jednoho z nejlepších kněží, který byl znám svou oddaností církvi a vzorně si plnil povinnosti. Po tomto zjištění arcibiskup svou žalobu na Pozor stáhl, Ocáska však nechal tajně sledovat a dál pokračoval ve vyšetřování.²¹⁷ Nakonec sestavil komisi kněží, která případ zhodnotila. „*Soud byl o nevinně nařčeného přesvědčen, ba kanovník Koutný hořce se plakal, maje se propůjčiti za nástroj justičního bandity Kohna.*“²¹⁸ Ani jeden ze soudců neměl však odvahu se nadřízenému vzepřít. P. Ocásek se bránil a popíral, že by mohl být Rectem a autorem článků v časopise Pozor. Přesto 17. dubna 1903, na Kohnův příkaz, nastoupil do kněžského vězení u P. Marie v Kroměříži. Čeněk Lánský neváhal přirovnal metropolitovo počínání k minulosti: „*Kohnovi se však diviti ne třeba: Nespáchala – li církev horších zločinů? Nebyla – li nad Husem v Kostnici spáchána justiční vražda? Nedovedla – li církev odstraniti nepohodlné osoby za každou cenu, byť nebylo důkazů proti nim? Kohn se jen trochu pozapomenul nazpět do minulosti církve.*“²¹⁹ O reakci veřejnosti Lánský píše: „*Nastaly bouře. Po celé Hané, v Kroměříži, v Olomouci, v Zábřehu. Demonstrováno proti Kohnovi, proti Lepaříkovi, oslavováni P. Ocásek a P. Hofer.*“

Ihned po příjezdu do Kroměříže, navštívilo P. Ocáska několik odpůrců panovačného arcibiskupa. Ti společně sepsali žalobu do Říma na Kohnovu svévoli. Po svém propuštění se P. Ocásek vrátil do své farnosti jako mučedník. Uvítací slavnost v Kunčicích se změnila

²¹⁶ LÁNSKÝ..., s. 39.

²¹⁷ MAREK ..., s. 42

²¹⁸ LÁNSKÝ..., s. 40.

²¹⁹ LÁNSKÝ..., s. 41

v demonstraci proti dr. Kohnovi a dav provolával arcibiskupovi hanbu. Toho využil i protiklerikální tisk. Arcibiskup se s největší pravděpodobností unáhlil, neboť důkaz proti P. Ocáskovi nebyl dost průkazný, navíc měl signály, které směřovaly k jiné osobě. Zbytečně tak proti své osobě popudil ještě více nepřátel a inspiroval řadu demonstrací a protestů.

Totožnost záhadného Recta však zůstávala veřejnosti nadále utajena. 8. srpna se pokusil Rectus dr. Kohnovi přiblížit: „*Na kněžských exerciciích počátkem srpna 1902 šel Rectus ke zpovědi k P. Augustinu Strnadovi a vyznal se mu ve zpovědi, že on je pisatelem.*“ Požádal zpovědníka, aby Dr. Kohnovi vyřídil, že se u něj zpovídal Rectus a vyzval ho ke změně chování. P. Strnad Rectovi vyšel vstříc, narazil ovšem na metropolitovu neochotu. Právo lidu psalo: „*P. Strnad vrátiv se od arcibiskupa, vypravoval Rectovi, že se ho arcibiskup vyptával: „Jak je Rectus veliký? Je – li tlustý, nebo hubený? Nosí – li brejle? Jaké má vlasy atd.* Redaktor si cení zpovědníkova čestného jednání: „*P. Augustin Strnad, odvolává se opět na tajemství zpovědi, odepřel, začez se na něm začal arcibiskup mstíti. Zbavil ho beze všech důvodů jurisdikce a žádal provinciála řádu dominikánského, aby byl z olomoucké diecéze přeřazen*“.²²⁰ Když se první pokus, pomocí prostředníka, nezdařil, zaslal Kohnovi telegram, na jehož základě by uvězněn P. Ocásek. Tato skutečnost přiměla jediného člověka, který byl do Rectova útoku zasvěcen, P. Františka Lepaříka, k nátlaku na Recta, aby nenechal trpět nevinného a sám se přihlásil, coby autor kritiky. Rectus obávající se suspenze, odmítl. P. Lepařík se 18. dubna vypravil za do Skaličky za arcibiskupem a přesvědčoval ho, že zná pravého Recta osobně a že je P. Ocásek nevinný.²²¹

P. Lepařík sdělil po svém návratu Rectovi arcibiskupův závazek: nepodnikne proti kritikovi žádné kroky, pokud písemně zveřejní svou identitu. Rectus napsal Kohnovi dlouhý dopis zdůvodňující útoky a podepsal se pravým jménem, Josef Hofer.

Když byla prozrazena Rectova totožnost, Hofer se i přes arcibiskupův slib obával trestu, požádal proto zemského inspektora o umístění na post učitele a sestavil současně žalobu na dr. Kohna pro pokus o porušení zpovědního tajemství na základě jednání P. Strnada s metropolitou. Záležitost se dostala na veřejnost a tisk rozpoutal novou aféru, jenž svým rozsahem překonala i Hoferův útok. Kohnovým počínáním se začal zabývat také vídeňská říšská rada. Pravdivost tvrzení o porušení zpovědního tajemství prověřoval poslanec ThDr. Antonín Cyril Stojan.²²² Závěr jasně hovořil proti moravskému metropolitovi. Čeští poslanci se jej proto, až na Mořice Hrubana, nezastali.

²²⁰ Aféra Kohn – Rectus, *Právo lidu*, 19. května 1903, s. 2.

²²¹ MAREK ..., s. 45.

²²² MAREK ..., s. 46.

Samotný páter Hofer nebyl podle Sociální demokracie žádným svatouškem, nejprve působil jako správce arcibiskupského učitelského ústavu a poté „byl za trest přerazen za kaplána do Zábřehu u Moravské Ostravy“. Zde působil v místní škole jako katecheta, a při výuce uplatňoval nestandardní metody: „Kaplan zaváděl ve škole bytí – neúčinnější prostředek, jak vtlouci náboženství dětem do hlavy.“ Olomoucký katolický tisk tento postup Hoferovi vytýkal, ten si šel do redakce promluvit osobně, a se zlou se potázel. „Tento klerikální kohout, kohnovský husárek, nasáklý vojenskými mravy, jež uplatňuje ve škole, jest nyní hrdinou dne jako předbojovník protiklerikalismu.“ Právo lidu zhodnotilo Josefa Hofera takto: „Jakým např. Pokrokovým knězem je P. Hofer vysvítá z toho, že před časem napsal do listu arcibiskupa Kohna ostrý článek proti učitelstvu, napadaje zejména velice ostře učitelstvo pokrokové!“²²³

Nebude na škodu objasnit vztah arcibiskupa a vlastní katolické moderny: Čeněk Lánský objasňuje vztah Katolické moderny a ctižádostivého arcibiskupa: „Jak řečeno, přijalo mladší kněžstvo nového arcibiskupa s náručí otevřenou. A co když arcibiskup otevřel nejen náruč, ale i kapsu a štědře „modernu“ obdaroval! Tehdáž si kněžstvo Cyrillo – Methodějské svého pastýře přichvalovalo“. Poté autor spisku upřesňuje: „Zatím líbánek netrvaly dlouho. Arcibiskup hýčkaný nějakou dobu houfem patolízalů všeho druhu, opraváři i konzervativci, Cyrillometodějci i Jezuity, zpyšněl nesmírně a vida, přestal jim sypat a přiklonil se k důsledné a železné politice Říma.“²²⁴ Redaktor se o literátech Katolické moderny zmiňuje takto: „Všichni protestující kněží jsou klerikály, a boj jejich je motivován neshodami ve vlastním ovčinci.“²²⁵

Čeněk Lánský v souvislosti s Josefem Hoferem hodnotí snahy Katolické moderny z pohledu Sociální demokracie: „Kdyby Hofer a Katolická moderna chtěli církevní tyranství odstraniti a církev demokratizovati, pak mohli by se poučit z dějin, že tak možno jen za cenu rozbití celého systému hierarchického, celého zřízení církevního, založeného na privilegiu třídy kněžské, pro které se tito páteři bijí“. Dále upřesňuje: „Celý protiklerikalism moravské moderny kněžské nebyl než výrazem nenávisti proti Kohnovi za to, že je přitlačil ke zdi. Vytýkali přepych nádheru, lakomost arciknížeti olomouckému, ale na Svatého Otce, který vládne stamiliony, sbírali po vesničkách krejčárky. Není nebezpečnějších a bojovnějších agitátorů klerikálních nad kaplany a mladší kněží.“²²⁶

²²³ Aféra Kohn – Rectus, Právo lidu, 12. května 1903, s.2.

²²⁴ LÁNSKÝ..., s. 36.

²²⁵ Aféra Kohn – Rectus, Právo lidu, 12. května 1903, s.2.

²²⁶ LÁNSKÝ..., s. 48.

Díky Rectově aféře se olomoucký arcibiskup značně zdiskreditoval. Když se roznesla zpráva, že bude Josef Hofer internován v Kroměříži, tamní děkan už předem prohlásil, že jej nepřijme. Starosta dokonce doporučil Kohnovi, aby se městu vyhýbal, protože v něm vládne napjatá, a jemu krajně nepříznivá atmosféra.

Kohnova abdikace

Od roku 1902 se v Římě a na papežské nunciatuře ve Vídni začínají hromadit stížnosti na jeho řízení arcidiecéze, zejména na způsob jednání s lidmi. Stěžovali si jednotlivci i instituce: města, spolky, kněží i soukromé osoby z Olomouce, Tovačova, Vyškova, Přerova, Prostějova, Bystřice pod Hostýnem.²²⁷ Právo lidu psalo: „*Situace v Kohnově arcidiecézi jest stále ve znamení kvasu. Celá řada obcí na Přerovsku odřekla jakékoliv vítání svého arcipastýře při jeho nastávající generální vizitaci.*“²²⁸ Poukazovali na rozvitý systém udavačství v arcidiecézi, protokolární výslechy i vysoce postavených kněží (nevyjímaje generálního vikáře), na překážky při ustanovování katechetů, tvrdé zacházení se sedláky na arcibiskupských statech, tresty za sběr klestí v lese. Olomoučtí věřící, kteří se dožadovali bohoslužeb v češtině u arcibiskupa též nepochodili. Zastupitelstvo města Tumačova poukázalo na to, že arcibiskupův postup vůči kněžím budí pobouření a žádalo jeho odvolání. Právo lidu psalo: „*Samovláda olomouckého Kohna v podobě protestů a stížností jest předkládána k posouzení na nejvyšší církevní místa – papeži do Říma.*“ Není se proto co divit, že tato vlna protestů vyvolala odezvu i v Římě. Kohn při své návštěvě u svatého stolce zanechal dobrý dojem a papež Lev XIII. mu byl příznivě nakloněn.

31. července 1902 odeslal papež do Olomouce obsáhlý dopis, v němž metropolitovy doporučoval větší obezřetnost při dosazování farářů, postupovat spravedlivě zejména z národnostního hlediska. Kladl mu též na srdce, aby lépe vycházel s úřady, městy i císařem. Arcibiskup se nezúčastnil generální audience rakouský biskupů u císaře, aniž by se omluvil, když byl vyzván aby tak učinil, reagoval prý arogantně. Jeho absence byla pochopitelná, dostal zprávu že mu umírá bratr František. Požádat o prominutí nepovažoval však za nutné. Papež vyzval arcibiskupa k mírnosti, laskavosti a shovívavosti. Kohn napsal papeži odpověď, ve které obhajuje všechny své kroky, nepřiznal ani jedno pochybení ze své strany. Vše co udělal, je v zájmu kněží a církve. Tento dopis vyvolal v Římě rozhořčení a první konkrétní protiopatření na sebe nenechalo dlouho čekat. Státní tajemník Mariano Rampolla požádal pražského arcibiskupa Lva Skrbenského, jenž v té době pobýval v Římě, aby sledoval situaci

²²⁷ MAREK..., s 55.

²²⁸ Aféra Kohn – Rectus, Právo lidu, 4. května 1903.

v Olomouckém arcibiskupství a vypracoval v dané věci nezávislý posudek. Dále papež napsal Dr. Kohnovi druhý dopis, adresát neustoupil ze svých stanovisek ani o píď. Naopak, nechal sepsat a vydat několik brožur, jež informovali čtenáře o jeho úspěších při správě arcidiecéze. Kohnova neochota zaujmout jakékoliv konstruktivní stanovisko k výtkám uvedla do chodu úřední mašinérii, která šla už mimo jeho osobu, probíhala v zákulisí. V květnu 1903 informoval kardinál Skrbenský státního tajemníka Rampollu o situaci na severní Moravě. V tu dobu probíhaly na Hané bouře za osvobození P. Ocáska, K. Dostál obhájil své počínání u vídeňského nuncia. Papež se proto pozval dr. Kohna do Říma na osobní pohovor.

První cesta do věčného města trvala pouze deset dní, neboť se arcibiskup musel vrátit zpět do Olomouce světit nové kněze. Lev XIII. Kohna upozornil na celou řadu stížností, a když host požádal o jejich předložení, bylo mu to přislíbeno. Na začátku července roku 1903 obdrželi pražský, brněnský a vratislavský biskup dotazník, kde se měli vyjádřit ke vzniklé situaci v olomoucké arcidiecézi. Dotazník nebyl mířen proti samotnému dr. Kohnovi, měl pouze objektivně zhodnotit vzniklou situaci. Řím chtěl stížnosti řešit kolegiálním posouzením, nikoliv striktním nařízením nebo rozsudkem. Případ pokusu o porušení zpovědního tajemství ze strany olomouckého metropolity zůstal stranou.²²⁹ Jednalo se o provinění zcela jiného řádu, které měl posoudit církevní soud.

Všichni tři dotazovaní biskupové se vyslovili v Kohnův neprospěch. Kardinál Skrbenský potvrdil fungování udavačského systému a vznik zbytečných konfliktů pramenících z Kohnovy neústupnosti. Nelze svalovat na dotazované vinu, že by metropolitovi přitížili. Obzvláště brněnský biskup dr. Bauer postupoval při hodnocení olomouckého kolegy pečlivě. Zmiňuje se o počátečním nadšení po jeho volbě. Věřící očekávali od nového arcibiskupa, který nebyl šlechticem, mnohé. Dr. Kohn je za deset let působení v arcidiecézi ovšem zklamal.

Vedle samotné prověrky se začalo v zákulisí i na veřejnosti debatovat o tom, jak danou situaci řešit. Jednalo se o velice složitý problém, jistou dobu se v církevních kruzích hovořilo o ustanovení apoštolského administrátora, jenž by diecézi řídil a zbavil by tak Kohna praktického rozhodování. Jako nejvhodnější kandidát na tuto funkci se jevil brněnský biskup dr. Bauer, jenž však nabízené místo razantně odmítl. Ve Vídni také převládl názor, prezentovaný hlavně A. C. Stojanem, že se Kohn už nezmění a že nemůže už získat důvěru kněží a veřejnosti nazpět. Toto stanovisko bylo předloženo také svatopetrskému stolci. Průběh Kohnova případu poněkud zpomalila smrt papeže Lva XIII. Právo lidu o tom informovalo své

229 MAREK ..., s.57.

čtenáře: „*Vůdce mezinárodní organizace klerikalismu je mrtev a ve zdech papežského paláce konají se chvatně přípravy, aby černá armáda nebyla dlouho bez velitele.*“²³⁰ V červenci roku 1903, v prosinci byl moravský metropolita podruhé, tentokrát již novým papežem Piem X. Předvolán do Říma. Kohn dorazil do Říma 29. prosince 1903 a jeho cesta se protáhla téměř na tři měsíce. Po svém příjezdu byl přijat papežem, jeho případ měla už v rukách koncilní komise. Kohn se hájil před papežem tím, že jde o vykonstruovaná obvinění skupiny kněží, která se jej snaží očernit. 28. ledna 1904 obdržel Kohn výtah ze stížností, které došly do Říma.

4. února 1904 zaslal arcibiskup svou obhajobu papeži. V ní se věnoval obhajobě své osoby, o níž kolovaly v církevních kruzích v Římě různé zvěsti. 20. února se chtěl Kohn odebrat nazpět do Olomouce, naposledy navštívil papeže a zřejmě od něho získal povolení na odjezd, s tím, že další požadavky budou zasílány poštou. Téhož dne obdržel dopis koncilní kongregace, kde stálo, že papež s jeho odjezdem nesouhlasí. Na 2. března byl pozván ke kardinálu Vanuttelimu, což odmítl. O dva dny později urgoval ve své odpovědi plánovaný odjezd do Olomouce. Napětí povolilo až 9. března, kdy se měl Kohn dostavit před kolegium kardinálů, od něhož měl vyslechnout rozsudek. Ten zněl: Abdikace a vyhnanství v Rakousku. Kardinálové zdůvodnili své rozhodnutí tím, že se proti arcipastýři zdvihla nenávist a odcizil se lidu. Dr. Kohn ihned odmítl vyhnanství v Rakousku, vyžádal si proto audienci u papeže. 10. března se moravský metropolita setkal s papežem naposledy. Pius X. mu na úvod potvrdil, že rozhodnutí kardinálů schválil, byl však ochoten akceptovat Kohnovy připomínky jako podmínky rezignace. Mluvili o Kohnově budoucnosti, bylo mu nabídnuto působení v Římě a práce v různých kongregacích, i v té koncilní. Dohodli se, že papež upustí od vyhnanství v Rakousku a zákaz bude platit jen na olomouckou arcidiecézi. Slíbil mu také, že se kongregace postará o jeho čest.

Dr. Kohn důvody své nucené abdikace nikdy neuznal a ani se s nimi nesmířil. Velmi bolestně jej navíc zasáhlo rozhodnutí, že se nesmí vrátit na Moravu. Nadále pobíral velice solidní plat a mohl se usadit v Rakousku, kde si koupil vlastní zámek. Z Olomouce odešel ve věku 59 let.

²³⁰ Zprávy z ciziny, *Právo lidu*, 22. června 1903, s. 2.

5. Krach svatováclavské záložny

Vznik a vývoj do roku 1902

Počátky vzniku Svatováclavské záložny lze vystopovat v období zakladatelské horečky na prahu sedmdesátých let 19. století.²³¹ Za její iniciátory lze považovat vyšehradského kanovníka Mikuláše Karlacha a Klementa Borového, teologa a profesora Karlo – Ferdinandovy univerzity. Ti na poradách v pražské Katolické besedě jednali o založení peněžního ústavu, jenž by se specializoval na úvěroví a depozitní obchody. Instituce měla oficiálně finančně zabezpečovat střední stav v Praze a okolí. Josef Stivín ve své brožuře poznamenává: „Klerikálové věděli, že založí –li velkou záložnu budou v ní mít - id když nebudou přímo krást, jak se později stalo, zlatý důl pro své účely, na které se jim nechce platit z vlastní kapsy.“²³²

Záložna se ustavila roku 1872 ze 133 vkladatelů a 60 000 zl. Vkladů. V lednu 1873 přibyla ještě zastavárna. Nové stanovy přeměnily ústav na družstvo s ručením neomezeným.

Záložna v klidu přestála hospodářskou krizi 70. let, která vážně dopadla na ekonomiku země. „Roku 1874 zakoupen v Praze dům, který přístavbami rozšířen, jest dnes odhadován na 600 000 korun.“²³³ Dva roky poté byl v domě zřízen slavnostní sál, kde se pořádaly katolické schůze a sjezdy. Ze začátku se zdálo, že si vedení záložny uvědomuje význam dostatečných finančních rezerv pro stabilitu ústavu. Valná hromada z března 1876 stanovila, že celý zisk bude přičítán k základnímu jmění, a to až do dosažení jeho 5 %, přičemž mělo jít nejméně o 300 000 zlatých. Původně bylo možné realizovat depozitní a úvěrové obchody pouze se členy ústavu. Od roku 1878 se pak lombardní úvěry rozšířily i na jeho nečleny.

11. dubna 1878 došlo ve vedení záložny ke změně, která, jak se později ukázalo, měla dalekosáhlé následky. Starostou se místo M. Karlacha stal další duchovní, P. Jan Drozd, středoškolský profesor katechizmu, jenž pak na tomto postu setrval až do osudového roku 1902. Důvody Karlachova odstoupení nejsou zcela jasné. Nové vedení bylo už odvážnější. V květnu 1879 byl usnesením valné hromady redukován rezervní fond a změnil se i podpisový řád v prospěch starosty. To umožnilo rozdělovat vykazovaný zisk a omezit kontrolu dokladů a bilancí. 10. září 1880 vydalo pražské místodržitelství zvláštní koncesi na zřízení zastavárny Svatováclavské záložny. Na jeho základě byly upraveny stanovy ústavu a

²³¹ NOVOTNÝ, Jiří, ŠOUŠA, Jiří. *Kde jsou mé peníze? Zpronevěry v českých záložnách na přelomu 19. a 20. století*. Historický obzor 14, 2003, č. 7/8, s. 146-165.

²³² STIVÍN, Josef, *Vyloupení záložny svatováclavské: stručná kronika klerikální panamy z roku 1902*, Plzeň 1903, s. 4.

²³³ STIVÍN ..., s. 4.

nově vypracován jednací řád zastavárny, který umožnil rozšířit lombardní transakce. Pozitivní trend nárůstu obchodu je však učinil neprůhlednými a ulehčil provádění machinací, jež vyústily ve finanční zpronevěry.

Osmdesátá léta 19. století znamenala rozšíření mecenášské činnosti Svatováclavské záložny. Ústav podporoval činnost katolických spolků, podle odstavce 3 druhého článku svých stanov. V Karlově ulici záložna koupila tři domy, které byly přestavěny v záloženský palác, kde bylo možno rozšířit prostory pro zastavárnu, záložnu i Katolickou besedu. Nový objekt se rozprostíral od Karlovy do Řetězové ulice. V roce 1895 byly naposledy změněny stanovy, jimiž se ústav řídil až do svého zániku.

Vnější atributy Svatováclavské záložny vzbuzovaly důvěru veřejnosti. To vedlo k přílivu vkladů, které na konci roku 1901 dosáhly výše 16, 1 mil. K. Jak se později ukázalo, záložna stála na nestabilních základech, co nebyla vina pouze špatného vedení. Potenciální movití zájemci o úvěr byli odrazováni požadavkem neomezených záruk za půjčky. Ústav tak ztrácel solventní klienty a byl při úvěrových obchodech odkázán na méně movité, tudíž i méně spolehlivé zákazníky. Josef Stivín vysvětluje odhalení finančního úniku takto: „*První úder, první rána do shnilého baráku korupcí prolezlé záložny musela přijít odjinud. Bylo to právě Právo lidu, pražský deník sociálně demokratický, které přineslo na počátku srpna 1902 senzační odhalení o Josefu Ortovi, pokladníku a vrchním účetním záložny.*“²³⁴

Na začátku byla smrt

24. března 1902 se v Právu lidu objevila následující zpráva: „*Včera přinesly vlastenecké žurnály velké, černě zarámované zprávy, že veliký vlastenec pan Josef Ort na cestě do Dobřichovic ve vlaku náhle zemřel.*“²³⁵ Náhlé úmrtí vyvolalo v Praze rozruch, neboť mrtvice ranila ve věku pouhých 46 let a při ohledání u něj bylo nalezeno 1924 zlatých, 61 krejcarů v papírových penězích, 185 zl.²³⁶ ve zlatě a mimo to ještě cenné papíry a směnky značných hodnot. Právo lidu v srpnu 1902 Ortovu smrt zdůvodňuje takto: „*Nyní jest naprosto určitě zjištěno, že Ort, vida, že spáchané podvody přerůstají mu přes hlavu, a že nemůže škody zločinným jednáním způsobené nahradit, odhodlal se k sebevraždě.*“²³⁷ Ve své době šlo o vysokou částku a cestování s takovými finančními prostředky nebylo rozhodně obvyklé. Pokud by šlo o normálního úředníka, byla by situace vcelku jasná a podezření na nezákonnosti jednoznačné. „*Když vyhrál 200 000 zlatých na šťastný los, stal se přes noc*

²³⁴ STIVÍN ..., s.9.

²³⁵ Velká defraudace ve Svatováclavské záložně, *Právo lidu*, 2. srpna 1902, s.2.,

²³⁶ NOVOTNÝ, Jiří, ŠOUŠA, Jiří, *Kde jsou mé peníze?* s. 157.

²³⁷ Tamtéž.

váženým a významným členem „lepší“ společnosti pražské. Josef Stivín přináší pikantní informace: „Ekvipáže a fiakry sjížděly se do ozářeného domu Ortova a svázely nejvybranější pány a dámy, zejména interesantní herečky. V upomínku na tyto orgie rozdával Ort svým hostům zvlášť k tomu účelu ražené peníze se sprostými nápisy.“²³⁸ Právo lidu dodává: „Josef Ort byl nejintimnějším přítelem Českého národního divadla paní Boneriové, a aby vyhověl požadavkům, které toto přátelství na něj kladlo, sáhnul na sobě svěřené peníze“.²³⁹

Vysoká částka, celkově téměř 4 000 K, kterou měl v okamžiku smrti při sobě, vzbudila samozřejmě značnou pozornost. První pochybnosti o legálnosti Ortova jmění a domněnky o možných defraudacích ve Svatováclavské záložně se objevily již při pohřbu J. Orta. Josef Stivín soudí: „Pan Ort byl členem sboru obecních starších v Praze a čestným členem mnoha spolků, že mu pražská obec vystrojila nádherný pohřeb, jakým se uctívají největší mužové národa.“²⁴⁰ Členové výboru záložny už měli neoficiální informace o skutečné situaci v ústavu. Podle Josefa Stivína: „Mlčelo se i pak, když začalo se šířiti podezření při Ortově odhalení. Mlčelo se, zato se rychle jednalo! Klerikálové v tichosti zachraňovali svoje peníze, vyzvedli je ze záložny aby je měli v teple, poněvadž věděli, že záložna špatně skončí.“²⁴¹ Dosavadní solidarita rychle zmizela a šlo jen o to, kdo první upozorní na vzniklé nedostatky.

Většina členů výboru proto požádala J. Drozda, aby zrevidoval obchody zastavárny. Členové výboru si asi jen stěží nevšimli napětí panujícího mezi úřednictvem záložny. Po smrti Josefa Orta totiž starosta Drozd dosadil na jeho místo v zastavárně úředníka Bohumila Frühaufa, který krátce poté malverzace odhalil. Nejen že byl nalezen zmanipulovaný pokladní deník, ale i depozitní list na zastavené cenné papíry. Scházela další částka, tentokrát 3 000 K. Jak se ukázalo, nešlo o ojedinělý nález. Zakrátko zajistil B. Frühauf celý balíček takových depozitních listů a ohlásil to opět řediteli Kohoutovi.

Deficit narůstá

Znervóznělý ředitel mu nařídil, aby se balíčku zbavil. Frühauf ovšem nemlčel a o svých nálezech informoval členy výboru P. Josefa Kyselku a P. Julia Košnara. Ti zesílili tlak na starostu Drozda a znovu jej žádali, aby neprodleně nařídil revizi. Na to starosta prohlásil, že zastavárnu zreviduje sám, neboť se jedná o důležitou záležitost, kterou nikomu jinému nesvěří. V květnu 1902 Drozd onemocněl. 30. května pověřil výbor záložny prověrkou P. J.

²³⁸ STIVÍN ..., s. 17.

²³⁹ Velká defraudace ve Svatováclavské záložně, *Právo lidu*, 2. srpna 1902, s.3.

²⁴⁰ STIVÍN ..., s. 17.

²⁴¹ STIVÍN ..., s. 24.

Kyselku. Ten se nechtěl dostat do sporu se starostou, kontrolu proto odročil až do jeho uzdravení. Po svém návratu vytkl Drozd svým kolegům, že chtěli ústav zrevidovat bez jeho vědomí. Drozdovi oponenti se usnesli na provedení hloubkové kontroly záložny, kterou pověřili P. Josefa Kyselku a Pavla Kreipla. Chování starosty vzbuzovalo ve vypjaté situaci nespokojenost. Nejen bránil revizi ústavu, ale přímo se bránil tomu, že je nutné malverzace odhalit a důsledně vyšetřit. V této situaci mu nepomohly ani jeho bohaté zkušenosti z vedení záložny. Nedostatky byly totiž tak zjevné, že nemohl počítat ani se solidaritou výboru. Hlavní kritik P. J. Kyselka byl nakrátko umlčen, při revizi účetních knih zastavárny neshledal totiž žádnou závadu. Viditelnými symboly nadřazenosti ředitele a vrchního účetního se staly i jejich dopolední svačiny ve zvláštní místnosti vedle zastavárny a další dýchánky v zasedací místnosti zastavárny. Oba pánové si zavedly zvláštní rituál, kdy po deváté hodině poslali sluhu pro uzeniny, pečivo a dobré víno z mělnických lobkovických sklepů. Obvykle vypili během posezení jednu až dvě lahve. Kromě dopolední svačiny se někdy sešli o třetí hodině odpolední v zasedací síni. Prohlásili, že budou revidovat knihy, a odpolední společnost jim dělaly lehké ženy.

Tahanice mezi starostou, revizory, ředitelem a částí výboru záložny mezitím pokračovala. Na výzvu starosty podali revizoři Jindřich Bílý a Bedřich Grünvald dne 26. června 1902 upravenou zprávu, o tom, že záložnu a zastavárnu zrevidovali a chyby nezjistili. 8. července 1902 byla tato zpráva prověřena kanovníkem J. Kyselkou. Nespokojení členové se sjednotily a začali požadovat radikální změny. Nejprve byl odstraněn revizor zastavárny J. Bílý. Na jeho místo byl 21. srpna 1902 zvolen státní úředník Otomar Šetina, jenž neměl k dosavadnímu vedení ústavu žádné vazby.²⁴² Dále výbor prosadil přijetí zvláštního kontrolora a nového pokladníka, čímž začala výměna úřednictva záložny. Výbor zjistil, že nezaplacené úroky z půjčky jeho bratra Viléma Drozda dosáhly k 31. prosinci 1901 více než 95 000 K. Výbor záložny si byl vědom hrozícího nebezpečí, neváhal proto razantně zasáhnout.

S okamžitou platností byl suspendován Václav Kohout a jeho stůl byl zapečetěn.²⁴³ „V Kohoutově pracovním stolku nalezeny Drozdovy vkladní knížky s vybranými a zaplacenými obnosy, kromě jiných dokladů nalezeno také 5 000 K na penězích určených na podporu katolickým spolkům, které sice Kohout převzal, ale neodvedl těm, kterým patřily.“ V zásuvce byl také doklad, o zaplacení dluhu Jana Drozda na 300 zl. Z roku 1877 z rezervního fondu záložny. Je možné, že tento dokument sloužil k vydírání starosty ze strany Orta a Kohouta.

²⁴² NOVOTNÝ, Jiří, ŠOUŠA, Jiří. *Kde jsou mé peníze*, s. 158.

²⁴³ NOVOTNÝ, Jiří, ŠOUŠA, Jiří., *Kde jsou mé peníze*, s. 159.

25. září byl k rezignaci donucen P. Drozd a ústav se ihned přihlásil za člena povinné revize záložen. Josef Stivín aktivitu vedení Svatováclavské záložny komentuje: „*Ortův skandál se jakž takž ututlal. Dosavadní ředitel záložny Kohout a monsignor Drozd byli odstaveni a klerikálové obalamutili veřejnost a vkladatele tvrzením, že je všecko v pořádku.*“²⁴⁴ Na podzim roku 1902 revizor Šetina dokončil kontrolu obchodní bilance za rok 1901. Zjistil, že na vkladech vázne schodek 1 303 761, 46 K a na hypotečních a směnečných úvěrech dokonce 5 894 294, 96 K.²⁴⁵

Po zvážení všech okolností zmocnil výbor Svatováclavské záložny JUDr. Jana Zavadila, aby dne 10. října 1902 podal na policejním ředitelství v Praze trestní oznámení na bývalého starostu P. Jana Drozda, na ředitele Václava Kohouta, pokladníka Emanuela Hercíka, účetního Bedřicha Pakeländera a zastavárenského odhadce Huberta Hübera. V rámci vyšetřování bylo trestní řízení ještě rozšířeno o revizory ústavu Jindřicha Bílého a Bedřicha Grünvalda.

Soud s klerikálními zloději

„*Dne 10. října 1902 rozlétna se zpráva, že starosta Svatováclavské záložny monsignor Jan Drozd, papežský komoří a arcibiskupský notář, hlavní vůdce pražských klerikálů, byl zatčen a uvězněn. Po něm zatčena a uvězněna jeho „hospodyně“ Anna Mádlová, ředitel záložny Václav Kohout, vrchní účetní záložny Emanuel Hercík a odhadce Hubert Hübner.*“²⁴⁶ Pojďme se nyní podívat na jednotlivé obviněné, jak je charakterizuje Josef Stivín.

„*Klerikální „vědec“ spisovatel i žurnalista, vůdce poutnických vlaků k papeži do Říma, vyznamenaný od papeže čestným křížem jedna z hlav klerikálního draka.*“ Tak se Josefu Stivínovi jeví Josef Drozd, druhý starosta záložny. Aby čtenář si dovedl udělat obrázek o společenských aktivitách v peněžním ústavu, komentuje pisatel jeho činnost takto: „*Obžérství a opilství holdoval jako kníže a promrhal tak značnou část ukradených peněz.*“ Josef Stivín též upozorňuje na nedodržování celibátu z Drozdovy strany: „*Obzvláštní zálibu měl v ženských sukních a na svůj celibát mnoho nedbal. Když vodil procesí do Říma, vždycky museli mít s sebou nějakou křehotinku, se kterou tropil takové neplechy, že to i jeho věřícím bylo moc. Roku 1899 při takovém procesí ušel toliko pomocí svých příznivců zatčení za zločin smilstva, spáchaný v železničním voze mezi Loretou a Římem.*“ Dále je zde Drozd nařčen ze

²⁴⁴ STIVÍN ..., s. 11.

²⁴⁵ NOVOTNÝ, Jiří, ŠOUŠA, Jiří., *Kde jsou mé peníze*, s. 159.

²⁴⁶ STIVÍN ..., s. 11.

zavrnutí vlastních rodičů: „*Jeho matka nepoznala od něho dobrého. Jako 72 letá stařena musela opustit svého syna, aby se nemusela dívat na jeho zhýralý život.*“²⁴⁷

Dalším zatčeným, který měl podíl na rozkrádání ústavu byla bezesporu Drozdova družka Anna Mádlová. O ní Josef Stivín soudí: „*Anna Mádlová ve zlodějských rejdech svému nábožnému pánovi pomáhala měla od něho v pravdě na různých ustlání. Měla množství drahých skvostů, samých darů od Drozda a jeho přátel.*“ Nejen to. „*Drozd jí na venkově zakoupil domek. Měla s ním tři monsignorata, o které bylo také dobře postaráno.*“ Josef Stivín neopomněl vyličít čtenářům, čím se Drozdova hospodyně provinila: „*Že svému nekalému řemeslu dobře rozuměla, ukázalo se při jejím zatčení. Bylo u ní nalezeno 24 000 korun, zjištěno dále, že před krátkým časem ze Svatováclavské záložny vyzvedla 38 000 korun.*“ Kritik na závěr přidává malé srovnání: „*Kdyby si Mádlová ruce rozdrásala, do poslední své hodinky nebude mít ani zdání o nejmenším stínu takového života, jako měla tato hospodyně celibátníkova.* Redaktor na konec ještě zdůrazňuje: „*Na takové služby, jaké prokazovala Mádlová Drozdovi, velební páni nikdy nezapomínají a dovedou se vrchovatě odměnit.*“²⁴⁸

Pojďme se na další zatčené: „*Úřednictvo Svatováclavské záložny bylo pověstné svým veselým a nákladným životem. Ale Ortův los byl dobrým vynálezem i pro ty, kteří nikdy žádného losu neměli. Kroutil – li někdo hlavou nad jejich rozhazováním peněz, vždycky si také vymyslili nějaký los a bylo dobře.*“²⁴⁹

Po zjištění výše zpronevěry se policejní ředitelství pokusilo zjistit, zda jeho peněžní prostředky nejsou uloženy v jiných peněžních ústavech. Jako majetní, případně zámožní, byli označeni i další obžalovaní, bývalý starosta P. Jan Drozd, bývalý vrchní účetní a pokladník Emanuel Hercík a účetní Bedřich Pakaländer.²⁵⁰

Při vyšetřování hrál důležitou roli tehdejší vládní rada státní policie Václav Olič. Kromě kriminalistického dohledu využil paniky mezi vkladateli ústavu ve vlastní prospěch. Při svém postavení měl lepší informace o dalších záměrech s ústavem a věděl, že katolický hierarchie si nemůže dovolit, aby střadatelé masivně přišli o své úspory. Levně proto odkoupil řadu vkladních knížek, které při budoucí sanaci výhodně realizoval. Získal tím finanční zdroje a mohl si dovolit poslat svou dceru na studia do Paříže. V. Olič participoval na organizaci sanační akce instituce, která se rozběhla již v prosinci 1902.

²⁴⁷ STIVÍN ..., s. 16.

²⁴⁸ STIVÍN ..., s. 17.

²⁴⁹ STIVÍN ..., s. 18.

²⁵⁰ NOVOTNÝ, Jiří, ŠOUŠA, Jiří., *Kde jsou mé peníze* ..., s. 159.

Vlastní vyšetřování policejními orgány a sestavení obžaloby trvalo déle než jeden rok. Dne 25. listopadu 1903 byl za značného zájmu veřejnosti zahájen soud. Šestice obžalovaných se zpovídala ze zločinu podvodu a zpronevěry. V. Kohout svaloval veškerou vinu na své komplice, kteří už zemřeli.²⁵¹ Podle názoru státního zástupce Berga byl černou silou v záložně především Josef Ort. Měl neomezenou důvěru starosty Drozda, který jej považoval za geniálního člověka a vynikajícího úředníka. Soudní znalci z oblasti účetnictví konstatovali, že Ort nahrazoval či pozměňoval čísla v účetních knihách.

Ort žádný majetek nezdědil a byl zpočátku odkázán na své úřednické příjmy. Pokud by utrácel příliš, vzbudilo by to podezření. Pomohla mu náhoda, neboť v roce 1887 vyhrál na vídeňský komunální los 169 642 zl. a 39 kr. Legálnost této výhry byla zpochybněna, neboť jeho sluha tvrdil, že vlastníkem losu je on, dal jej do zástavy Svatováclavské záložně a Ort si los přivlastnil.²⁵² Sluha ovšem pro svá tvrzení neměl důkazy. Výhra dočista změnila Ortovo společenské postavení. Koupil nemovitosti, stal se mecenášem vědy a umění a jeho život na vysoké noze nevzbuzoval podezření.

Druhým obžalovaným byl nepochybně finanční ředitel Václav Kohout. Činnost Václava Kohouta je zde charakterizována takto: „*Kohout připisoval do knih nuly a číslice, dělal tak ze 74 000 korun 274 000 korun, ze 3 000 korun 13 000 atd. zaváděje vedle vlašského a amerického účetnictví ještě nové - klerikální.*“²⁵³ Dále bezprávně odepisoval půjčky starosty Drozda i své vlastní úvěry. „*Nezapomínal ani na své milé – dal své dceři 60 000 K věna. V jeho pracovním stolku byly nalezeny Drozdovy vkladní knížky s vybranými a zaplacenými obnosy, kromě jiných ještě dokladů nalezeno 5000 K na penězích, určených na podporu katolickým spolkům, které Kohout sice převzal ale neodvedl těm, jimž patřily.*“²⁵⁴ Nechával si též vyplácet pravidelnou odměnu 200 zlatých ročně z fondu na podporu časopisů.

Samotný starosta záložny, P. Jan Drozd, se po dokončení studií stal kaplanem a poté dlouhodobě působil jako středoškolský profesor náboženství. Oplýval dobrými styky, protože katechismus vyučoval také ve šlechtických rodinách. V 90. letech dobrovolně odešel do penze, údajně proto, aby se mohl naplno věnovat Svatováclavské záložně. Státní zástupce ohodnotil jeho aktivity jako spoluvinu na falšování bilancí. Jako výrazná osobnost Svatováclavské záložny byl v letech 1883 – 1902 zvolen do správní rady Živnostenské banky, z jejichž tantiém a prezenčních známek měl od devadesátých let největší příjmy.

²⁵¹ NOVOTNÝ, Jiří, ŠOUŠA, Jiří., *Kde jsou mé peníze ...*, s. 160.

²⁵² NOVOTNÝ, Jiří, ŠOUŠA, Jiří., *Kde jsou mé peníze ...*, s. 161.

²⁵³ STIVÍN ..., s. 19.

²⁵⁴ STIVÍN ..., s. 20.

„Něžný Emánek Hercík, knihvedoucí záložny užíval výnosů loupeže nejveseleji. Ač měl 1800 zl. Ročně, koupil si vilu v Roztokách za 40 000 zl., první v Praze opatřil si motocykl²⁵⁵, vedl přepychovou domácnost, své choti udržoval frizérku, dceři vychovatelku, miloval koně a drahé sporty.“ Josef Stivín i tentokrát připomíná: „On ovšem vedl život bohumilý, a proto ani na něho v Římě nezapomněli. Dostal také papežský řád sv. Řehoře.“²⁵⁶ Hercík dále čelil obžalobě ze zpronevěry soukromých účtů klientů, peněz za zástavní list Hypotéční banky a komunální dluhopis Zemské banky v celkové hodnotě přes 70 000 K. Bedřich Pakaländer, bývalý účetní, si za desetiletého úřadování naspořil na dva domy (v Nuslích a Černošicích²⁵⁷) a hotovost 22 000 K. Odešel ze záložny o rok dříve, neboť si myslel, že ujde trestu.“ Autor zdůrazňuje, že bylo spravedlnosti učiněno za dost: „Ale odvedli ho také mezi staré známé ze záložny.“²⁵⁸ Je nutné ještě dodat, že Pakaländer ukradl z klientských účtů přes 75 000 K.

Další zatčený, Herbert Hueber, odhadce záložny, se též dostal pod drobnohled Josefa Stivína: „Herbert Hueber nedostal žádný řád. Jeho tchán je totiž majitelem výnosného bordelu v Praze, a to mu snad udělalo špatné oko. Měl sice menší služné než Hercík – 1200 zl. ale to mu nijak nevadilo, aby si také nekoupil za 30 000 vilu a nepronajmul revír. V okolí Senohrab, kde měl své malé království, neříkali mu jinak, než Senohrabský baron.“²⁵⁹ Revizoři Jindřich Bílý a Bedřich Grünvald byli obviněni ze zločinů zpronevěry, neboť malverzace byly natolik průhledné, že alespoň o některé z nich museli vědět. O Jindřichu Bílém se dozvídáme: „Po zatčení bylo soudně zabaveno u jedné z jeho přítelkyň za 40 000 K šperků (mezi nimi i brilliantové naušnice v ceně 10 000 K), samých to darů pečlivého revizora.“

Soudní proces se protáhl až do 12. prosince 1903. Obžalovaní prohlašovali, že jsou nevinní, vše svalovali na Josefa Orta. Jak se v ústavu kradlo? Popisuje Josef Stivín: „V záložně se ukládaly peníze, na které se vydávaly řádně potvrzené knížky, obnosy se však nezanesly do knih a zmizely v bezedných kapsách.“²⁶⁰ Také přivolání soudní znalci v oblasti účetnictví shledali, že ve Svatováclavské záložně jednoznačně docházelo ke zločinům podvodu a zpronevěry a k přečinu zaviněné krádeže (úpadku). Předseda soudu vyčíslil celkový schodek ústavu k 10. říjnu 1902 na 7,9 milionu K, z toho starosta zpronevěřil 880 000 K. Josef Stivín uzavírá: „Dvacet let se vedla záložna tak, že každý hokynář byl by stačil k odkrytí krádeží, ale

²⁵⁵ Tato zpráva je nevěrohodná, na začátku 20. století

²⁵⁶ STIVÍN ..., S. 20.

²⁵⁷ V Černošicích u Prahy vlastní vilu i uprchlý miliardář Radovan Krejčíř.

²⁵⁸ STIVÍN ..., s. 20.

²⁵⁹ STIVÍN ..., s. 20.

²⁶⁰ STIVÍN ..., s. 22.

*studovaní klerikálové to neviděli, protože mají pro cizí chybičky oči jako rys - ale pro svůj neřád mají vlčí mlhu!*²⁶¹

Drozd a Kohout v jedné kleci

Soud se snažil zjistit, jestli si obžalovaní nežili na vysoké noze. U Emanuela Hercíka předvolaní svědci nepozorovali žádné příznaky hýření. Až na přelomu století si rodina pořídila vilu v Roztokách u Prahy, čímž se značně zadlužila.

P. Jan Drozd a Václav Kohout byli všemi hlasy uznáni vinnými na zločinech podvodu a zpronevěry. Revizoři Jindřich Bílý a Bedřich Grünvald byli porotou osvobozeni. J. Drozd a V. Kohout putovali na sedm let do těžkého žaláře se zostřením jedním postem čtvrdletně. E. Hercík dostal dva roky těžkého žaláře. B. Pakaländer odcházel od soudu na 13 měsíců do vězení. Mimo to museli E. Hercík a B. Pakaländer zaplatit zpronevěřené peníze a všichni obžalovaní potom náklady trestního řízení. Odsouzení si své tresty v plném rozsahu odpykali. J. Drozd a V. Kohout vyšli z vězení až v létě 1909.²⁶²

Závěr činnosti svatováclavského peněžního ústavu, nakonec neznamenal pro jeho vkladatele úplnou katastrofu. Církevní kruhy, otřesené událostmi, jimž padla za oběť záložna, která byla pod jejich patronací, se postarali o to, aby instituce zakončila svou činnost likvidací a ne konkurzem.²⁶³

²⁶¹ STIVÍN ..., s. 23.

²⁶² NOVOTNÝ, Jiří, ŠOUŠA, Jiří. *Kde jsou mé peníze ...*, s. 161.

²⁶³ NOVOTNÝ, Jiří, ŠOUŠA, Jiří. *Kde jsou mé peníze ...*, s. 162.

6. Judova aféra

Komentář v katalogu – jablko sváru

Dne 18. prosince 1904 byl Karel Dostál slavnostně uveden do funkce prostějovského faráře. Prostějovští občané připravili novému duchovnímu správci velkolepé uvítání. O jeho volbě do čela Prostějova rozhodly ambice místních vůdců, kteří se chtěli pyšnit farářem básníkem, literátem a redaktorem, jenž se mohl pochlubit kusem odvedené práce, přes své mládí si vydobyl mezi českými literáty svoje místo a čekala jej budoucnost ozdobená dalšími básnickými sbírkami a úspěchy. Měl svým dílem přispět k dalšímu rozvoji slávy města, pozdvihnout jeho věhlas a přitáhnout k němu pozornost veřejnosti²⁶⁴ Jeho příchod do Prostějova uvítali i mnozí členové Katolické moderny, kteří v tom viděli přínos pro toto hnutí. Všichni Dostálovi životopisci píší o výrazném přelomu v jeho životě. Ve skutečnosti Dostál navázal na předchozí činnost v Novém Jičíně. Po dobu jednoho roku se snažil dodržet závazek neveřejné a pouze duchovní práce. Vycházel nejen s představiteli místní samosprávy, možno bylo jej potkat u sklenice piva s představiteli místních politických elit, s antiklerikálně naladěnými novináři a redaktory. Tato přátelská koexistence byla přerušována tzv. Judovou aférou.²⁶⁵

Tuto aféru lze sledovat zhruba ve třech rovinách: místní, moravské a celostátní. *V prosinci 1905 pořádalo Sdružení pokrokových lidí v Prostějově“ výstavu Kupkových obrazů a kreseb.“* Výstava již proběhla Kolíně, Táboře, Českých Budějovicích a v Písku, vystavované obrazy byly řazeny do tří cyklů: Peníze, Náboženství a Mír.²⁶⁶ V Čechách výstava proběhla bez jakýchkoli problémů, dále nechme soudit Karla Judu: „*Sotva Kupka překročil hranice a ukázal se v bratrském markrabství, všecko to vyvolalo útok zklerikalizovaného duchovenstva s páterem Dostálem včele, že mu v současných dějinách českého kulturního úsilí a reakcionářského opaku není rovno.*“²⁶⁷ Důvodem, který vedl Karela Dostála k vydání kritiky Judovy recenze, spatřuje Juda v tom že: „*Po Kohnově pádu se o Karlu Dostálovi – Lutinovu jaksi méně ve veřejnosti hovořilo! Bylo nějak třeba vzkřísit staré bojovnosti – tentokrát farářské. Bylo třeba se pomstíti na někom za „Čas“ za „Machara“, za „Masaryka.“* Prostějovský učitel dále hodnotí vliv Dostálova článku na čtenáře: „*A zburcoval ovšem také černou reakci, která cítí, že moderní doba a moderní lidi*

²⁶⁴ MAREK, Pavel: K. Dostál bez mýtů a iluzí. s. 184.

²⁶⁵ MAREK, Pavel: K. Dostál bez mýtů a iluzí. s. 187.

²⁶⁶ JUDA, Karel. *Judův případ*, Prostějov 1906, s. 12.

²⁶⁷ JUDA ..., s. 12.

kopou hrob její nevědomosti, její přetvářce, hamižnosti a lživé úskočnosti.“ Autor dále stupňuje negativní hodnocení probíhající aféry: „*Vypukl boj dvou světů: staré privilegované násilí střetlo se s mladým odbojem chystajícím demokratickou svobodu.*“ Učitel zdůvodňuje vypuknutí aféry následujícími slovy: „*Celá záležitost vypukla pro můj článek uveřejněný v katalogu vydaném „Sdružením“ k výstavě Kupkově.*“ Bylo by vhodné analyzovat vlastní Judův článek, kterým byl Karel Dostál tak znepokojen. Po svérázném srovnání malíře s básníkem J. S. Macharem, jej Juda hodnotí takto: „*Se všemi malíři našimi nemá Fr. Kupka společného nic – ani jako člověk, ani jako umělec. Uznává jen pravdu, která forem nepotřebuje, pravdu nezhlednou, rozčuchanou, kostrbatou.*“ Dále následují nevybíravá slova na adresu katolické církve a jejího učení: „*Zvrácená výchova, pověra a hnusná politika místo náboženství, bacily vyžírající tvrdou mužnost páteře, klanění se blbům, kteří mají náhodou moc a peníze, prodávání duší, těl, přesvědčení, kupčení krásou a uměním.*“ „*Všimněme si například Kupkova cyklu Náboženství: To není satyra, není zesměšňování. Toť holá pouhopouhá pravda. Ať se jevílo a jeví v té či oné formě: ať v Jehovovi jako mstiteli a ukrutníku, ať v Alláhovi jako pijáku prolité krve křesťanské, ať v Kristu, z něhož Vatikán učinil zpovědníka mučených .. nikdy nebylo a není náboženství lidské nic jiného než řemeslo, obchod. Nikdy nešlo za ideály božskými nýbrž za světským úspěchem.*“ Na závěr své stati Karel Juda poznamenává: „*Nerudu u nás klerikálové soudili po smrti jeho, Kupku by oběsili nejméně za živa.*“

Reakce místního duchovního správce nenechala na sebe dlouho čekat. Karel Dostál napomíná ve svém článku „Zasláno“ Judu: „*Tato slova jsou nepravdivá a nanejvýš urážlivá pro všechny věřící lidi, kterým jest náboženství citem a přesvědčením, ne řemeslem a obchodem. Tj. počínání vychovatele katolické mládeže nedůstojné a pohoršlivé a podepsaný vás žádá jménem farního duchovenstva prostějovského, abyste dal veřejnosti nábožensky cítící brzy satisfakci.*“²⁶⁸ Juda na Dostálovo „Zasláno“ ihned reagoval: „*Duchovenstvo prostějovské bude úplně ve svém děsivém pobouření uklidněno, když prohlásím, že se ze všech svých ostatních hříchů v posvátné době velikonoční vyzpovídám.*“²⁶⁹

Judova vyjádření nebyla ve skutečnosti ničím neobvyklým. Antiklerikální pisatelé, mnohdy zacházeli do daleko větších mezí.²⁷⁰ Dostálovi se nezamlouvalo především to, že tyto názory vyslovil učitel a vychovatel, jehož povinností je působit na studenty v duchu státní ideologie a vést je v souladu s náboženskou výchovou v rodině, jež respektovala katolickou

²⁶⁸ JUDA, Karel. *Judův případ*, Prostějov 1906, s. 14.

²⁶⁹ JUDA ..., s. 14.

²⁷⁰ MAREK, Pavel. K. Dostál bez mýtů a iluzí. s. 189.

církev a její učení. Na věci nic nemění ani svoboda smýšlení, neboť potom se učitel propadá do morální krize: jeho osobní a veřejné přesvědčení jsou v rozporu. Za takovéto situace byl duchovní, jako reprezentant církve a státu spojených konkordátem, nucen upozornit na Judův postup veřejnost a zabránit tím do budoucna obdobným diskreditačním pokusům.

Bezprostřední motivy Dostálova činu neznáme. Na adresu církve vyšlo několik daleko ostřejších kritik, na něž nereagoval. Proti výstavě Františka Kupky nic neměl, prohlédl si ji a jeden obraz si zakoupil do své sbírky. Hlavním důvodem se jeví bouřlivá situace v Prostějově, která vznikla po komunálních volbách v roce 1904, kdy se proti mladočeskému monopolu moci postavily poražené síly sociálních demokratů, národních socialistů a pokrokářů. Jejich exponent Karel Juda vedl v sociálně demokratickém „*Hlasu lidu*“ proti obecnímu výboru a politickým kruhům nevybíravou kampaň. Kara Ben Jehuda se opíral například i do nesporně pozitivních činností městské správy, jako elektrifikaci, zavádění vodovodu, dláždění ulic apod.²⁷¹ Patřil též k předním členům Sdružení pokrokových lidí města Prostějova. Spolek pořádal řadu zajímavých přednášek, na něž zval přední vědce, literáty a odborníky, mezi nimiž nechyběli ani T. G. Masaryk, J. S. Machar, Fr. V. Krejčí a další.²⁷² Osobnosti patřící mezi realisty, pokrokáře a sociální demokraty. Ti se samozřejmě nevyhýbali ani náboženské problematice. Kritizovali klerikalismus, Vatikán, církev i samotné náboženství. Tyto akce byly mezi lidem velice oblíbené. Velmi často ve velkém sále Dělnického domu nezbyvalo místo. Sdružení pokrokových lidí si získalo nálepku šířitele ateismu a názorů prezentovaných Masarykovým okruhem. Juda tento obraz prohluboval i ve svých fejetonech a úvahách, které byly velmi blízko publicistice a veřejnému vystupování prostějovského sociálnědemokratického předáka Josefa Krapky – Náchodského. Dostál se tedy chtěl postavit celému antiklerikálnímu proudu v Prostějově, který právě nastupoval do ofenzívy.

Veřejnost stojí za Judou

Veřejnost bouřivě reagovala na Dostálův otevřený dopis, v lednu 1906 polemiky v tisku se dostaly za hranice města a kauza se rozšířila nejen na Moravě, ale i v Čechách. Pokrokový a klerikální tábor pořádali tábory lidu, střídali se na stranách tisku, vydávaly prohlášení, různé petice, problém byl projednáván ve vídeňské říšské radě. Současně došlo k jistému posunu meritu věci a novináři ve svých článcích začali řešit tyto dva okruhy problémů: 1. jestli učitel, jako státní zaměstnanec má možnost vystupovat na veřejnosti se

²⁷¹ MAREK, Pavel. K. Dostál bez mýtů a iluzí. s. 189.

²⁷² Tamtéž..

svým vlastním názorem než je státem schválená ideologie, zda hlásání oficiálních státních postojů ve škole a svého vlastního názoru v soukromí není v rozporu s morálkou.²⁷³ Zda se v případě Dostálova novinového článku jedná o denunciaci, již útočí na Judy jako na učitele. Dostál ve své stati nevyzývá autora skrývajícím se pod pseudonymem Karel Ben Jehuda, ale odhalil jeho pseudonym, čímž posunul celou věc do jiné dimenze. Profesor Masaryk to komentoval: „*Farář Lutinov se dopustil denunce. Mezi slušnými lidmi je zvykem, adressedovat odpověď na jméno, jímž je podepsán.*“ Dostálovu reakci přirovnává k zemím třetího světa: *Ani policie v Rusku neodvážejí se sáhnouti na spisovatele, kterého zná pro výklady, které podepsal svým pseudonymem.*²⁷⁴ Redaktoři „Moravského kraje“ píší o Dostálově činu takto: „*Ten rytíř nového Graalu nezměnil se ani nad plnými hrnci prostějovského benefícia. A ve jménu víry tahá nedorostlý epigon ze své pastýřské mošny hranatý a špinavý kámen denunce proti samostatně myslícímu a píšícímu literátu.*“²⁷⁵

Osud Judy jako učitele, za bouří pokrokového tisku projednávala na podnět ředitele prostějovského reálného gymnasia zemská školní rada a jeho čin shledala přestupkem. Karel Juda poukazuje na nekalé praktiky svého soka: „*Nenapadlo mně ani v okamžiku, že pan farář Dostál za zády otevřel dveře mé třídy a že brutálně a opovážlivě pranýřuje mně jako učitele a vychovatele! že na mne vede do školy konzistoř, štví proti mně kollegy, upozorňuje zemskou školní radu a buhví co ještě.*“ Aby se rozvířené vody společnosti uklidnily, byl Karel Juda přeložen do Příbora. S jeho vyštváním z Prostějova byl spojován Karel Dostál. Právo lidu přineslo zprávu: „*Prof. Juda stal se obětí klerikální denunce, že totiž zemský výbor udělil mu disciplinární důtku a ustanovil jeho přeložení do zastrčeného Příbora.*“²⁷⁶ Při dnešním hodnocení je však potřeba přistupovat s opatrností a úsudkem. V obecné rovině k němu dal podnět, Juda se však dostal do moravské politiky a zapletl se do česko – německého soupeření a postoj prostějovského duchovního správce se stal naprosto okrajovou záležitostí. Přeložení profesora na nové působiště vyvolalo bouři nevole nejen u jeho stoupenců, ale věc negativně posuzovali i samotní učitelé ze stavovského hlediska jako nebezpečný precedens.²⁷⁷ Koncem února 1906 vydal Karel Dostál na svou obranu třicetisedmistránkovou brožuru, kde pečlivě rozebírá své postoje a vystoupení proti činnosti Karla Judy. Přetiskl některé články z tisku a zachytil zde ohlas aféry v katolickém tisku. Své působení v tisku zhodnotil jako obranu věci pravé a spravedlivé. Nedlouho poté Karel Juda vydal publikaci na svou obranu

²⁷³ MAREK, Pavel. K. Dostál bez mýtů a iluzí. s. 190.

²⁷⁴ JUDA, Karel. *Judův případ*, Prostějov 1906, s. 63.

²⁷⁵ JUDA, Karel. *Judův případ*, Prostějov 1906, s. 64.

²⁷⁶ Události z domova, *Právo lidu*, 2.července 1906.

²⁷⁷ MAREK, Pavel: K. Dostál bez mýtů a iluzí. s. 192.

pod názvem Judův případ, již vyšla na náklady prostějovského sdružení Pokrokových lidí. Obě dvě brožury se rozšířily po území celého státu, čímž došlo k ještě větší polarizaci případu.

Novináři se shodli na tomto: *Záležitost prostějovského prof. Judy, jehož farář tamní denuncoval, stává se věcí veškerého profesorstva českého. To co v Prostějově odehrává se počíná, není více již věcí dvou osob: prof. Judy a faráře Dostála – Lutinova, to je otázkou dvou stavů: stavu profesorského a stavu kněžského které tu příkře stojí proti sobě.*“ Otázky, které se promítly při tomto případě byly již dlouhou dobu omílány tiskem a Dostálův článek se stal přímým podmětem k jejich ventilaci a možná i řešení. Od prvního momentu aféry bylo jasné, že publikované názory jsou namířeny do politického života. Za debatami o obecně lidských hodnotách, etice postupu a o svobodě svědomí stojí ve skutečnosti stranicko – politický a mocenský boj.²⁷⁸ Postupem doby se na scénu začaly prosazovat zájmy katolických politických stran, moravských lidovců, sociálních demokratů a pokrokářů. „*Aby klerikálové dovršili své černé dílo, podali prostřednictvím veleklerikála Hrubana interpelaci na sněm,*“²⁷⁹ která byla určena místodržiteli hraběti Zierotinovi, jenž působil jako předseda zemské školní rady, v níž Judův projev označil za urážku státem uznávané konfese a požadoval vyvození důsledků. Místodržitel však na výzvu nereagoval. V tisku se objevila zpráva: „*Interpelaci podepsali klerikálové a ze Staročechů a lidovců nejhorší poslanecká zadina a lá stréček Vechodil.*“²⁸⁰ 7. února 1906 podal ve vídeňské říšské radě interpelaci v záležitosti agitace faráře Dostála socialistický poslanec Eldersch. Také tato interpelace zůstala bez odezvy, měla však dopad na některé skupiny učitelů, kteří v útoku na jejich kolegu Judu viděli precedens trestat nepohodlné pedagogy překládáním na jiná místa nebo vyhazovem. I učitelé se rozdělili na dva tábory a nedá se hovořit o převaze Judových stoupenců. Většina starších učitelů, zejména na Moravě, se postavila za Dostála. Pro postoj učitelů jako celku, bylo závazné prohlášení Ústředního spolku profesorů v Praze ze 31. ledna 1906, kde se učitelstvo vyslovilo proti pokusům o omezení svobody profesorů a odsoudilo Dostálův postup.

Velký ohlas na měly na veřejnosti dvě velké schůze posluchačů pražských vysokých škol jejichž prostřednictvím byl do celé aféry a boje proti Karlu Dostálovi vtažen také T. G. Masaryk. První se uskutečnila na konci ledna v hostinci „U Helmů“. ²⁸¹ Profesor Masaryk se ve svém projevu pustil do klerikalizmu: „*Vědecké myšlení a katolicismus vůbec, jsou dva střety, které se vylučují. Jest jen jedna možnost a odpomoc přetvářce a lži. Aby náboženství*

²⁷⁸ Tamtéž.

²⁷⁹ JUDA ..., s. 47.

²⁸⁰ JUDA ..., s. 49.

²⁸¹ MAREK, Pavel, K. Dostál bez mýtů a iluzí. s. 194.

přišlo ze škol pryč!. Dále se zastal prostějovského kolegy: „*Juda nemluvil proti náboženství, mluvil jen proti zvrhlému náboženství.*“ Dále položil výstižnou řečnickou otázku na adresu moravských lidovců: „*Co pak jest to za pána boha, který potřebuje k ochraně výkonný výbor nějakého Hrubana, který potřebuje k ochraně policajty?*“ Protože kritika církve neustávala, přítomný policejní komisař schůzi U Helmů rozpustil, mohla tedy být dokončena až v Typografické besedě.²⁸² Přítomní studenti o ní napsali toto: „*Studentská schůze v Typografické besedě za ohromné účasti měla velkolepý průběh svou mravní opravdovostí. Prof. Masaryk znamenitě promluvil o celé věci.*“ Kritizoval také vliv církve ve školství: „*Vyslovuje se pro svobodomyslnou, bezkonfesijní školu, stejně jako žádá vyloučení theologické fakulty ze svazku univerzity.*“²⁸³ V květnu 1906 měla soudní dohru, důvodem mělo být rušení náboženství. Pro Masaryka skončila úspěchem, výrazně však prohloubila propast mezi Masarykem a katolickou stranou. Nelze ovšem popřít, že by mezi Masarykem a katolickou modernou neexistovaly vazby. Postoj budoucího prezidenta výrazně ovlivnil smýšlení studentů a velké části mladších učitelů středních škol v Judův prospěch.²⁸⁴

Celou aféru lze zhodnotit jako nástup klerikálních kruhů před volbami v letech 1906 a 1907. Hlavní aktér, Karel Dostál – Lutínov, se pokusil zastavit, nebo alespoň přibrzdit proces laicizace mezi inteligencí, která sympatizovala s realizmem T. G. Masaryka. Aféra se změnila ve vyřizování si účtů mezi katolicko – národnostní, křesťansko – sociální stranou na jedné a sociálními demokraty, pokrokaři, národními socialisty a lidovci na straně druhé. Útoky postupem času začaly obracet proti Lidové straně, již byla do té doby hlavní politickou pákou Moravy. Judova aféra způsobila nejen pád V. Perka, ale stala se také jedním z hlavních podnětů pro hledání nového místa lidové strany v politickém rozvržení druhé poloviny desátých let 20. století.²⁸⁵ V Prostějově ukončila uměle udržovanou jednotu českých stran, která vznikla po vítězství nad německým patriciátem v roce 1892 a přispěla ke zrychlení procesu rozdělení společnosti podle programu jednotlivých politických stran.²⁸⁶ Co se stalo s původcem celé aféry Karlem Dostálem? Nikdy se již nezbavil nálepky bojovného klerikála. Dostál potom musel celý zbytek života bojovat s opozicí. Jeho strast ukončila až smrt.

²⁸² MAREK, Pavel, K. Dostál bez mýtů a iluzí. s. 194.

²⁸³ JUDA, Karel. *Judův případ*, Prostějov 1906, s. 64.

²⁸⁴ MAREK, Pavel, K. Dostál bez mýtů a iluzí. s. 195.

²⁸⁵ Tamtéž.

²⁸⁶ Tamtéž.

Závěr

Na přelomu 19. a 20. století redaktoři z řad Sociálních demokratů pravidelně informovali pomocí stranického tisku veřejnost o hlavních sociálních problémech doma i ve světě. V roce 1898 se Právo lidu postavilo za národně – osvobozené hnutí na Kubě, kde povstalci sváděli urputné boje se španělskými utlačovateli za vydatné pomoci USA.

Při dalším válečném konfliktu, Búrské válce v Jižní Africe, se redaktoři práva lidu staví, v souladu s názory J. A. Hobsona, proti britské imperialistické politice zosobňované Josephem Chamberlainem a bohatými průmyslníky, kteří se chtěli zmocnit diamantových dolů v Transvaalu. Druhým problémem, na který Právo lidu upozorňovalo, se stalo vypalování búrských farem a zřizování koncentračních táborů pro búrské civilisty, ve kterých búrské ženy a děti žili v otřesných hygienických podmínkách. Proto Sociální demokracie ostře kritizuje nelidské zacházení s civilisty ze strany Britů.

V roce 1905, po napadení ruských dálnévýchodních přístavů Japonskem, se rozpoutala Rusko – Japonská válka, ve které se utkaly dvě imperialistické velmoci o Mandžusko. V této válce došlo poprvé v historii k masovému nasazení moderních zbraní (kulometů, opakovačích pušek), díky čemuž zaznamenaly obě bojující strany ohromné ztráty na životech. Dalším důležitým momentem, kterého si redaktoři všímají, je korupce v Ruské armádě. Zkorumpovaní velitelé nebyli schopni svým vojákům zajistit ani zimní oblečení, natožpak vyhrát bitvu s vycvičenou japonskou armádou.

Nazačátku 90. let 19. století byl zasedl na olomoucký arcibiskupský stolec ambiciózní ThDr. Theodor Kohn, jenž uskutečnil ve své arcidiecézi rozsáhlou hospodářskou reformu. Svým nekompromisním přístupem k podřízeným vyvolal vydání kritiky jeho osoby pod názvem „Naše Arcidiecéze“ jejíž autor se podepsal jako Rectus. Kohn chtěl za každou cenu zjistit, kdo je autorem tohoto článku. Křivě obvinil a nechal uvěznit nevinného člověka a při zjišťování totožnosti kritika se dopustil porušování zpovědního tajemství, což přispělo k jeho nucené rezignaci.

V srpnu 1903 se investigativním žurnalistům Práva lidu podařilo odhalit rozsáhlou defraudaci v největším katolickém peněžním ústavu, ve Svatováclavské záložně. Členové představenstva, falšovali účetní knihy a podvodem získané peníze investovali do nákupu nemovitostí a luxusních předmětů, čehož si všímá Josef Stivín při líčení celé záloženské aféry.

V prosinci roku 1905 proběhla v Prostějově výstava českého malíře Františka Kupky, do jejíhož katalogu napsal učitel místní reálky recenzi, v níž kritizoval náboženství a církev, což se dotklo místního duchovního Karla Dostála – Lutinova, který se proti Judovým názorům

ohradil a rozkryl jeho pseudonym, čímž proti sobě poštval řadu významných osobností, včetně Tomáše Garrigue Masaryka, kteří ve svých člancích a projevech zdůrazňovali nutnost sekularizovat školství a také Dostálovi vyčítali jeho denunciaci Karla Judy.

Seznam použitých pramenů:

Deník „*Právo lidu*“ 1898 - 1906

LÁNSKÝ, Čeněk. *Hrůzovláda arcibiskupa Kohna a povaha klerikalismu*, Praha 1903

JUDA, Karel. *Judův případ*, Prostějov 1906

STIVÍN, Josef. *Vyloupení záložny svatováclavské: stručná kronika klerikální panamy z roku 1902*, Plzeň 1903

Seznam použité literatury:

CONNAUGHTON, Richard. *Vycházející slunce a skolený medvěd, Rusko – japonská válka 1904 – 1905*, Praha 2004.

MAREK, Pavel. *Prof. ThDr. Theodor Kohn*. Kroměříž, Muzeum Kroměřížska 1994.

MAREK, Pavel, SOLDÁN, Ladislav: *Karel Dostál – Lutínov bez mýtů, předsudků a iluzí*. Třebíč 1998.

MAREK, Pavel. *Prof. ThDr. Theodor Kohn*. Kroměříž, Muzeum Kroměřížska 1994.

NERAD, Filip. *Búrská válka*, Aleš Skřivan ml., Praha 2004.

NOVOTNÝ, Jiří, ŠOUŠA, Jiří. *Kde jsou mé peníze? Zpronevěry v českých záložnách na přelomu 19. a 20. století*. Historický obzor 14, 2003, č. 7/8, s. 146-165.

BAĐURA, Bohumil. *Španělsko – americká válka 1898: první mezinárodní válečný konflikt v epoše imperialismu*, Academia, Praha 1989.

Seznam použitých časopiseckých studií:

NERAD, Filip. *Lord Kitchener a britsko – búrská válka*, *Historický obzor*, 2003, roč. 12, č. 3– 4, s. 70 -79.

NOVOTNÝ, Jiří, ŠOUŠA, Jiří. *Kde jsou mé peníze? Zpronevěry v českých záložnách na přelomu 19. a 20. století*. Historický obzor 14, 2003, č. 7/8, s. 146-165.

VLČKO, Jiří. *Vojenské umění v Rusko – japonské válce (léta 1904 – 1905)*, *Historie a Vojenství*, 1953, roč. 2, č.3, s. 79 – 106.